

Painava syy -vaatimus alaikäisen vangitsemisessa

OT00BG77 Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Pro gradu -tutkielma

Laatija:

Jenna Virkkala

19.2.2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen
Tekijä: Jenna Virkkala
Otsikko: Painava syy -vaatimus alaikäisen vangitsemisessa
Ohjaaja: Tatu Hyttinen
Sivumäärä: 72 sivua
Päivämäärä: 19.2.2026

Tutkielmassa analysoidaan pakkokeinolain (806/2011) 2 luvun 11 §:n 5 momentissa säädettyä painavan syyn vaatimusta alaikäisen vangitsemisen edellytyksenä. Tutkielman tavoitteena on selvittää, mitä painava syy keskeisenä arviointiperusteena tarkoittaa ja miten painava syy toimii osana kokonaisarviointia, jossa punnitaan rikosprosessin tarpeita ja alaikäisen perus- ja ihmisoikeuksia. Tutkielma kohdistuu 15–17-vuotiaisiin rikosoikeudellisesti vastuunalaisiin alaikäisiin.

Tutkielma on luonteeltaan lainopillinen ja perustuu voimassa olevan oikeuden systematisointiin ja tulkintaan. Analyysissä hyödynnetään sanamuodonmukaista, systemaattista, historiallista ja teleologista tulkintaa. Keskeisenä aineistona ovat kansalliset ja kansainväliset säädökset, lain esityöt, korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö ja oikeuskirjallisuus. Lisäksi tutkielmassa analysoidaan Norjan ja Ruotsin sääntelyä oikeusvertailevasta näkökulmasta.

Tutkielmassa keskeisenä havaintona on, että painavan syyn vaatimus nostaa alaikäisen vangitsemiskynnyksen selvästi korkeammaksi kuin täysi-ikäisillä. Vaatimuksen tarkoituksena on vahvistaa vangitsemisen viimesijaisuutta ja varmistaa, että lapsen etu arvioidaan konkreettisesti. Analyysi osoittaa kuitenkin, että tuomioistuinten ratkaisuisa lapsen edun punninta ei aina näy riittävän selkeästi eikä vaihtoehtoisten, vähemmän rajoittavien toimenpiteiden käyttö ole täysin johdonmukaista. Oikeusvertailevassa tarkastelussa osoitetaan, että muissa Pohjoismaissa lapsen edun asema vangitsemisharkinnassa on usein selvempi.

Tutkielmassa ehdotetaan, että painavan syyn vaatimusta tulisi vahvistaa säädöstatasolla, että oikeuskäytännössä. Kehittämistarpeita liittyy erityisesti tuomioistuinten perusteluvelvollisuuteen ja lapsen edun systemaattiseen arviointiin sekä vaihtoehtoisten pakkokeinojen käytön tehostamiseen. Tutkielman johtopäätöksenä todetaan, että alaikäisten vangitsemista koskevassa ratkaisukäytännössä olisi tarpeen vahvistaa lapsen edun näkyvyyttä ja hyödyntää nykyistä johdonmukaisemmin vaihtoehtoisia, vähemmän rajoittavia toimenpiteitä.

Avainsanat: painava syy, alaikäinen, vangitseminen, lapsen etu, pakkokeinolaki, tutkintavankeus, rikosprosessi, perusoikeudet

Sisällys

Painava syy -vaatimus alaikäisen vangitsemisessa.....	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XII
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimusaiheen tausta ja tavoitteet.....	1
1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus.....	4
1.3 Tutkimusmenetelmät, tutkielman aineisto ja rakenne	6
2 Alaikäisen vangitsemisen edellytykset ja rajoitukset	10
2.1 Vankeusrangaistus rangaistuslajina	10
2.2 Henkilökohtainen vapaus perusoikeutena	13
2.3 Alaikäisiä koskevat erityissäännökset.....	15
2.4 Vangitsemisperusteet	18
2.4.1 Yleiset edellytykset	18
2.4.2 Erityiset edellytykset	19
3 Alaikäisen vangitsemiseen liittyvät periaatteet.....	23
3.1 Pakkokeinolain 1 luvun periaatteet.....	23
3.2 Kohtuuttoman vangitsemisen kieltö ja painava syy	25
3.2.1 Periaatteiden suhde.....	25
3.2.2 Lapsen edun ensisijaisuuden merkitys.....	26
3.2.3 KKO 2025:28, KKO 2024:20 ja KKO 2025:86	36
4 Vaihtoehtoisten toimenpiteiden suhde painavan syyn vaatimukseen	44
4.1 Ensisijaiset toimenpiteet	44
4.2 Matkustuskieltö ja tehostettu matkustuskieltö	45
4.3 Tutkinta-aresti	51
5 Oikeudellinen perusta muissa maissa ja de lege ferenda	54
5.1 Norja.....	54
5.2 Ruotsi.....	59
5.3 Suomen lainsäädännön kehittäminen	63

5.3.1	Painava syy -käsite.....	63
5.3.2	Lapsen edun arviointi.....	65
5.3.3	Perustuslailliset muutokset	67
6	Johtopäätökset	70

Lähteet

Kirjallisuus

- Dahlberg, Maija, KKO 2024:20 – Jaa/Ei/Tyhjä/Poissa? Korkeimman oikeuden täysistuntoratkaisu vangitsemisen laillisten perusteiden ja ihmisoikeusvelvoitteiden yhteensopivuudesta. *Lakimies* 3–4/2024, s. 526–536.
- Forss, Marko, Lapsen vangitsemiskynnys esitutkinnassa. *Lakimies* 6/2023, s. 843–867.
- Forss, Marko, Rikosprosessuaaliset pakkokeinot lapsen rikoskierteen katkaisijana esitutkinnassa, s. 322–339 teoksessa Turkka, Heikki – Saarholm, Julia (toim.), *Lasten ja nuorten rikokset: opas ennaltaehkäisyyn ja rikoskierteiden katkaisuun*. PS-kustannus 2023.
- Fredman, Markku – Rautio, Lauri – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, *Esitutkinta ja pakkokeinot*. 7., uudistettu painos. Alma Talent 2025.
- Freeman, Michael, *The Future of Children's Rights*. Brill 2014.
- Freeman, Michael, Why it Remains Important to Take Children's Rights Seriously. *The International Journal of Children's Rights*, Vol. 15 (2007), s. 5–23.
- Hakalehto, Suvianna, *Lapsioikeuden perusteet*. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2025.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. *Defensor Legis* 4/2011, s. 510–525.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa, *Lapsioikeus murroksessa*. Helsingin Kamari Oy 2013.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lasten oikeusturva lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta, s. 297–330 teoksessa Hänninen, Sakari – Kotkas, Toomas – Nykänen, Eeva – Pajukoski, Marja – Sakslin Maija (toim.), *Muuttuva sosiaalioikeus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 24. Helsinki 2013.
- Hanson, Karl – Nieuwenhuys, Olga, A Child-Centered Approach to Children's Rights Law Living Rights and Translations, s. 100–118 teoksessa Todres, Jonathan – King, Shani M. (eds.), *The Oxford Handbook of Children's Rights Law*. Oxford University Press 2020.

- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum 2014.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus: yleiset opit. 2. osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 34. Helsinki 1967.
- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. Alma Talent 2018.
- Kujala, Tero, Suhteellisuusperiaatteen huomioon ottaminen pakkokeinojen käytöstä päätettäessä, s. 195–211 teoksessa Koponen, Pekka– Lahti, Raimo – Konttinen-Di Nardo, Essi (toim.), Kirjoituksia rikosprosessioikeudesta. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2016.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä. 1, Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 173. Helsinki 1987.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent 2022. Päivitetty 2021–2022.
(<https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/GAHBGXCTDG>, Luettu 8.11.2025).
- Launiala, Mika, Suhteellisuusperiaate uuden esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 4 §:ssä, Edilex 2013/23. (<https://www.edilex.fi/artikkelit/10615>, Luettu 3.1.2026).
- Launiala, Mika, Rikoksesta epäillyn vangitsemisen edellytyksistä, vaihtoehdoista ja liitännäisistä. Defensor Legis 1/2021, s. 138–158.
- Minkkinen, Panu, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä? Lakimies 7–8/2017, s. 908–923.
- Muurinen, Tuija, Alaikäiset ja nuoret vangit. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2021, s. 52–56.
- Määttä, Tapio – Tolvanen, Matti – Väättänen, Ulla – Kolehmainen, Antti – Myrsky, Matti – Keinänen, Anssi, Oikeudellisen ajattelun perusteita. Oikeustieteiden pääsykoekirja. Joensuu 2012.
- Määttä, Tapio – Paso, Mirjami, Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan. Unigrafia Oy 2022.
- Niemi, Matti, Lainopillisen tiedon objektiivisuudesta. Lakimies 7–8/2017, s. 950–969.
- Nieminen, Liisa, Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004, s. 591–621.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin. Werner Söderström Lakitieto 2000.
- Pappas, Laceé – Dent, Amy, The 40-year debate: a meta-review on what works for juvenile offenders. *Journal of experimental criminology*, Vol.19 (1) (2023), s. 1–30.
- Rantaeskola, Satu, Pakkokeinolaki – Kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 2014.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa, s. 24–50 teoksessa Miettinen, Tarmo, (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy 2016.
- Saraviita, Ilkka, Perustuslaki. Talentum 2011.
- Smits, Jan, What is Legal Doctrine? On the Aims and Methods of Legal-Dogmatic Research. Maastricht University 2015.
- Sormunen, Milka, Understanding the Best Interests of the Child as a Procedural Obligation: The Example of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review* 20(4) 2020, s. 745–768.
- Sormunen, Milka, The Best Interest of the Child in Human Rights Practice: An Analysis of Domestic, European and International Jurisprudence. University of Helsinki 2021.
- Søvig, Karl Harald, Incorporating the Convention in Norwegian Law, s. 269–299. Scandinavian University Press 2019.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Kemppinen, Heikki, Rikosoikeus: rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 4., uudistettu painos. Alma Talent 2022.
- Toivonen, Virve-Maria, Lapsen oikeudet ja oikeusturva: lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent 2017.
- Tolonen, Hannele – Koulu, Sanna – Hakalehto, Suianna, Best Interest of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remain the Same, s. 159–184 teoksessa Haugli, Trude – Nylund, Anna – Sigurdson, Randi – Bendiksen, Lena, Children’s Constitutional Rights in the Nordic Countries. Brill 2020.
- Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima, Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talentum 2011.

Van den Brink – Yannick, Young, Accused and Detained; Awful, But Lawful? Pre-Trial Detention and Children’s Rights Protection in Contemporary Western Societies. *Youth Justice* 19(3) 2019, s. 238–261.

Virolainen, Jyrki, Rikosprosessioikeus. Pandecta 1998.

Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rantaeskola, Satu – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. 6., uudistettu painos. Alma Talent 2021.

Virallislähteet

COM(2011) 60 final. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Lapsen oikeuksia koskeva EU:n toimintasuunnitelma. Euroopan komissio 2011.

CRC/C/FIN/CO/4. Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Concluding observations: Finland. Committee on the Rights of the Child 2011.

CRC/C/GC/14. General comment No. 14 (2013) on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration (art. 3, para. 1). Committee on the Rights of the Child 2013.

CRC/C/GC/24. General comment No. 24 (2019) on Children’s Rights in the Child Justice System. Committee on the Rights of the Child 2019.

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 215/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 252/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 177/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.

HE 149/2025 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi.

NOU 2008:15. Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll.

PeVL 15/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö N:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Prop. 1964:10. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.

Prop. 135 L (2010–2011). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Om lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).

Prop. 2017/18:186. Inkorporering av FN:n convention om barnets rättigheter.

Prop. 114 L (2023–2024). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Endringer i konfliktrådsloven og straffeloven mv. (strafferettslige reaksjoner for ungdom).

SOU 1997:116. Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s convention om barnets rättigheter i Sverige.

SOU 2024:93. Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare.

Oikeustapakset

Korkein oikeus

KKO 2019:99

KKO 2020:16

KKO 2024:20

KKO 2024:42

KKO 2025:28

KKO 2025:86

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Tuomio 20.3.1997 Lukanov v. Bulgaria, Application no. 21915/93,
ECLI:CE:ECHR:1997:0320JUD002191593.

Tuomio 8.7.2003 Sahin v. Saksa Application no. 30943/96,
ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003094396.

Tuomio 13.10.2005 Fedorov ja Fedorova v. Venäjä, Application no. 31008/02,
ECLI:CE:ECHR:2005:1013JUD003100802.

Tuomio 6.5.2008 Nart v. Turkki, Application no. 20817/04,
ECLI:CE:ECHR:2008:0506JUD002081704.

Tuomio 19.4.2012 Korneykova v. Ukraina, Application no. 39884/05,
ECLI:CE:ECHR:2012:0119JUD003988405.

Tuomio 5.7.2016 Buzadji v. Moldova, Application no. 23755/07,
ECLI:CE:ECHR:2016:0705JUD002375507.

Norjan korkein oikeus

HR-2019-55-U

HR-2024-686-U

Ruotsin korkein oikeus

HD Ö 4583–15

HD Ö 4476–17

Muut lähteet

Lainkirjoittajan opas 2014. <https://lainkirjoittaja.finlex.fi/> (Luettu 5.12.2025).

Lasten oikeuksien yhdistys 2023. YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut Suomelle lähes 50 suositusta 2.6.2023. <https://www.lastenoikeudet.fi/yk-lapsen->

[oikeuksien-komitea-on-antanut-suomelle-lahes-50-suositusta-2-6-2023/](#) (Luettu 3.1.2026).

Oikeusministeriön hanke. Pakkokeinolain muutostarpeiden arviointi.

<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM055:00/2023> (Luettu 2.2.2026).

Rikosseuraamuslaitos 2023. Alaikäisen vangin kanssa työskenteleminen.

Rikosseuraamuslaitoksen ohje RISE/2568/2023.

<https://www.rikosseuraamus.fi/tehtavamme/laillisuusvalvonta-ja-saannokset/maaraykset-ja-ohjeet/alaikaisen-vangin-kanssa-tyoskenteleminen-rise-2568-2023/> (Luettu 26.8.2025)

Tilastokeskus. Vanki. <https://stat.fi/meta/kas/vanki.html> (Luettu 8.6.2025).

Tolvanen, Matti. Tutkinta-aresti: käytännössä soveltamaton vai soveltumaton

pakkokeino? Haaste-lehti 2/2023. <https://rikosentorjunta.fi/-/haaste-4-2023-tutkinta-aresti-kaytannossa-soveltamaton-vai-soveltumaton-pakkokeino> (Luettu 9.7.2025).

Lyhenteet

EHO	erityisen huolenpidon jakso
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
HR	högsta domstolen
HVB	hem för vård och boende
Ibid	Ibidem, samassa paikassa
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus
lapsenhuoltolaki	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
lapsidirektiivi (2016/800)	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/800 rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä
LVR	liikkumisvapaudenrajoitus
NJA	Nytt Juridisk Arkiv
NOU	Norges offentlige utredninger
PeV	perustuslakivaliokunta
PKL	pakkokeinolaki (806/2011)
PL	perustuslaki (731/1999)
Prop	proposition
RISE	Rikosseuraamuslaitos
RL	rikoslaki (39/1889)
SopS	sopimussarja
SOU	statens offentliga utredningar
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaiheen tausta ja tavoitteet

Ikä ja erityisesti nuoruus on rikosoikeudessa pitkään tunnistettu tekijöiksi, joilla on merkitystä rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa ja rangaistuksen määräämisessä.¹ Etenkin viime vuosina alaikäisten tekemä rikollisuus on ollut yhteiskunnallisen keskustelun kohteena sekä rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttöä koskevassa oikeudellisessa arvioinnissa. Pakkokeinolakiin (PKL, 806/2011) vuonna 2019 lisätty alaikäisen vangitsemista koskeva painavan syyn vaatimus sai ensimmäisen prejudikaattitason tulkintansa ratkaisussa KKO 2025:28, jossa korkein oikeus otti kantaa vaatimuksen sisältöön ja soveltamisedellytyksiin. Rikosprosessuaalisessa vangitsemisharkinnassa alaikäisyyden merkitys oikeudellisena arviointiperusteena on jäänyt avoimeksi, mikä herättää tulkinnallisen kysymyksen siitä, miten ikä tulisi ottaa huomioon pakkokeinojen, etenkin vangitsemisen, käyttöä harkittaessa. Tutkimalla painavan syyn vaatimuksen systemaattista asemaa on mahdollista arvioida, mikä merkitys sillä on alaikäisen vangitsemiskynnyksen muodostumisessa.

Pakkokeinojen käyttö on olennainen osa rikosprosessia ja yhteiskunnan toimivuutta, mutta samalla niiden kohteeksi joutuvan oikeussuoja ja menettelyllinen oikeusturva on turvattava asianmukaisesti.² Pakkokeinoilla puututaan tiettyihin oikeushyviin, ja ne voidaan jakaa sen mukaan, mihin perustuslaissa (PL, 731/1999) turvattuun oikeuteen niillä puututaan.³ Vakavimmin yksilön oikeuksiin puututaan vapauden kohdistuvilla pakkokeinoilla.⁴

Perustuslain 7 §:n 1 momentissa säädetään jokaisen oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Vapaudenmenetyksellä tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilöä kielletään poistumasta hänelle määrätystä olinpaikasta. Vangitseminen katsotaan tällaiseksi vapaudenmenetyksen muodoksi.⁵ Vangitseminen on ankarin rikosprosessuaalinen pakkokeino, jolla rajoitetaan epäillyn liikkumisvapautta ja puututaan hänen perus- ja ihmisoikeuksiinsa.⁶ Sen tarkoituksena on varmistaa esitutkinnan,

¹ Lappi-Seppälä 2022, luku 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet – Nuorten seuraamusjärjestelmä – Yleistä.

² Launiala 2021, s. 138.

³ Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 42.

⁴ Ibid.

⁵ HE 309/1993 vp, s. 48.

⁶ Fredman ym. 2025, s. 776.

oikeudenkäynnin ja rangaistuksen täytäntöönpanon toteutuminen tilanteissa, joissa on riski esimerkiksi pakenemisesta, rikosten jatkamisesta tai todistajiin vaikuttamisesta.⁷

Vangitsemisen käyttöä rajaavat siis perus- ja ihmisoikeudet.

Vapaudenmenetyksen luonne vakavana toimenpiteenä voi myös alaikäisiin kohdistuessa vaikuttaa haitallisesti nuoreen henkilöön.⁸ Tämä korostaa vangitsemisen analysointia oikeasuhtaisena toimenpiteenä alaikäisten vangitsemisessa ja asettaa korkean kynnyksen vapaudenmenetyksen oikeasuhtaisuudelle jo esitutkintavaiheessa. Oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin, että alaikäisen rikosentekijän päätöksentekokyky ja vastuullisuus eivät ole vielä kehittyneet aikuisen tasolle,⁹ mikä vaikuttaa väistämättä myös vangitsemisen edellytysten arviointiin. Jos ikään liittyvät tekijät heikentävät tekijän syyllisyyttä ja rangaistavuutta, on perusteltua pohtia, voidaanko vapaudenmenetystä pitää suhteellisena toimenpiteenä alaikäiselle.

Painavaa syytä analysoitaessa merkityksellinen oikeuslähde on Euroopan unionin oikeus, joka ohjaa jäsenvaltioiden menettelyllisiä takeita ja yksilön oikeusturvaa. Euroopan unionin oikeus kuuluu ylikansallisiin oikeuslähteisiin, joiden asema oikeuslähteenä rinnastuu usein kansalliseen lakiin vahvasti velvoittavana oikeuslähteenä. Eurooppaoikeuteen kuuluvat Euroopan unionin perussopimukset sekä johdettu oikeus eli unionin antamat asetukset ja direktiivit.¹⁰ Euroopan unionin oikeudella on vahvasti velvoittava merkitys tutkielman painavan syyn arvioinnissa. Erityisesti niin sanottu lapsidirektiivi (EU) 2016/800, joka koskee epäiltyjen ja syytettyjen lasten menettelytakeita rikosoikeudellisissa prosesseissa, on ollut tärkeä tekijä sille, että painavan syyn vaatimus sai kansallisesti laissa säädetyn aseman. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 288 artiklan 3 kohdan mukaan direktiivi velvoittaa jokaista jäsenvaltiota, jolle se on osoitettu, mutta jättää kansallisten viranomaisten valittavaksi muodon ja keinot. Näin direktiivien sisältö toteutuu kansallisen lainsäädännön kautta.¹¹

Alaikäisten suojeleminen on vakiintunut periaate sekä kansallisessa että kansainvälisessä oikeudessa. Alaikäisten vangitsemisen sääntelyssä Euroopan unionin oikeuden vaikutus näkyy konkreettisesti vuoden 2019 pakkokeinolain muutoksessa (PKL, 323/2019), jolla

⁷ Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 226.

⁸ Ks. KKO 2025:28.

⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 485.

¹⁰ Määttä – Paso 2022, s. 18.

¹¹ Määttä – Paso 2022, s. 19.

lisättiin pakkokeinolain 2 luvun 11 §:ään uusi 5 momentti. Sen mukaan alle 18-vuotiaan vangitsemiseen vaaditaan painava syy, minkä on katsottu lähentävän pakkokeinolain sanamuotoa rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttiin (RL, 13.6.2003/515), jonka mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.¹² Säännösten välinen sanamuodollinen ja sisällöllinen yhteneväisyys viittaa siihen, että lainsäätäjät on halunnut rakentaa alaikäisten rikosoikeudellista seuraamus- ja pakkokeinojärjestelmää johdonmukaisemmaksi kokonaisuudeksi, jossa vapaudenmenetyks on poikkeus sekä seuraamuksena että prosessuaalisena toimenpiteenä.

Käytännössä lakimuutoksen ei katsottu muuttavan vallitsevaa oikeustilaa, vaan sillä on katsottu korostettavan lapsen asemaa kohtuuttoman vangitsemisen kiellon lisäksi.¹³ Direktiivin tavoitteena on edistää lapsen oikeuksia rikosprosessissa ja varmistaa, että lapsen etu otetaan aina ensisijaisesti huomioon. Tämä periaate on kirjattu EU:n perusoikeuskirjan 24 artiklan 2 kohtaan sekä vahvistettu Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 3 artiklan 3 kohdassa ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. Direktiivien ja perusoikeuskirjan asettamat vaatimukset kaventavat kansallista harkintaprosessia ja edellyttävät, että vangitsemisen edellytyksiä tulkitaan lapsimyönteisesti ja perusoikeusrajoituksia suppeasti.

Tässä yhteydessä lapsen edun periaatteella on keskeinen merkitys. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus tuli kansainvälisesti voimaan 2.9.1990, ja Suomi on ratifioinut sen vuonna 1991, jolloin siitä tuli juridisesti sitova ihmisoikeussopimus. Sopimuksen 3 artikla edellyttää, että kaikissa lasta koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Tämän periaatteen perusteella alaikäisen vangitseminen on nähtävä poikkeuksellisen toimenpiteenä, johon voidaan turvautua vain viimesijaisesti ja mahdollisimman lyhytaikaisesti. Lapsen edun ensisijaisuus velvoittaa tuomioistuimia arvioimaan huolellisesti rikosprosessuaalisten intressien lisäksi myös alaikäisen kehityksellisiä ja sosiaalisia tarpeita.¹⁴ Kyse on kokonaisarviointista, jossa alaikäisen perus- ja ihmisoikeudet rajoittavat vangitsemisen hyväksyttävyyttä.

¹² HE 177/2018 vp, s. 42.

¹³ Forss 2023, s. 328.

¹⁴ CRC/C/GC/14, s. 12.

Edellä esitetyn perusteella alaikäisen vangitseminen muodostaa poikkeuksen normaalista rikosprosessuaalisesta pakkokeinojärjestelmästä. Painava syy on se normatiivinen kynnyks, joka viimekädessä määrittää, onko alaikäisen vangitseminen ylipäättään mahdollista.

Tutkielman tarkoitus on auttaa jäsentämään, miten painava syy suhteutuu lapsen etuun, perus- ja ihmisoikeuksiin sekä pakkokeinolain periaatteisiin. Tutkielma ei siten ainoastaan palvele lainkäyttöä tarjoamalla konkreettisia tulkintasuosituksia, vaan myös kertoo siitä, millaisia arvoja ja periaatteita oikeusjärjestys pitää keskeisinä alaikäisen vapaudenmenetyksen kaltaisissa tilanteissa.

1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen raja

Alaikäisiin sovelletaan samoja vangitsemisen edellytyksiä kuin täysi-ikäisiin.¹⁵

Pakkokeinolaissa ja rikoslaissa (39/1889) alaikäisten vangitsemisen arviointiin on liitetty kuitenkin lisäyksenä painavan syyn vaatimus. Teoriassa tämä tarkoittaa sitä, että vaikka molemmilla ikäryhmillä on perustuslaillinen oikeus olla joutumatta vapaudenmenetyksen kohteeksi ilman laillista perustetta, alaikäisen vangitseminen edellyttää tavallista tiukempaa perusteluvollisuutta. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että tuomioistuimen on arvioitava erityisen huolellisesti, onko alaikäisen vangitseminen todella välttämätön ja oikeasuhtainen toimenpide. Alaikäisen ikä, kehitykselliset tarpeet ja tulevaisuudennäkymät edellyttävät vangitsemisen käyttämistä vain äärimmäisen poikkeuksellisissa tilanteissa.

Tutkielman tutkimuskysymys on asetettu seuraavasti: mitä tarkoittaa painavan syyn vaatimus alaikäisten vangitsemisessa? Tavoitteena on selvittää, miten lain käyttämä ilmaus ”painava syy” vaikuttaa alaikäisten vangitsemisen oikeudellisiin edellytyksiin ja mikä sen oikeudellinen merkitys on alaikäisten pakkokeinoihin liittyvässä päätöksenteossa.

Tutkielmassa ei ole tarkoitus pyrkiä systemaattisesti kartoittamaan käytäntöä painavan syyn täyttymiselle, vaan keskiössä on sen oikeudellinen luonne ja sijoittuminen osaksi oikeusjärjestelmää. Tulkinnaissa otetaan huomioon lapsen edun periaate, joka vaaditaan huomioon otettavaksi erityisesti alaikäisiä koskevissa rikosprosessuaalisissa tilanteissa ja vangitsemisen arvioinnissa. Tässä arvioinnissa keskeistä on pohtia, onko vapaudenmenetys ainoa ja välttämätön ratkaisu, vai löytyisikö tilanteeseen muita, alaikäisen kasvua tukevia vaihtoehtoja. Harkintaa vaatii myös se, miten viranomaiset voivat sovittaa yhteiskunnalliset

¹⁵ HE 177/2018 vp, s. 24.

intressit, kuten turvallisuuden ja alaikäisen oikeudet yhteen tavalla, joka tukee hänen mahdollisuuksiaan rakentaa tulevaisuutta täysipainoisena yhteiskunnan jäsenenä.

Alaikäisen vapautteen ja liikkumisvapautteen kohdistuvia pakkokeinoja ovat kiinniotto, pidättäminen, matkustuskielto, tehostettu matkustuskielto, tutkinta-aresti ja vangitseminen.¹⁶ Tutkielmassa keskitytään erityisesti alaikäisiin kohdistuvaan vangitsemiseen ja sen oikeudellisiin edellytyksiin. Matkustuskieltoa, tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia analysoidaan vaihtoehtoisina toimenpiteinä, joiden olemassaolo voi vaikuttaa painavan syyn arviointiin. Kiinniotto ja pidättäminen jäävät tutkielman ulkopuolelle, sillä ne liittyvät lähinnä esitutkinnan alkuvaiheeseen ja ovat luonteeltaan lyhytkestoisia. Niitä käsitellään ainoastaan, mikäli niitä koskevat säännökset ovat sovellettavissa myös vangitsemiseen. Vangitseminen poikkeaa muista pakkokeinoista siinä, että se on oikeuden päätökseen perustuva, pidempiaikainen vapaudenmenetys. Tästä syystä siihen liittyy erityisen painavia oikeudellisia ja perusoikeudellisia kysymyksiä, joita alaikäisen asema korostaa.

Hakalehto erittelee lapsioikeutta koskevassa perusteoksessaan käsitteet lapsi ja nuori. Hänen mukaansa lapsella tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä, kun taas käsitteellä nuori viitataan yleensä yläkouluikäisiin ja sitä vanhempiin alaikäisiin.¹⁷ Vastaavasti YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiaasta henkilöä. Suomen lainsäädännössä käsitteitä määritellään eri tavoin sen mukaan, mistä oikeudenalasta on kyse. Pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 4 momentin mukaan alle 15-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäiltyä ei saa vangita. Rikosoikeudessa alaikäisellä viitataan kuitenkin käytännössä 15–17-vuotiaisiin henkilöihin, sillä rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15 vuoden iässä. Tätä nuoremmat eivät ole rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan. Tässä tutkielmassa alaikäisillä tarkoitetaan siis 15–17-vuotiaita rikosoikeudellisesti vastuunalaisia nuoria. Tämä termi vastaa parhaiten rikosoikeudellista ja prosessuaalista kontekstia, jossa vastuuikärajalla on keskeinen merkitys. Käsite on myös vakiintunut oikeudellisessa kielenkäytössä ja kattaa sen ikäryhmän, joka on rikosoikeudellisesti vastuussa, mutta ei vielä täysi-ikäinen.

Vankeuden luokittelu perustuu siihen, millä perusteella henkilö on menettänyt vapautensa. Vanki voi olla vankeusvanki (vankeusrangaistusta suorittava), sakkovanki (sakkojen

¹⁶ Forss 2023, s. 324.

¹⁷ Hakalehto 2025, s. 13.

muuntorangaistusta suorittava) tai tutkintavanki (esitutinnan ajaksi vangittu rikoksesta epäilty).¹⁸ Yhteistä näille ryhmille on vapaudenmenetyksensä oikeudellisen päätöksen perusteella, mutta taustasyt ja oikeudellinen asema eroavat toisistaan. Tässä tutkielmassa keskitytään alaikäisiin tutkintavankeihin.

1.3 Tutkimusmenetelmät, tutkielman aineisto ja rakenne

Tutkimuskysymykseen vastataan tukeutumalla lainopilliseen metodiin, jonka tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus. Lainoppia voidaan luonnehtia tutkimukseksi, jonka tavoitteena on esittää järjestelmällisesti tietyn oikeudenalan periaatteet, säännöt ja käsitteet sekä analysoida näiden periaatteiden, sääntöjen ja käsitteiden välisiä suhteita, jotta nykyisen lainsäädännön epäselvyydet ja aukot voidaan ratkaista.¹⁹ Lainopilla pyritään luomaan käytännön lakimiesten työtä helpottavia systemaattisia kokonaisesityksiä ja tarjoamaan voimassa olevan oikeuden mukaisia tulkintasuosituksia.²⁰ Lainoppia ei siten tule katsoa ainoastaan teoreettisena toimintana, vaan myös konkreettisenä välineenä, jonka avulla oikeusjärjestyksen johdonmukaisuus voidaan turvata. Lainopillisen, voimassa olevaa lakia tutkivan *de lege lata* -suuntauksen lisäksi tutkimus tarjoaa mahdollisuuden myös *de lege ferenda* -pohdintaan eli arvioon siitä, miten Suomen lainsäädäntöä voitaisiin kehittää tuleva laki huomioiden.

Tässä tutkielmassa lainopillinen lähestymistapa on perusteltu, sillä tutkinnan kohteena oleva sääntelykokonaisuus edellyttää tunnusmerkistön, lain soveltamisen ja viranomaisen harkintavallan systemaattista jäsentämistä. Ilman lainoppia ja sitä tehtävää, jota tutkielmani toteuttaa, painava syy käsitteenä jäisi sattumanvaraiseksi ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen olisi epävarmaa.

Lainoppi on normien tulkintaa ja systematisointia.²¹ Lainopin lähtökohtana ovat tulkinta- ja punnintamenetelmät, ratkaisustandardit ja oikeuslähteoppi.²² Painavan syyn käsite jättää tuomioistuimille harkintavallan, mikä korostaa systematisoinnin ja tutkinnan merkitystä. Systematisoinnilla hajanaisista oikeuslähteistä kootaan tutkittavana olevaa oikeudenalaa

¹⁸ Tilastokeskus, vanki.

¹⁹ Smits 2015, s. 5.

²⁰ Minkkinen 2017, s. 909.

²¹ Sajama 2015, s. 24.

²² Hirvonen 2011, s. 56.

ohjaavat oikeusperiaatteet ja ne järjestetään johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi.²³ Kielellisen ilmaisun merkityksen selvittämisessä käytetään tulkintamenetelmiä, joiden avulla voidaan arvioida voimassa olevan oikeuden sisältöä ja merkitystä.²⁴

Sanamuodonmukaisessa tulkinnassa pitäydytään lakitekstin ilmaisun luonnollisen kielen eli arkikielen mukaisessa normaalimerkityksessä.²⁵ Sen kautta pyritään selvittämään säännöksen sisältö sellaisenaan kuin se sanamuotonsa perusteella ilmenee, ilman että sen merkitystä laajennetaan tai kavennetaan muiden tulkintamenetelmien avulla. Vastaavasti painavan syyn arvioinnissa tuomioistuin käyttää harkintavaltaa, mutta se perustuu laissa määriteltyyn merkitykseen. Painava syy avoimena käsitteenä vaatii kuitenkin myös muita tulkintamenetelmiä sen syvällisemmän analysoinnin tukemiseksi.

Systemaattisessa tulkinnassa käsitettä tulkittaessa otetaan huomioon oikeusjärjestys kokonaisuudessaan,²⁶ painavan syyn yhteydessä huomioiden erityisesti perusoikeusjärjestelmä ja lapsen oikeuksien suojan kokonaisuus.

Historiallisessa tulkinnassa selvitetään, millaista tarkoitusta lainsäätäjä on painavan syyn käsitteellä tavoitellut, ja tätä tarkoitusta tarkastellaan ensisijaisesti lain esitöistä.²⁷ Lain esitöistä voidaan myös selvittää, millaisia oikeuspoliittisia tavoitteita säännöksellä on pyritty edistämään ja millaiseksi lainsäätäjä on tarkoittanut alaikäisen vangitsemisen soveltamiskynnyksen muodostuvan.

Teleologisessa tulkinnassa selvitetään tavoitteet, joita sääntelyllä pyritään edistämään. Sen jälkeen arvioidaan tulkintavaihtoehtojen tosiasialliset seuraukset ja valitaan se, joka parhaiten edistää sääntelyn tavoitteita.²⁸ Teleologisella tulkinnalla pyrin hahmottamaan alaikäisen vangitsemisen arvioinnissa taustalla olevia tavoitteita ja lapsen edun huomioon ottamista yhtenä tärkeänä arviointiperusteena painavan syyn arvioinnissa. Sen avulla voidaan analysoida, miten vangitsemissäännösten tarkoituksena on paitsi turvata rikosprosessin asianmukainen eteneminen, myös minimoida alaikäiseen kohdistuvat vapaudenmenetyksen haitat.

²³ Sajama 2015, s. 41.

²⁴ Sajama 2015, s. 24–25.

²⁵ Hirvonen 2011, s. 38.

²⁶ Hirvonen 2011, s. 39.

²⁷ Ibid.

²⁸ Hirvonen 2011, s. 40.

Tutkielmassa käytetään myös vertailevaa tulkintaa ottamalla huomioon Ruotsin ja Norjan oikeusjärjestelmät suomalaisen lakitekstin ilmaisun tulkinnassa.²⁹ Tavoitteena on selvittää, miten painavan syyn käsite on määritelty ja sovellettu teoriassa ja käytännössä näissä maissa sekä tuoda esiin lainsäädännöllisiä ja soveltamiskäytännön eroja ja yhtäläisyyksiä. Vertaileva näkökulma tukee painavan syyn vaatimuksen arviointia laajemmassa eurooppalaisessa viitekehyksessä ja antaa valmiuksia arvioida, miten vapaudenmenetyksen oikeudenmukaisuus ja alaikäisten oikeudet toteutuvat eri oikeusjärjestelmissä. Analyysin kohteena ovat erityisesti ne oikeudelliset periaatteet ja säännökset, jotka ohjaavat tuomioistuinten harkintavaltaa alaikäisten vangitsemispäätöksissä.

Tässä tutkielmassa analysoidaan oikeuslähteitä, kuten lainsäädäntöä, esitöitä, oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta. Tutkielman keskeisenä valmisteluaineistona on HE 177/2018 vp, joka on suoraan pakkokeinolain painavaa syytä koskevan säännöksen valmisteluaineisto. Oikeuskäytännössä taas keskeinen on tuore ratkaisu 2025:28, joka koskee arviointia painavan syyn vaatimuksen täyttymisestä alaikäisen vangitsemisessa. Tutkielman keskeinen kirjallisuus koostuu rikosoikeudesta, prosessioikeudesta ja lapsioikeudesta.³⁰

Tutkielma rakentuu siten, että toisessa luvussa siirrytään analysoimaan ensin yleisistä säännöksistä erityisempiin säännöksiin alaikäisten vangitsemisen edellytyksiä ja rajoituksia. Luvussa selvitetään, miksi alaikäisten vangitseminen on tarkoin säädelty ja rajoitettu. Tässä osassa analyysin kohteena ovat ne oikeudelliset peruseriaatteet ja erityissäännökset, jotka ohjaavat arviointia suhteessa alaikäisen kehitykseen, elämäntilanteeseen ja oikeusturvaan.

Kolmannessa pääluvussa käsitellään vangitsemisen arvioinnin tukena sovellettavia pakkokeinoperiaatteita. Niiden avulla voidaan tehdä päätelmiä siitä, milloin painavan syyn vaatimus voi täytyä lain edellyttämällä tavalla. Luvussa korostetaan vangitsemisen äärimmäistä luonnetta ja tarvetta huolelliselle harkinnalle erityisesti silloin, kun kyse on alaikäisestä. Painavan syyn arviointi edellyttää, että alaikäisen etu ja yksilölliset tarpeet otetaan huomioon eikä vangitsemiseen turvauduta kevein perustein.

Neljännessä luvussa esitellään vaihtoehtoisia, vähemmän rajoittavia pakkokeinoja vaihtoehtona vangitsemiselle, jotka voivat tukea alaikäisen oikeuksia ilman, että hänen vangitsemisensä on välttämätöntä. Näiden analysointi liittyy suoraan painavan syyn

²⁹ Hirvonen 2011, s. 39.

³⁰ Keskeinen aihetta käsittelevä kirjoitus on muutaman vuoden takainen Marko Forssin artikkeli Lapsen vangitsemiskynnyksestä esitutkinnassa.

vaatimukseen, sillä mikäli lievemmat toimenpiteet ovat riittäviä, vangitsemista ei voida pitää lain edellyttämällä tavalla välttämättömänä. Luvussa tarjotaan oikeudellisia ja käytännöllisiä näkökulmia siihen, miten alaikäisen oikeuksia voidaan turvata ilman vangitsemista.

Viidennessä luvussa analysoidaan painavan syyn käsitettä Norjan ja Ruotsin oikeusjärjestelmissä, mikä tuo esiin vertailun ja sen merkityksen lainsäädännön kehitykselle Suomessa. Vertailuoikeudellinen näkökulma tuo esiin, miten saman vaatimuksen soveltaminen voi vaihdella eri oikeusjärjestelmissä. Tämän analysoinnin avulla voidaan myös arvioida, millaisia kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia Suomen sääntelyssä on.

Kuudes ja viimeinen luku kokoaa tutkielman keskeiset johtopäätökset. Luvussa vastataan tutkimuskysymykseen kokoamalla yhteen tutkimuksessa esitetty analyysi. Lisäksi luvussa arvioidaan sääntelyn mahdollisia tulkinnallisia epäselvyyksiä ja esitetään huomioita jatkotutkimuksen tarpeista.

2 Alaikäisen vangitsemisen edellytykset ja rajoitukset

2.1 Vankeusrangaistus rangaistuslajina

Tutkimuksessa on hyvä aluksi palauttaa mieleen rikosprosessin tavoitteet. Rikosprosessi palvelee sekä yksittäistapauksen oikeudenmukaista ratkaisemista että yhteiskunnallisia tavoitteita. Yksilötasolla sen keskeinen tehtävä on rikosvastuun toteuttaminen. Tähän liittyy olennaisesti epäillyn oikeusturva, mikä rajaa prosessin tehokkuutta, mutta takaa prosessin oikeudenmukaisuuden.³¹ Rikosprosessi toimii myös käyttäytymistä ohjaavana järjestelmänä. Tuomioistuinten ratkaisut luovat ennakoitavuutta ja vahvistavat yhteiskunnan yhteistä moraalikäsitystä.³² Alaikäisen vangitseminen havainnollistaa hyvin rikosprosessin tavoitteita. Yhtäältä yhteiskunnan on voitava turvata esitutkinta ja ehkäistä uusia rikoksia, mikä korostaa ohjausfunktiota. Toisaalta alaikäisen asemaan liittyvät velvoitteet rajoittavat pakkokeinojen käyttöä, mikä vaikuttaa rikosvastuun toteuttamisessa vastakkaiseen suuntaan.

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa omaksuttiin rikollisen parantamiseen tähtäävä järjestelmä jo 1800-luvulla, kun vankeusrangaistukset tulivat laajemmin käyttöön Suomessa. Jo tuolloin lähtökohtana on ollut vangin parantaminen ja sopeuttaminen osaksi yhteiskuntaa.³³

Vangitsemisen arviointiin vaikuttavat myös yleis- ja erityispreventiiviset syyt.³⁴ Preventioteorioissa katse suunnataan tulevaisuuteen.³⁵ Yleispreventio viittaa ennalta ehkäisevään vaikutukseen, mikä rangaistuksella on muihin nähden, ja erityispreventio taas tarkoittaa vaikutusta, mikä rangaistuksella on tuomittuun nähden.³⁶ Erityisesti alaikäisiin rikoksenteijöihin liittyvässä arvioinnissa on tärkeää panostaa rikollisuuden uusiutumisen ehkäisyyn. Alaikäisen vangitsemisen arvioinnissa ei ole kyse vain rikokseen reagoimisesta, vaan myös uusintarikollisuuden ehkäisystä ja alaikäisen yhteiskuntaan palaamisen edistämisestä.³⁷

³¹ Vuorenpää ym. s. 75.

³² Vuorenpää ym. s. 76.

³³ Lappi-Seppälä 2022, 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet – Vankeus – Vankeusrangaistusta koskeva lainsäädäntö.

³⁴ Lappi-Seppälä 1987, s. 485.

³⁵ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 13.

³⁶ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 14.

³⁷ Lappi-Seppälä 1987, s. 485.

Preventioteorioiden soveltaminen alaikäisiin ei kuitenkaan ole ongelmatonta.

Yleispreventiivisten perusteiden painottaminen alaikäisten vangitsemisessa on kyseenalaista, koska nuorten impulsiivinen käyttäytyminen ja kyky arvioida tekojensa seurauksia heikentävät rangaistusten ennalta ehkäisevää vaikutusta.³⁸ Tästä syystä voidaan kyseenalaistaa, missä määrin yleispreventio voi toimia hyväksyttävänä perustana alaikäisen vangitsemisessa. Preventioteorioiden käytössä tulee huomioida se seikka, että alaikäisiin sovellettuna näiden perusteiden painoarvo ei ole sama kuin täysi-ikäisten, mistä syystä niiden käyttöä oikeuttamisperusteina tulee arvioida kriittisesti.

Tutkimus on osoittanut, että alaikäisten rikoksentehtäjäiden uusintarikollisuus vähenee parhaiten silloin, kun heille tarjotaan interventio-ohjelmia, jotka tukevat sekä heidän henkilökohtaisia tarpeitaan että perheympäristöään pelotevaikutukseen perustuvan menetelmän ohella.³⁹ Jos vangitseminen ei edistä erityispreventiivisiäkään tavoitteita, alaikäisten vangitsemisen perusteltavuus heikkenee entisestään. Tästä syystä preventioteorioiden tavoitteet alaikäisten vangitsemisen perusteena edellyttävät kriittisyyttä, jossa vangitsemista ei perustella pelkästään rikollisuuden torjunnan yleisillä tavoitteilla alaikäisen yksilöllisten oikeuksien kustannuksella.

Suljetussa laitospäristössä eläminen vaikuttaa ihmisen minäkuvaan, ja pitkäaikaisvangeilla on tapana sisäistää vangin roolin osaksi identiteettiään. Tällöin puhutaan laitostumisesta. Vakavasti laitostuneen voi olla vaikeaa sopeutua vankeustuomion jälkeen takaisin osaksi yhteiskuntaa. Tästä syystä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanojärjestelyiden perustavoitteena on pidetty laitostumisen minimoimista. Vankeuden täytäntöönpano on toteutettava sekä yhteiskunnalle että vangille turvallisella tavalla.⁴⁰ Tutkielmassa tärkeää on huomioida sekä yhteiskunnan että yksilön näkökulma painavan syyn arvioinnissa.

Vankeuden täytäntöönpanon periaatteista säädetään vankeuslain (767/2005) 1 luvussa. Näiden periaatteiden taustalla olevat tavoitteet vaikuttavat painavan syyn arviointiin vangitsemisessa ja siksi esittelen tutkielman kannalta relevantit periaatteet lyhyesti.

³⁸ Lappi-Seppälä 1987, s. 485.

³⁹ Pappas – Dent 2021, s. 26. Jo vuodesta 1967 Honkasalo on todennut laitosrangaistuksien vievän nuoren jopa lopullisesti rikoksien tielle. Ks. Honkasalo II 1967, s. 36.

⁴⁰ Lappi-Seppälä 2022, 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet – Vankeus – Vankeusrangaistuksen tuomitseminen ja täytäntöönpano – Täytäntöönpanon tavoitteet.

Vankeuslain 1 luvun 3 §:n mukaan rangaistuksen täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangille muita rajoituksia kuin ne, jotka välttämättä seuraavat itse vapaudenmenetyksestä.

Täytäntöönpanoon ei siten saa sisältyä ylimääräisiä rankaisullisia elementtejä, kuten ruumiillisen tai psyykkisen kärsimyksen aiheuttamista tai vangin ihmisarvoa loukkaavia vaikutuksia. Oikeudenmukaisen ja inhimillisen kohtelun vaatimuksesta säädetään myös vankeuslain 1 luvun 5 §:n 1 momentissa. Nämä periaatteet korostuvat alaikäisten vangitsemisessa, koska alaikäisen kehitykselliset edellytykset ja haavoittuva asema edellyttävät korostettua suojelua myös rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Vankeuslain periaatteisiin sisältyy rehabilitaatiotavoite ja uusintarikollisuuden vähentäminen.⁴¹ Vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaan täytäntöönpanon tavoitteena on edistää vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan tukemalla hänen elämänhallintaansa ja yhteiskuntaan sijoittumistaan sekä ehkäistä rikosten tekemistä rangaistusaikana. Etenkin alaikäisten rangaistuksen ensisijaisena tehtävänä ei voida pitää rankaisemista vaan kehityksen tukemista ja syrjäytymisen ehkäisemistä.

Vankeuslain 1 luvun 3 §:n 2 momentissa säädetyn normaalisuusperiaatteen mukaan vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Suomessa ei ole erillisiä nuorisovankiloita, vaan alaikäiset sijoitetaan lähtökohtaisesti yleisiin vankiloihin. Tätä taustaa vasten vankeuslakiin on sisällytetty erityissäännöksiä, joilla pyritään huomioimaan alaikäisten erityisasema rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n 3 momentin mukaan alle 21-vuotiaana rikoksen tehneiden vankeutta täytäntöönpanossa on kiinnitettävä erityistä huomiota vangin ikään ja kehitysvaiheeseen. Lisäksi vankeuslain 5 luvun 2 §:n mukaan alle 18-vuotias vanki pidetään erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa nimenomaisesti edellytä muuta.

Vankeuden täytäntöönpanoa koskevilla periaatteilla on merkitystä myös alaikäisen vangitsemisen edellytysten arvioinnissa. Ne osoittavat pakkokeinojen käytön taustalla olevat tavoitteet, joiden mukaan rikosoikeusjärjestelmän keskeisenä tavoitteena on vangin kuntouttaminen ja yhteiskuntaan sijoittumisen tukeminen rankaisemisen sijasta. Mikäli

⁴¹ Lappi-Seppälä 2022, 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet – Vankeus – Vankeusrangaistuksen tuomitseminen ja täytäntöönpano – Täytäntöönpanoon johtavat periaatteet.

vangitseminen vaarantaa näiden tavoitteiden toteuttamisen, on sen hyväksyttävyyttä arvioitava kriittisesti.

2.2 Henkilökohtainen vapaus perusoikeutena

Perustuslaki muodostaa suomalaisen oikeusjärjestyksen perustan ja turvaa jokaiselle kuuluvat perusoikeudet ikään katsomatta.⁴² Nämä oikeudet ilmaisevat perustuslain keskeisen arvoperustan, joka tulee ottaa huomioon perustuslain muita säännöksiä tulkittaessa.⁴³ Erityisen tärkeää tämä on tilanteissa, joissa joudutaan rajoittamaan yksilön vapautta, kuten rikosoikeudellisissa seuraamuksissa. Tällöin on arvioitava sekä rikoksen kohteen että rikoksesta tuomitun henkilön perusoikeussuoja.⁴⁴

Perusoikeudet kuuluvat säädetyn oikeuden piiriin ja niiden tulkinnassa merkityksellisiä ovat valmisteluasiakirjat, joista voidaan selvittää lainsäätäjän tarkoitus.⁴⁵ Esityöt auttavat ymmärtämään lainsäätäjän tarkoitusta ja sitä, miten perusoikeuksien toteutumista on pyritty varmistamaan osana pakkokeinosäätelyä. Historiallisen tulkinnan avulla voidaan viedä eteenpäin analyysiä siitä, täyttääkö vangitsemisen käyttö alaikäisiin ne oikeudelliset ja arvotavoitteisiin pohjautuvat edellytykset, joita perusoikeusjärjestelmä edellyttää.

Perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvattu vapausoikeus on ehdoton oikeus, jota ei voida rajoittaa tavallisella lailla tai punnita suhteessa muihin oikeuksiin.⁴⁶ Saman pykälän 3 momentin mukaan vapaudenmenetyksellä on aina oltava laissa säädetty peruste, eikä vapaudenmenetyksellä saa olla mielivaltaista. Suomen oikeusjärjestelmässä tämä ilmenee siten, että kunkin pakkokeinon käytön edellytykset on määritelty yksiselitteisesti pakkokeinolaissa.⁴⁷

Vangitsemisesta säädetäessä on otettava huomioon perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset.⁴⁸ Pakkokeinolaissa säädetään tarkasti, missä tarkoituksessa ja millä tavoin vapausoikeuteen voidaan puuttua,⁴⁹ jotta sääntely ei joudu ristiriitaan perustuslaissa

⁴² HE 309/1993 vp, s. 44. Perusoikeudet kuuluvat siis myös lapsille.

⁴³ Saraviita 2011, s. 121.

⁴⁴ Saraviita 2011, s. 154.

⁴⁵ Helminen ym. 2014, s. 54.

⁴⁶ Toivonen 2017, s. 61.

⁴⁷ Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 43.

⁴⁸ Ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5 tai Lainkirjoittajan opas, luku 4.1.13.

⁴⁹ PeVL 15/1994 vp, s. 1.

turvattujen vapausoikeuksien kanssa. Vangitsemista koskeva sääntely pyrkii löytämään tasapainon yksilön oikeuksien ja yhteiskunnan turvallisuuden välillä.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin vaatimus siitä, että julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia, ei kuitenkaan viittaa pelkästään eduskuntalakeihin, vaan se kattaa kaikki oikeusjärjestykseen sisältyvät velvoittavat oikeuslähteet.⁵⁰ Vapaudenmenetys merkitsee aina paitsi perusoikeuksien myös ihmisoikeuksien rajoittamista, mistä syystä pakkokeinolain soveltamisessa on otettava huomioon myös kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaatimukset.⁵¹ Alaikäisten vangitsemista pyritään välttämään, koska vankeudesta aiheutuu alaikäiselle haitallisia vaikutuksia ja Suomea sitovat kansainväliset sopimusvelvoitteet edellyttävät tätä.⁵²

Ihmisoikeudet perustuvat perusoikeuksista eroten valtioiden välisiin sopimuksiin. Niiden tulkinta on annettu kansainväliselle elimelle.⁵³ Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 5 artikla ja kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimus) 9 artikla takaavat jokaiselle oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen, iästä riippumatta. KP-sopimuksen täytäntöönpanoa valvoo YK:n ihmisoikeuskomitea. Toisin kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut, komitean antamat päätökset eivät kuitenkaan ole oikeudellisesti sitovia jäsenvaltioille.⁵⁴ Vaikka ratkaisuilla ei ole oikeudellista sitovuutta, on niillä silti asema perus- ja ihmisoikeuksien soveltamista ohjaavina tulkinta- ja arviointiperustoina.

EIS 5 artiklan 1 kohta turvaa jokaisen oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Kenenkään vapautta ei saa riistää muutoin kuin artiklassa säädettyissä tapauksissa ja laissa säädettyssä järjestyksessä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu *Lukanov v. Bulgaria* konkretisoi oikeudellisen perustan merkityksen. Tuomioistuin katsoi, että EIS:n 5 artiklaa oli rikottu, koska vangitsemiselle ei ollut olemassa sovellettavaa kansallista lain säännöstä.⁵⁵ Tämä osoittaa, kuinka oikeudenmukainen vapaudenmenetys

⁵⁰ Helminen ym. 2014, s. 39.

⁵¹ Launiala 2021, s. 139.

⁵² HE 149/2025 vp, s. 26.

⁵³ Helminen ym. 2014, s. 54.

⁵⁴ Jokela 2018, s. 28.

⁵⁵ EIT *Lukanov v. Bulgaria* 20.3.1997, kohta 46.

edellyttää aina laissa säädettyä ja tarkkarajaista oikeudellista perustetta.⁵⁶ Ratkaisu vähentää myös viranomaisten mahdollisuuksia mielivaltaiseen vallankäyttöön.

2.3 Alaikäisiä koskevat erityissäännökset

Suomen perustuslain 6 luvun 3 §:ssä säädetään lasten tasa-arvoisesta kohtelusta ja mahdollisuudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Perustuslain 6 §:n 3 momenttia koskevien esitöiden mukaan perustuslain säännös muodostaa perustan alaikäisen asemalle haavoittuvana väestöryhmänä, joka tarvitsee erityistä suojelua ja oikeudellista huomiota.⁵⁷

YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksessa (1948) korostettiin alaikäisillä olevan oikeus erityiseen huolenpitoon ja apuun.⁵⁸ Alaikäisille suunnatun suojelun kehitys sai jatkoa YK:n lapsen oikeuksien julistuksessa (1959), ja lopulta tämä suuntaus johti oikeudellisesti sitovan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (lapsen oikeuksien sopimus) hyväksymiseen vuonna 1989. Lapsen oikeuksien sopimus on kansainvälisen oikeuden keskeisin asiakirja, joka määrittelee alaikäisen oikeudet kokonaisvaltaisesti.⁵⁹ Yleissopimus tuli Suomessa voimaan 1991 lakina lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (SopS 59/1991) ja asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (SopS 60/1991).

Kaikki Euroopan unionin jäsenvaltiot, Suomi mukaan lukien, ovat ratifioineet sopimuksen. Lapsen oikeuksien sopimus on ainoa nimenomaan alaikäisiä koskeva ihmisoikeussopimus, joka velvoittaa Suomea,⁶⁰ ja lapsen oikeuksien sopimus on yhtä velvoittava kuin muutkin Suomea sitovat ihmisoikeussopimukset.⁶¹ Lapsen oikeuksien yleissopimus on osa Suomen kansallista oikeusjärjestystä ja sitoo viranomaisia kansainvälisoikeudellisena velvoitteena. Se on merkityksellinen oikeuslähde tuomioistuimissa kaikissa tilanteissa, joissa on kyse alaikäisen oikeudellisesta asemasta.⁶²

⁵⁶ Kujala 2016, s. 197.

⁵⁷ HE 309/1993 vp, s. 45.

⁵⁸ HE 309/1993 vp, s. 44.

⁵⁹ Forss 2023, s. 846.

⁶⁰ HE 149/2025 vp, s. 28.

⁶¹ Hakalehto-Wainio 2013, s. 43.

⁶² Hakalehto-Wainio 2013, s. 303.

Euroopan komissio on myös todennut, että lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteiden ja määräysten on ohjattava kaikkia EU:n toimia, joilla on vaikutusta alaikäisen oikeuksiin.⁶³ Tämä korostaa sopimuksen asemaa yleisesti hyväksyttynä ohjeena alaikäisen oikeudellisessa erityisasemassa. Lapsen oikeuksien sopimuksen määräykset tulee näin ollen ottaa huomioon myös alaikäisen vangitsemista arvioitaessa. Erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artikla on keskeinen alaikäisten vapaudenmenetystä koskevassa sääntelyssä. Artiklan kohta b edellyttää, että vapaudenmenetystä saa käyttää alaikäiseen vain viimeisenä toimenpiteenä ja mahdollisimman lyhyeksi ajaksi. Kohdan c mukaan alaikäiset on pääsääntöisesti erotettava aikuisista, ellei lapsen etu toisin vaadi.

Käytännössä sopimuksen oikeudellinen asema ei kuitenkaan aina heijastu sen soveltamiseen. Søvig on katsonut, että vaikka lapsen oikeuksien sopimuksella on vahva normatiivinen perusta Norjassa ja se nauttii etusijaa ristiriitatilanteissa kansallisen lain kanssa, sen asema voi jäädä muodolliseksi, mikäli siihen viitataan harvoin tai jos sitä tulkitaan suppeasti.⁶⁴ Lapsen oikeuksien sopimuksen oikeudellinen merkitys ei tällöin realisoidu käytännön tasolla, vaan jää periaatteelliseksi. Myös Hakalehto-Wainio on kiinnittänyt huomiota tähän ristiriitaan. Hänen mukaansa lapsen oikeuksien sopimuksen juridisesti velvoittava luonne on Suomen oikeuskäytännössä jäänyt epäselväksi, eikä sopimuksen määräyksiä ole otettu riittävän vakavasti lainkäytössä tai viranomaisten toiminnassa.⁶⁵ Tämä heikentää suoraan sen vaikutusta alaikäisten oikeuksien turvaamisessa.

Sopimuksen velvoittavuuden ongelmakohtana on sen valvonta. Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea,⁶⁶ joka seuraa sopimuksen toteutumista antamalla suosituksia ja huomioita valtioiden raporteista. Näillä komitean huomioilla ja suosituksilla ei kuitenkaan ole oikeudellisesti sitovaa vaikutusta. Niitä pidetään niin sanottuna soft law -tyyppisinä aineistoina. Ne ovat suuntaa antavia, mutta ilman pakottavaa normatiivista sitovuutta. Tämä herättää kysymyksen sopimuksen tosiasiallisesta vaikuttavuudesta.

⁶³ Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Lapsen oikeuksia koskeva EU:n toimintasuunnitelma. COM(2011) 60 final, s. 3.

⁶⁴ Søvig 2019, s. 269.

⁶⁵ Hakalehto-Wainio 2011, s. 511.

⁶⁶ Hakalehto-Wainio 2011, s. 514.

Vaikka lapsen oikeuksien sopimus on kansainvälisesti velvoittava sopimus, sen käytännön merkitys Suomessa riippuu valtion poliittisesta ja oikeudellisesta tahdosta huomioida komitean suositukset ja antaa sopimukselle painoarvoa lain soveltamisessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen vaikutus jää näin pitkälti valtioiden implementointihalukkuuden ja -tavan varaan eli siihen, kuinka vakavasti ne ottavat lapsen oikeuksien komitean antamat huomautukset ja suositukset.⁶⁷

Vaikka sopimus on juridisesti velvoittava kansainvälisen oikeuden näkökulmasta, sen kansallinen velvoittavuus Suomessa on jäänyt epäselväksi. Suomessa lapsen oikeuksien sopimuksen osia ei ole säädetty tavallisella lailla kansalliseen lainsäädäntöön.⁶⁸ Vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien (EIT) ei sovelle lapsen oikeuksien sopimusta suoraan, koska sopimus ei kuulu EIT:n valvontaan, se on ratkaisussaan Sahin v. Saksa todennut, että alaikäisten ihmisoikeudet ja niihin liittyvät normit on vahvistettu nimenomaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa,⁶⁹ ja niitä tulee käyttää tulkintavälineenä arvioitaessa ihmisoikeussopimuksen toteutumista. Tämä antaa sopimukselle epäsuoraa painoarvoa Euroopan tasolla, mutta ei muodosta EIS:n tavoin suoraan sovellettavaa normistoa.

Kansainvälinen sopimus on valtioiden välinen oikeudellinen sopimus, joka tulee Suomessa voimaan vain, kun se on erikseen hyväksytty ja sisällytetty kansalliseen oikeuteen. Direktiivi puolestaan on EU:n sisäinen velvoittava säädös, joka velvoittaa jäsenvaltiota muuttamaan lainsäädäntöään tietyn tavoitteen saavuttamiseksi.⁷⁰ Tässä yhteydessä on tarpeen nostaa esiin myös aiemmin mainittu ja tutkielman kannalta hyvin keskeinen säädös, lapsidirektiivi.

Lapsidirektiivin johdanto-osan 1 kohdan mukaan tavoitteena on parantaa rikoksesta epäiltyjen tai syytettyjen alaikäisten asemaa rikosoikeudellisessa menettelyssä. Lapsidirektiivi asettaa jäsenvaltioille sitovia velvoitteita, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen edun asemaa rikosprosessissa. Direktiivin johdanto-osan 9 kohdan mukaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäiltyihin tai syytettyihin alaikäisiin olisi kiinnitettävä erityistä huomiota, jotta voidaan turvata heidän mahdollisuutensa kehitykseen ja yhteiskuntaan sopeutumiseen. Tämä korostaa paitsi viimesijaisuuden periaatetta myös sitä, että rangaistuksilla ei tulisi olla alaikäisen tulevaisuuden kannalta syrjäyttävää tai haitallista vaikutusta.

⁶⁷ Hakalehto-Wainio 2011, s. 515.

⁶⁸ Hakalehto-Wainio 2013, s. 44.

⁶⁹ EIT Sahin v. Saksa 8.7.2003, kohta 39.

⁷⁰ Määttä – Paso 2022, s. 19.

Direktiivin johdanto-osan 3 kohdassa todetaan, että vaikka kaikki jäsenvaltiot ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen, KP-sopimuksen ja lapsen oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen osapuolia, kokemus on osoittanut, että tämä ei yksinään aina merkitse riittävää luottamusta muiden jäsenvaltioiden rikosoikeudellisiin järjestelmiin. EU-tason sääntelyn avulla pystytään ohjaamaan ja velvoittamaan jäsenvaltioita muuttamaan lainsäädäntöään konkreettisemmalla ja sitovammalla tavalla kuin kansainväliset sopimukset yksin kykenevät. Kansainväliset sopimukset sitovat valtioita yleensä heikommin, koska niiden toimeenpano riippuu pitkälti siitä, miten kukin valtio muuttaa omaa lainsäädäntöään. Kansainvälisten sopimusten valvonta- ja sanktiojärjestelmä on myös heikompi kuin EU-oikeudessa.

2.4 Vangitsemisperusteet

2.4.1 Yleiset edellytykset

Vangitsemisen edellytyksistä on kansallisesti säädetty pakkokeinolaissa. Pakkokeinolaissa vangitsemisen edellytykset on jaettu kahteen, yleisiin ja erityisiin edellytyksiin, joita sovelletaan iästä riippumatta rikosoikeudellisesti vastuullisiin henkilöihin. Vangitsemisen yleisistä edellytyksistä säädetään pakkokeinolain 2 luvun 11 §:ssä, jossa viitataan 2 luvun 5 § 1 momentissa säädettyihin erityisiin edellytyksiin. Vangitseminen edellyttää aina, että yleiset edellytykset täyttyvät. Tämän lisäksi erityisten edellytysten täyttymistä arvioidaan tapauskohtaisesti vangitsemisperusteiden mukaan,⁷¹ mutta vangitseminen edellyttää aina, että vähintään yksi erityisistä edellytyksistä täyttyy. Lisäksi alaikäisten vangitsemiselle on säädetty lisäedellytys, jonka mukaan vangitseminen on sallittua vain, jos siihen on painavia syitä (PKL 2:11.2).

Yleinen edellytys vangitsemiselle on pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 1 momentin mukaan se, että on olemassa todennäköiset syyt epäillä henkilöä rikoksesta. Tämä arvio tarkoittaa vahvempaa näyttöä kuin pelkkä epäily mahdollisesta rikoksesta. Sitä edellytetään pakkokeinoissa, joilla puututaan voimakkaasti yksilön oikeuksiin, eli pidättämisessä ja vangitsemisessä.⁷² Jos yleiset edellytykset täyttyvät, on sen jälkeen analysoitava, missä määrin täyttyvät vangitsemiseen vaadittavat erityiset edellytykset.

⁷¹ Launiala 2021, s. 147.

⁷² Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 44.

2.4.2 Erityiset edellytykset

Yleisten edellytysten täyttymisen lisäksi vangitsemisen edellytyksenä on, että täyttyy vähintään yksi pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentissa säädetyistä erityisistä edellytyksistä. Ensinnäkin rikoksen tulee olla vakavuudeltaan sellainen, että siitä ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Tällöin rikoksesta todennäköisin syin epäilty voidaan vangita, jos on olemassa jokin seuraavista vaaratekijöistä: karttamisvaara (vaara, että epäilty pakenee tai muuten välttelee oikeudenkäyntiä), sotkemisvaara (vaara, että epäilty vaikeuttaa esitutkintaa esimerkiksi hävittämällä todisteita tai vaikuttamalla todistajiin) tai jatkamisvaara (vaara, että epäilty jatkaa rikollista toimintaa).

Vangitseminen on mahdollista myös kahdessa erityistilanteessa. Identifiointitarkoituksessa (PKL 2:5.1:n 3 kohta) vangitseminen on mahdollista silloin, jos henkilöllisyyttä ei voida muuten varmistaa tai kvalifioidun karttamisvaaran (PKL 2:5.1:n 4 kohta) perusteella, jos hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistuu maasta karttaukseen oikeudenkäyntiä.⁷³

Pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää, jos kyse on niin kutsutusta ylitörkeästä rikoksesta, jonka vähimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Tässä yhteydessä tulee erityisesti korostaa, ettei säännös enää vastaa vallitsevaa oikeuskäytäntöä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on oikeuskäytännössään todennut, että pitkäaikaista vangitsemista ei voida oikeuttaa pelkästään rikoksen vakavuudella. Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 3 kappale ei tue vangitsemista ainoastaan rikosepäilyn perusteella.⁷⁴

Korkeimman oikeuden arvioitavaksi tuli, voidaanko pakkokeinolain ylitörkeitä rikoksia koskeva vangitsemissännös katsoa asianmukaiseksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen muuttuneen tulkintakäytännön kanssa vai ovatko mainittu pakkokeinolain säännös sekä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet perustuslain 106 §:ssä tarkoitettulla tavalla ristiriidassa.⁷⁵ Keskeinen ongelma koskee perustuslain 106 §:n etusijasäännöksen tulkintaa ja sen soveltamista.

⁷³ Forss 2023, s. 846–847. Identifiointitarkoituksessa tarve alaikäisen vangitsemiselle on olematon, koska huoltomallin mukaiset toimenpiteet ovat ensisijaisia. Ks. tarkemmin Fredman ym. 2025, 7., uudistettu painos, s. 764.

⁷⁴ Fredman ym. 2025, s. 779.

⁷⁵ Dahlberg 2024, s. 526

Analysointi koskee sitä, millä tavoin ilmeisyysvaatimuksen katsotaan täyttyvän ja miten perustuslain säännökselle annettava etusija on kyseisessä ratkaisussa tulkittu.⁷⁶

Huomionarvoista on se, että pakkokeinolain esitöiden mukaan vangitsemisen erityisiä edellytyksiä ei sovelleta ylitörkeisiin rikoksiin.⁷⁷ Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on katsottu myös, että lain esityöt korostavat lainsäätäjän tahtotilaa siitä, että pakkokeinolainsäädännön tulee olla yhteensopivaa kansainvälisten velvoitteiden kanssa.⁷⁸

Korkein oikeus on muuttanut kansallista oikeuslinjaa tapauksessa KKO 2024:20, jossa todetaan, että pelkästään rikoksen törkeyteen perustuva vangitseminen oli ilmeisessä ristiriidassa perustuslain 7 §:n (henkilön vapautta koskeva oikeus) kanssa. Ratkaisu pohjautui perustuslain 106 §:ään ja EIS 5 artiklan sekä EIT:n oikeuskäytännön tulkintaan. Korkein oikeus katsoo, että pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan ja 11 §:n 1 momentin säännösten sekä perustuslain välinen ristiriita voidaan poistaa siten, että jätetään soveltamatta pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohta ja sovelletaan pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohdan a–c alakohdassa säädettyjä vangitsemisen edellytyksiä. Tämä tulkinta koskee myös vangitsemista ylitörkeissä rikoksissa, joista ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta.

Vaikka EIS 5 artiklan 1 c -kohdassa mainitaan nimenomaisesti karttamis- ja jatkamisvaara, ei siinä mainita erikseen sotkemisvaaraa. Kuitenkin EIT:n ratkaisukäytännössä sotkemisvaara on katsottu kuuluvaksi siihen oikeuttamisperusteeseen, jonka mukaan henkilöä voidaan pitää vangittuna, kun on olemassa perusteltu epäily hänen syyllisyydestään rikokseen.⁷⁹ Tästä syystä PKL 2 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohdan a–c alakohdissa säädetyt vaaratilanneperusteet (karttamis-, sotkemis- ja jatkamisvaara) ovat yhteensopivia EIS:n vaatimusten kanssa, ja niitä voidaan soveltaa myös silloin, kun vangitsemisen perusteena on ylitörkeä rikos.⁸⁰

Karttamisvaaralla tarkoitetaan tilannetta, jossa epäilty saattaa välttää esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.⁸¹ Rikoksen vakavuus vaikuttaa

⁷⁶ Dahlberg 2024, s. 527.

⁷⁷ HE 52/2002 vp, s. 52.

⁷⁸ Dahlberg 2024, s. 528.

⁷⁹ Helminen ym. 2014, s. 65.

⁸⁰ KKO 2025:28, kohta 5.

⁸¹ Forss 2023, s. 328.

karttamisvaaran arviointiin, sillä mitä vakavampi rikos, sen korkeampi on pakenemiseriski. Myös henkilön yksilölliset olosuhteet vaikuttavat arviointiin. Esimerkiksi asunto, työpaikka, perhesuhteet ja muut sosiaaliset suhteet voivat pienentää karttamiseriskiä. Lisäksi henkilön oma käyttäytyminen voi viitata karttamisvaaran olemassaoloon tai puuttumiseen.⁸²

Sotkemisvaara viittaa siihen, että epäilty saattaa vaikeuttaa asian selvittämistä esimerkiksi hävittämällä tai turmelemalla todistusaineistoa tai vaikuttamalla todistajiin.⁸³ Toiminnan on oltava sellaista, joka haittaa asian selvittämistä. Vaaran olemassaolon arviointi tehdään tilannekohtaisesti, ja eri seikat voivat painottua eri tavoin.⁸⁴ Sotkemisvaara on yleensä suurimmillaan esitutkinnan alkuvaiheessa ja pienenee tutkinnan edetessä. Toisaalta vaikuttamisyrityksiä voi esiintyä myös myöhemmin, esimerkiksi vasta kun epäillylle selviää, mitä tietoja tutkinnassa tai oikeudenkäynnissä on paljastunut.⁸⁵ Vangitsemiskäsittelyssä voi siten olla mahdollista, että vaara on jo ohi, mikäli rikos on pitkälti selvitetty.⁸⁶

Jatkamisvaara liittyy rikoskierteen katkaisemiseen.⁸⁷ Epäillyn aiemmalla rikostaustalla on siten keskeinen merkitys jatkamisvaaran arvioinnissa.⁸⁸ Tutkintavankeus voi tällöin suojata sekä epäiltyä itseään että mahdollisia rikoksen uhreja.⁸⁹ Myös tässä yhteydessä epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet voivat vaikuttaa vangitsemispäätökseen.⁹⁰

Vangitsemisen yleisten ja erityisten edellytysten täyttymistä ja vangitsemisen laillisuutta on arvioitava pakkokeinoperiaatteiden avulla, jotka ovat keskeisessä asemassa pakkokeino-oikeudessa.⁹¹ Pakkokeinon asianmukaisuutta arvioidaan nimenomaan näiden periaatteiden pohjalta, ei tavanomaisella periaatepunninnalla.⁹² Periaatteet auttavat tasapainottamaan pakkokeinojen käyttöön liittyviä ristiriitoja ja jännitteitä.⁹³ Ne eivät ole pelkkiä ohjeita, vaan oikeussääntöjä, jotka perustuvat säädännäiseen oikeuteen ja ovat oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittavia.⁹⁴ Oikeusperiaatteiden ominaispiirteet luovat periaatteiden välille

⁸² Launiala 2021, s. 149.

⁸³ Forss 2023, s. 328.

⁸⁴ Launiala 2021, s. 150.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Virolainen 1998, s. 366.

⁸⁷ Forss 2023, s. 328.

⁸⁸ Launiala 2021, s. 150.

⁸⁹ Launiala 2021, s. 151.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Launiala 2021, s. 147.

⁹² Launiala 2021, s. 142.

⁹³ Launiala 2021, s. 141–142.

⁹⁴ Launiala 2021, s. 142.

jännitteisen suhteen toisiinsa nähden,⁹⁵ ja tämä jännite on erityisesti nähtävissä painavan syyn taustalla olevassa arvioinnissa. Laillisen vangitsemispäätöksen tämän oikeussääntökokonaisuuden pohjalta tekee lopullisesti tuomioistuin.⁹⁶

⁹⁵ Määttä ym. 2012, s. 13.

⁹⁶ Fredman 2025, s. 708.

3 Alaikäisen vangitsemiseen liittyvät periaatteet

3.1 Pakkokeinolain 1 luvun periaatteet

Pakkokeinolain 1 luvussa säädetään pakkokeinojen käytössä noudatettavista periaatteista, joita ovat suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Näitä periaatteita sovelletaan myös arvioitaessa alaikäisen vangitsemisen edellytyksiä.

Suhteellisuusperiaate on kirjattu pakkokeinolain 1 luvun 2 §:ään, jonka mukaan pakkokeinoja saa käyttää vain, jos niiden käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen sekä muut asiaan vaikuttavat seikat. Pakkokeinolaki ei näin luo velvollisuutta pakkokeinojen käyttämiseen.⁹⁷

Vaikka rikoksen rangaistusasteikko sellaisenaan mahdollistaisi pakkokeinon käytön tietyssä tapauksessa, on konkreettisessa soveltamistilanteessa arvioitava suhteellisuusperiaatteen merkitys tapaukseen.⁹⁸ Lainsäädännössä tämä on yleisellä tasolla toteutettu sillä tavoin, että ankaramman laatuisten pakkokeinojen, kuten vangitsemisen ja matkustuskiellon, käyttäminen edellyttää määrätyn vakavuusasteen rikosta.⁹⁹ Osittain tämä on jo huomioitu porrastamalla pakkokeinojen käyttämisen edellytykset rikoksesta säädetyn ankarimman rangaistuksen mukaan. Tämän lisäksi arvioinnissa huomioidaan myös teon haittaseuraamusten laatu ja vakavuus sekä tekijän vaarallisuus ja rikollisen toiminnan jatkamisvaara.¹⁰⁰

Suhteellisuusperiaatetta voidaan kuvata eräänlaisena yleisperiaatteena.¹⁰¹

Suhteellisuusperiaatteen moniulotteisuutta ja sen sovellettavuutta laajemmin kuin pelkästään vangitsemistilanteissa kuvaa se, että periaate voi toimia sekä itsenäisenä oikeudellisena periaatteena että yhdessä muiden oikeusperiaatteiden kanssa.¹⁰² Tämä tekee suhteellisuusperiaatteesta keskeisen ja poikkileikkaavan periaatteen oikeusjärjestelmässä.

Vähimmän haitan periaate, joka sekin sisältyy pakkokeinolain 1 luvun 2 §:ään, edellyttää, että pakkokeinon käytöllä ei saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on välttämätöntä tavoitteen saavuttamiseksi. Lisäksi pakkokeino ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeetonta

⁹⁷ Launiala 2021, s. 144.

⁹⁸ HE 217/2022 vp, s. 9.

⁹⁹ Helminen ym. 2014, s. 99.

¹⁰⁰ Launiala 2021, s. 144.

¹⁰¹ Rantaeskola 2014, s. 31.

¹⁰² Ibid.

haittaa tai vahinkoa. Launiala on jakanut vähimmän haitan periaatteen kolmeen edellytykseen. Se sisältää ensinnäkin välttämättömyusedellytyksen, joka edellyttää pakkokeinon käyttöä vain, mikäli se on tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi välttämätöntä.

Optimointivelvollisuuden mukaan tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi pakkokeinoista valitaan se, joka puuttuu vähiten yksilön oikeuksiin. Lisäksi minimointivelvollisuus edellyttää pakkokeinon toteuttamisen niin, että siitä aiheutuva haitta jää mahdollisimman vähäiseksi.¹⁰³

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 3 momentti konkretisoi periaatteen soveltamista käytännön tilanteissa. Lainkohdan mukaan tuomioistuimen on harkittava, olisiko mahdollista käyttää matkustuskieltoa vaihtoehtoisena toimenpiteenä. Lain perustelujen mukaan tämä perustuu juuri vähimmän haitan periaatteeseen.¹⁰⁴ Myös korkein oikeus on painottanut tuomioistuimen velvollisuutta harkita lievempiä vaihtoehtoja viran puolesta. Tämä korostaa tuomioistuimen aktiivista roolia oikeuksien turvaamisessa.¹⁰⁵

Hienotunteisuusperiaate on kirjattu pakkokeinolain 1 luvun 4 §:ään. Sen mukaan pakkokeinoja käytettäessä on pyrittävä välttämään aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti. Lain esitöiden mukaan periaate suojaa pakkokeinojen kohteena olevaa henkilöä mahdolliselta sosiaalisen leimautumisen ja julkisuuden aiheuttamalta haitalta. Erityistä huomiota tulee kiinnittää ikään, terveydentilaan ja häveliäisyyteen liittyviin seikkoihin.¹⁰⁶ Hienotunteisuusperiaate liittyy kuitenkin pakkokeinojen toteuttamistapaan, ei niinkään siihen, täyttyvätkö pakkokeinon aineelliset edellytykset. Esimerkiksi alaikäisen tilanteessa periaate voi tarkoittaa sitä, että vangitsemisistunto järjestetään suljetuin ovin, mutta se ei vaikuta siihen, onko vangitsemiselle oikeudellisia perusteita. Hienotunteisuusperiaatteen merkitys jää menettelylliseksi, eikä se ole tutkielman kannalta sisällöllisesti keskeinen vangitsemisen aineellisten edellytysten arvioinnissa.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2019:99 ottanut kantaa pakkokeinoperiaatteiden järjestyksen soveltamiseen vangitsemisasiassa. Kohtuuttoman vangitsemisen kielto koskee pakkokeinoista nimenomaan vangitsemista, kun taas suhteellisuusperiaate ja vähimmän haitan periaate koskevat kaikkia pakkokeinoja yleisesti. Korkein oikeus painottaa, että kohtuuttomuus merkitsee vakavampaa loukkausta yksilön oikeuksiin kuin

¹⁰³ Launiala 2021, s. 143.

¹⁰⁴ HE 222/2010 vp, s. 247.

¹⁰⁵ KKO 2020:16, kohta 19.

¹⁰⁶ HE 222/2010 vp, s. 245.

suhteellisuusperiaatteen rikkomus. Tästä syystä vangitsemistilanteissa on perusteltua arvioida ensin, täyttyykö kohtuuttoman vangitsemisen kiellon asettama kynnys. Vasta jos tämä ei muodosta estettä, tulee varmistaa, ettei vangittuna pitäminen ole suhteellisuusperiaatteen tai vähimmän haitan periaatteen vastaista.¹⁰⁷ Kohtuuttoman vangitsemisen kiello ja suhteellisuusperiaate liittyvät toisiinsa siten, että kohtuuttomuutta arvioitaessa paino on enemmän henkilökohtaisissa olosuhteissa kuin intressivertailussa pakkokeinon käytöstä seuraavien haittojen ja hyötyjen välillä.¹⁰⁸

3.2 Kohtuuttoman vangitsemisen kiello ja painava syy

3.2.1 Periaatteiden suhde

Pakkokeinolain 2 luvun 13 §:ssä säädetään erikseen kohtuuttoman vangitsemisen kiellosta. Säännöksen mukaan ketään ei saa vangita, jos se on kohtuutonta asian laadun, rikoksesta epäillyn iän tai muista henkilökohtaisista olosuhteista. Kohtuuttoman vangitsemisen kiellolla on osittain yhtymäkohtia muihin pakkokeinoperiaatteisiin (kuten suhteellisuusperiaatteeseen), mutta se painottaa selkeämmin henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia.¹⁰⁹ Keskeinen ero suhteellisuusperiaatteeseen on se, että tässä kohtuuttomuutta arvioidaan epäillyn näkökulmasta.¹¹⁰

Lapsidirektiivin 10 artiklan mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että alaikäinen määrätään tutkintavankeuteen vasta viimesijaisena vaihtoehtona. Tämä artikla on implementoitu Suomessa pakkokeinolain muutoksella (323/2019), jonka mukaan alaikäisen vangitsemiselle on oltava painava syy. Oikeuskäytännössä on selvennetty, että alaikäisen vangitsemiselle on jo aiemmin voimassa olleen pakkokeinolain mukaan ollut käytännössä direktiivin 10 artiklaa vastaava korotettu kynnys, joka ilmenee kohtuuttoman vangitsemisen kiellossa. Tämä tarkoittaa, että direktiivin edellyttämä viimesijaisuuden vaatimus on tosiasiallisesti ollut osa suomalaista oikeuskäytäntöä jo ennen virallista implementointia kohtuuttoman vangitsemisen kiellona. Sekä vaatimus painavasta syystä että kohtuuttoman

¹⁰⁷ KKO 2019:99, kohta 19.

¹⁰⁸ Kujala 2016, s. 203.

¹⁰⁹ Ks. periaatteesta HE 222/2010 vp, s. 72. Ks. Launiala 2021, s. 138–158, 144–145.

¹¹⁰ Launiala 2021, s. 144. Launiala on todennut, että yksilön oikeuksiin puuttuminen mitoitetaan yleensä keskivertoihmisen sietokyvyn mukaan. Kuitenkin keskivertoihmisen perusteella mitoitettut pakkokeinot aiheuttavat tietyille erityisryhmille kohtuutonta räsitusta ja voivat vaarantaa henkilön terveyden. Tällaisissa tilanteissa sovelletaan kohtuussäätelyä. Ks. Launiala 2013, s. 19.

vangitsemisen kieltä ilmentävät sitä, että alaikäisen vangitseminen on hyväksyttävää vain viimesijaisena toimenpiteenä.

Tässä kohtaa nousee esiin kysymys siitä, tarkoittavatko painavan syyn vaatimus ja kohtuuttoman vangitsemisen kieltä samaa asiaa? Lähtökohtaisesti ne ovat eri oikeudellisia käsitteitä, vaikka ne liittyvät läheisesti toisiinsa. Launiala on katsonut, että kohtuuttoman vangitsemisen kieltä jo itsessään edellyttää korotettua vangitsemiskynnystä.¹¹¹

Pakkokeinolain esitöiden mukaan painava syy -vaatimus ei muuta oikeustilaa, vaan selventää jo vallitsevaa käytäntöä.¹¹²

Kohtuuttoman vangitsemisen kieltä on yleinen pakkokeinoperiaate, joka koskee kaikkia, mutta ottaa huomioon arvioinnissa esimerkiksi henkilön iän yhtenä arviointiperusteena. Painavan syyn vaatimus taas on kirjattu lakiin takaamaan selkeyden ja oikeusvarmuuden toteutuminen, ja se koskee ainoastaan alaikäisiä. Painavan syyn vaatimus siis konkretisoi ja vahvistaa myös alaikäisiin soveltuvaa kohtuuttoman vangitsemisen kieltä. Vaikka painavan syyn vaatimus ei siis ole täysin sama asia kuin kohtuuttoman vangitsemisen kieltä, se konkretisoi sen soveltamista juuri alaikäisiä koskevissa vapaudenmenetystilanteissa.

Kuten aiemmin on todettu, painavan syyn oikeusperusta löytyy lapsidirektiivin 10 artiklasta, joka velvoittaa jäsenmaita varmistamaan, että alaikäisen vangitseminen on viimesijainen toimenpide. Tämä vaatimustaso vastaa myös lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan sääntelyä, jonka mukaan lapsen vapaudenmenetys on sallittua vasta viimesijaisena toimenpiteenä. Lapsen oikeuksien sopimus on siis yksi merkittävä oikeusperusta, johon EU-lainsäädäntö ja kansallinen laki pohjautuvat.

3.2.2 Lapsen edun ensisijaisuuden merkitys

Kansainvälinen alaikäisten oikeuksiin perustuva lähestymistapa on jännitteisessä suhteessa sekä modernin hyvinvointivaltion suojeluhanteiden että myöhäismodernin valvontakulttuurin kanssa, sillä vaikka kaikki korostavat alaikäisten asemaa, ne oikeuttavat valtion puuttumisen tutkintavankeuden yhteydessä eri lähtökohdista. Kansainväliset alaikäisten oikeuksia koskevat normit, jotka liittyvät tutkintavankeuteen, on suunniteltu suojelemaan epäiltyä alaikäistä valtion puuttumiselta, kun taas modernin hyvinvointivaltion tavoitteena on suojella ongelmallista epäiltyä alaikäistä valtion puuttumalla asiaan. Lisäksi myöhäismodernit

¹¹¹ Launiala 2021, s. 145.

¹¹² HE 177/2018 vp, s. 24.

rikollisuuden torjuntatoimet vastustavat modernin hyvinvointivaltion ja kansainvälisten alaikäisten oikeuksien lapsikeskeistä lähestymistapaa ja vaativat valtion puuttumista asiaan yhteiskunnan ja uhrien suojelemiseksi epäiltyä alaikäistä vastaan.¹¹³

Niemi korostaa oikeuden perustuvan arvoihin, tavoitteisiin ja muihin aineellisiin perusteisiin, joiden toteuttamiseksi se on annettu niin lakiteksteinä kuin ennakkopäätöstenkin muodossa.¹¹⁴ Lakitekstissä myös painavan syyn käsite heijastaa monia arvoja ja periaatteita, joita ei voida erottaa oikeudellisesta harkinnasta. Korkeimman oikeuden ratkaisut ovat osa oikeuskulttuuria ja heijastavat tässä yhteydessä arvoja lapsen edusta ja vangitsemisen viimesijaisuudesta.

Lapsen edun periaate on lähtöisin lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklasta. Sen mukaan lasta koskevissa päätöksissä on aina ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Toivonen luonnehtii lapsen etua lapsen oikeuksien sopimuksen tärkeimmäksi periaatteeksi sekä yleisesti lapsioikeuden ja lastensuojelun tärkeimmäksi periaatteeksi.¹¹⁵ Tämä ilmentää periaatteen keskeistä asemaa alaikäisiin kohdistuvassa päätöksenteossa.

Lapsen etua ei ole mahdollista määritellä tyhjentävästi, vaan se on toimintaa ohjaava periaate, jonka sisältö määräytyy eri periaatteiden välisen punninnan kautta.¹¹⁶ Jo itse käsite ”lapsen etu” osoittaa, ettei alaikäisen aito etu ole aina yksiselitteinen tai ennakoita määriteltävissä, vaan se voi vaihdella tapauskohtaisesti eri henkilön tilanteen mukaan. Tästä syystä lapsen etua ei liene tarkoituksenmukaistakaan määritellä lainsäädännössä liian täsmällisesti, vaan sen arviointi edellyttää yksilöllistä harkintaa. Se, mikä on toiselle lapsen edun mukaista, ei välttämättä sitä toiselle alaikäiselle ole. Käsitteen avoimuudesta huolimatta sitä on pyritty avaamaan oikeuskirjallisuudessa ja kansainvälisissä linjauksissa sen varmistamiseksi, että se ei jää pelkäksi yleisluontoiseksi periaatteeksi ilman todellista soveltamissisältöä.

Lapsen oikeuksien komitea määrittelee lapsen edun periaatteen käsitteen kolmesta eri näkökulmasta. Lapsen edun aineellisella oikeudella viitataan alaikäisen oikeuteen siten, että hänen etunsa arvioidaan ja asetetaan etusijalle kaikissa häntä tai alaikäisiä yleisesti koskevissa päätöksissä. Tulkintaperiaatteella viitataan siihen, että jos lakia voi tulkita usealla tavalla, on valittava tulkinta, joka parhaiten turvaa alaikäisen edun. Menettelysäännön mukaan päätöksiä

¹¹³ Van den Brink 2019, s. 253.

¹¹⁴ Niemi 2017, s. 962.

¹¹⁵ Toivonen 2017, s. 79.

¹¹⁶ CRC/C/GC/14, kohta 32.

tehdessä on arvioitava niiden vaikutuksia alaikäiseen. Lapsen edun arviointi edellyttää selkeitä menettelytapoja ja päätöspерusteista on ilmentävä, miten alaikäisen etu on otettu huomioon ja punnittu yhdessä muiden seikkojen kanssa.¹¹⁷ Toivonen korostaa, että lapsen edun sisältö saa kuitenkin tulkintansa vasta huomioon ottamalla kaikki sopimuksen takaamat oikeudet alaikäiselle yksittäistapauksissa.¹¹⁸

Lapsen edun periaate ei ilmene nimenomaisena säännöksenä kansallisessa rikos- tai prosessilainsäädännössä. Vaikka esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntö eivät sisällä nimenomaista lapsen etua koskevaa säännöstä, esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 7 §:n 2 momentti ilmentää alaikäisen suojelunäkökulmaa ja muistuttaa sisällöllisesti lapsen edun periaatetta. Säännöksen mukaan alaikäiselle on muiden ilmoitettavien asioiden ohella ilmoitettava siitä, että alle 18-vuotiasta epäiltyä ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Lisäksi on ilmoitettava käytettävissä olevista tutkintavankeuden vaihtoehtoista. Säännös ei kuitenkaan kata lapsen edun ensisijaisuutta kokonaisuudessaan, sillä vangitsemiskontekstissa lapsen etu ilmenee myös kohtuussäännöksen, painavan syyn vaatimuksen ja viimesijaisuusperiaatteen kautta.¹¹⁹ Näiden yhteisvaikutus nostaa alaikäisen vangitsemiskynnyksen huomattavasti korkeammaksi kuin täysi-ikäisille.

Myöskään sellaisia korkeimman oikeuden ratkaisuja, joissa alaikäisen vangitsemista arvioitaisiin nimenomaisesti lapsen edun kautta tai käsite mainittaisiin ratkaisun perusteluissa, ei ole toistaiseksi annettu. YK:n lapsen oikeuksien komitea on useaan otteeseen ilmaissut huolensa siitä, että Suomessa lapsen edun periaatetta ei ole sisäistetty riittävästi eikä sitä ole sovellettu johdonmukaisesti kaikilla oikeudenaloilla,¹²⁰ vaan sen soveltaminen rikosprosessissa jää usein yleisten prosessiperiaatteiden varaan. Hakalehto-Wainio onkin tuonut esiin sen epäkohdan, että suomalaisessa oikeudellisessa keskustelussa lapsen etu näyttäytyy yhä ennen kaikkea siviilioikeudellisena käsitteenä, eikä sen merkitystä prosessuaalisena turvana, esimerkiksi vangitsemistilanteessa, ole riittävästi konkretisoitu.¹²¹

Lapsen etua arvioitaessa keskeinen kysymys on, missä määrin alaikäisen oikeudet ja alaikäisen aito etu voivat joutua jännitteeseen suhteeseen. Freeman on korostanut, että

¹¹⁷ CRC/C/GC/14, s. 3–4.

¹¹⁸ Toivonen 2017, s. 83.

¹¹⁹ Forss 2023, s.852.

¹²⁰ Hakalehto-Wainio 2011, s. 517.

¹²¹ Hakalehto-Wainio 2011, s. 516.

oikeuksiin sisältyy lähtökohtaisesti myös oikeus tehdä virheitä, ja tämä sama periaate koskee myös alaikäisiä. Hänen mukaansa lapsen etuun vetoava puuttuminen ei voi perustua yksinomaan aikuisten käsitykseen siitä, mikä alaikäiselle on hyvä, vaan arvioinnissa tulisi huomioida se, edistääkö alaikäisen tekemä ratkaisu hänen omia tavoitteitaan ja onko se linjassa alaikäisen omien arvojen ja kokemusten kanssa. Ainoastaan aikuisten asettamat rajat eivät tuota myönteisiä pitkän aikavälin vaikutuksia, ellei alaikäiseen kohdistuvassa päätöksenteossa huomioida myös alaikäisen omaa näkökulmaa.¹²² Tässä yhteydessä lapsen edun arviointi kohdistuu siihen, nähdäänkö alaikäinen oikeuksien subjektina vai ensisijaisesti suojelun kohteena, mikä vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millaiseksi lapsen edun sisältö yksittäistapauksessa muotoutuu.

Sormunen on väitöskirjassaan kritisoinut näkemystä, jonka mukaan tapauskohtaisuus johtuisi nimenomaan käsitteen avoimuudesta. Hänen mukaansa lapsen etuun vedotaan usein poikkeusperusteena yleisesti hyväksytystä käytännöstä, vaikka kyseinen käytäntö ei välttämättä ole lasten oikeuksien näkökulmasta asianmukainen.¹²³ Kritiikki osoittaa olemassa olevan jännitteen periaatteen ja käytännön välillä, ja tämä jännite on erityisen merkityksellinen alaikäisten vangitsemisessa. Lapsen ikä, kehitystaso, haavoittuvuus ja yksilölliset olosuhteet vaikuttavat siihen, mitä lapsen etu kulloinkin edellyttää. Näitä oikeuksia on arvioitava ottaen huomioon muut ratkaisuvaihtoehdot ja niiden taustalla olevat intressit, kuten yleinen turvallisuus tai rikoksen selvittämistarve. Vasta tämän punninnan jälkeen voidaan määrittää, täyttyykö painavan syyn vaatimus lapsen edun ensisijaisuutta kunnioittavalla tavalla.

YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että lapsen etu ei ole erillinen oikeus, vaan liittyy kiinteästi kaikkiin alaikäisille taattuihin oikeuksiin. Lapsen etua koskevassa päätöksenteossa on otettava huomioon kaikki tapauskohtaiset intressit, kuten alaikäisen psyykinen ja fyysinen hyvinvointi sekä alaikäisten oikeudelliset, sosiaaliset ja taloudelliset intressit.¹²⁴ Alaikäisten oikeuksien merkitys ja sisältö muotoutuvat käytännössä ja vaihtelevat tilanteen ja kontekstin mukaan, eivätkä ne perustu yksinomaan oikeudelliseen sääntelyyn.¹²⁵ Tämä tukee jo tehtyä huomiota siitä, ettei lapsen etua voida määrittellä yksiselitteisesti tai arvoista irrallisena käsitteenä. Lapsen edun sisältö määräytyy aina tulkintatilanteessa, jossa otetaan

¹²² Freeman 2007, s. 14–15.

¹²³ Sormunen 2021, s. 36.

¹²⁴ Toivonen 2017, s. 85.

¹²⁵ Hanson – Nieuwenhuys 2019, s. 8.

kantaa siihen, millaista autonomiaa ja suojelua alaikäiselle pidetään kulloinkin asianmukaisena.

Vaikka lapsen etu onkin yksi lapsen oikeuksien sopimuksen kantavista periaatteista, se ei artiklan 3(1) sanamuodon, eikä myöskään lapsen oikeuksien komitean näkemyksen mukaan ole päätöksenteossa ylivoimainen, kaikki muut intressit tilanteessa kuin tilanteessa ohittava ratkaisuperiaate.¹²⁶ Muunlainen tulkinta olisi mahdoton jo siitäkin syystä, että lapsen etu koostuu tosiasiallisesti useista eri oikeuksista.¹²⁷ Lapsen edun periaate ei siten sulje pois muiden oikeuksien huomioon ottamista, mutta se asettaa vaatimuksen sille, että alaikäisen erityinen asema otetaan päätöksenteossa huomioon. Kansallisesti tämä tarkoittaisi, että tuomioistuinten ja viranomaisten on paitsi tunnistettava lapsen etu osana oikeudellista arviointia, myös osoitettava perusteluissaan, miten se on otettu huomioon ja millä perusteilla mahdolliset poikkeukset siitä on oikeutettu.

Kuten Forss on todennut, lapsen edun määrittely vangitsemisessa on haastavaa, mutta siitä huolimatta sen huomioon ottaminen on välttämätöntä ja tulisi myös konkreettisesti ilmetä päätöksen perusteluista.¹²⁸ Periaatteen sivuuttaminen päätöksenteossa voi johtaa merkittäviin ongelmiin, sillä lapsen edun ensisijaisuus on Suomessa lain tasoisesti voimaansaattettu velvoite ja mikäli tuomioistuimet eivät arvioi tai edes mainitse lapsen etua vangitsemispäätöksissään, ne rikkovat tätä velvoitetta. Perustelujen puuttuminen lapsen edun arvioinnista heikentää myös päätöksen oikeudellista legitimitettiä. Kun lapsen etua ei käsitellä perusteluissa, on mahdotonta arvioida, onko tuomioistuin ottanut huomioon kaikki relevantit oikeudelliset näkökohdat. Syrjäyttämällä vapaudenmenetystä koskevassa asiassa lapsen edun periaatteen,¹²⁹ Suomi vaarantaa oikeusjärjestelmän johdonmukaisuuden. Alaikäisten oikeuksien huomioon ottaminen ei tarkoittaisi rikosprosessin vaarantamista, vaan pikemminkin on kyse sen vahvistamisesta ihmisoikeusmyönteisellä tulkinnalla.

Lapsen edun periaate on keskeinen osa Suomen oikeusjärjestelmää erityisesti perheoikeudellisissa asioissa. Periaate on kirjattu esimerkiksi lapsenhuoltolain 10 §:ään

¹²⁶ Oikeuskirjallisuudessa myös Nieminen on todennut, ettei lapsen etu ole mikään "superihmisoikeus", vaan se on yksittäisessä tapauksessa sovittava yhteen myös muiden ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien kanssa. Ks. Nieminen 2004, s. 620.

¹²⁷ Toivonen 2017, s.

¹²⁸ Forss 2023, s. 845. Ajatusta lapsen edun periaatteen huomioimisesta EU:n toiminnassa vahvistetaan erityisesti komission tiedonannoissa.

¹²⁹ Vaikka periaate ilmenee lukuisissa muissa asioissa Suomen oikeusjärjestelmässä ja sitä on muilla oikeudenaloilla sovellettu johdonmukaisesti.

(8.2.2019/190), jonka mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat ratkaisut on tehtävä ensisijaisesti lapsen etua koskevien vaatimusten mukaan. Periaatteen soveltaminen on näyttäytynyt epäselvänä vapaudenmenetystilanteissa, joissa vangitsemisvaatimus kohdistuu alaikäiseen epäiltyyn. Tällöin kyse ei ole enää alaikäisen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevasta asiasta, vaan pakkokeinoprosessista, jossa sovelletaan pakkokeinolain 2 luvun 5 §:ää ja 11 §:n painavan syyn vaatimusta vangitsemiselle.

Tässä yhteydessä on merkityksellistä vertailla kahta hyvin tuoretta korkeimman oikeuden tapaus KKO 2025:28 ja KKO 2025:86. Näiden tapausten vertailu tuo esiin sen, kuinka lapsen edun arviointi näyttäytyy eritavoin sen mukaan, käsitelläänkö asiaa rikosoikeudellisesta vai perheoikeudellisesta näkökulmasta. Ratkaisu KKO 2025:28 koskee alaikäisen epäillyn vangitsemista ja pakkokeinolaissa säädettyä painavan syyn vaatimusta. Ratkaisussa korkein oikeus linjaa, että alaikäisen vangitseminen edellyttää rikoksen vakavuuden lisäksi yksilöllistä ja kokonaisvaltaista arviointia, joista keskeisiä ovat ikä, vaaraedellytysten arviointi sekä lievempien pakkokeinojen käytettävyys. Ratkaisu KKO 2025:86 puolestaan koskee alaikäisen huoltoa ja tapaamisoikeutta tilanteessa, jossa lapsen äiti on vangittuna ja lapsi on asunut hänen kanssaan vankilassa. Ratkaisussa lapsen edun periaate toimii keskeisenä arviointiperusteena, ja korkein oikeus korostaa lapsen vakaiden olosuhteiden suojaa. Ratkaisussa KKO 2025:86 lapsen etu oli ratkaiseva arvioinnin kohde, kun taas KKO 2025:28 lapsen etua ei tuotu osaksi ratkaisun perustelua laisinkaan, vaikka epäilty oli alaikäinen. Näitä ratkaisuja käsitellään tarkemmin jäljempänä.

Lapsen etu näyttääkin nousevan prosessuaalisena käsitteenä esiin vasta vankeuden täytäntöönpanon aikana. Vankeuslain 5 luvun 2 § ja tutkintavankeuslain (768/2005) 3 luvun 1 § 2 ja 3 momentissa säädetään, että alle 18-vuotias vanki tulee pitää erillään aikuisista, jollei hänen etunsa muuta vaadi.

Myös Rikosseuraamuslaitoksen ohje alaikäisen vangin kanssa työskentelemisestä sisältää tarkkoja määräyksiä, joilla pyritään turvaamaan alaikäisen oikeuksia. Ohjeessa korostetaan sijoittamista erilliselle osastolle, alaikäisen kuulemista, huoltajien osallistamista sekä yksilöllistä rangaistusajan suunnittelua.¹³⁰ Toimet toteuttavat lapsen edun periaatetta täytäntöönpanon aikana, mutta eivät edelleenkään muuta sitä, että itse vangitsemispäätöstä tehtäessä lapsen etu jää edelleen epäsuoraksi ja hajanaiseksi osaksi arviointia. Tämä jättää

¹³⁰ Rikosseuraamuslaitoksen ohje RISE/2568/2023.

alaikäisten oikeuksien todellisen suojan epäselväksi kansallisessa oikeudessa, mikä on ristiriidassa lapsen edun ensisijaisuutta korostavien kansainvälisten velvoitteiden kanssa.

Vaikka lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan lapsen edun periaate on kiinteä osa 37 artiklassa turvattua viimesijaisuusperiaatetta, komitea korostaa, että lapsen etu on otettava asianmukaisesti huomioon kaikissa lainsäädäntö- ja oikeudenkäyntimenettelyissä. Lisäksi sen tulee ohjata tuomioiden ja hallintopäätösten oikeudellisia perusteluja.¹³¹ Tältä osin kansallisen oikeuskäytännön olisi syytä olla nykyistä läpinäkyvämpää. Tuomioistuimen tulisi selkeästi perusteluissaan osoittaa, miten lapsen etu on huomioitu osana päätöksentekoa ja oikeudellista harkintaa.

Vaikka lapsen oikeuksien komitean kannanotot eivät ole oikeudellisesti sitovia, ne tarjoavat arvokasta ohjausta lapsen oikeuksien sopimuksen tulkintaan. Siksi komitean kannanottojen huomioon ottaminen olisi tärkeää kansallista oikeusjärjestelmää kehitettäessä. Kesäkuussa 2023 komitea antoi Suomelle uusimmat suosituksensa, joissa se toisti huolensa alaikäisen asemasta rikosoikeusjärjestelmässä. Erityisesti suosituksen kohta 41 korostaa tarvetta vahvistaa tuomioistuinten ulkopuolisia, vaihtoehtoisia ratkaisuja rikoksista syytetyille alaikäisille. Komitea suosittelee, että vapausrangaistuksiin turvaudutaan vain poikkeustapauksissa, ja että ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu tai muut lievemmät seuraamukset asetetaan ensisijaisiksi vaihtoehtoiksi silloin, kun seuraamukseen turvautuminen on välttämätöntä. Tavoitteena on varmistaa, että rikosoikeudellisia seuraamuksia sovelletaan alaikäisiin vain lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan mukaan viimesijaisena toimenpiteenä ja lapsen edun ensisijaisuus huomioiden. Koska lapsen edun periaate on koko sopimuksen läpileikkaava lähtökohta, se on kiinteästi sidoksissa lapsen oikeuksien sopimuksen 37(b) artiklaan. Komitean suositusten mukaan valtioiden tulisi erityisesti rikosoikeudellisissa menettelyissä siirtää painopistettä rangaistuksesta kohti kuntoutusta ja jälleeniintegraatiota, kun rikoksenteijänä on alaikäinen.¹³²

Tavoite käyttää vaihtoehtoisia toimenpiteitä ja siirtää painopistettä kuntoutukseen on vahvasti esillä myös Euroopan unionin sääntelyssä. Näitä on pyritty vahvistamaan lapsidirektiivillä. Ensinnäkin lapsidirektiivin johdanto-osan kohdissa 45 ja 46 korostetaan alaikäisten erityisen haavoittuvaa asemaa. Lapsidirektiiviin 10 artiklaan sisältyy vaatimus, jonka mukaan EU-maiden on varmistettava, että alaikäinen määrätään vapaudenmenetykseen, erityisesti

¹³¹ CRC/C/FIN/CO/4, kohta 28.

¹³² CRC/C/GC/14, kohta 28.

tutkintavankeuteen, vasta viimesijaisena toimenpiteenä ja mahdollisimman lyhyeksi ajaksi. Lapsidirektiivin artiklan sanamuoto on hyvin yhdenmukainen lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan kanssa. Lapsidirektiivin viimesijaisuusvaatimus on implementoitu kansalliseen pakkokeinolakiin, mikä takaa sääntelyn yhdenmukaisuuden kansallisen ja kansainvälisen normiston välillä.¹³³ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on omassa käytännössään painottanut, että alaikäisen erityisasema edellyttää vapaudenmenetyksen oikeuttamiselta erityisen korkeaa perustelutasoa ja vaihtoehtoisten toimenpiteiden analysointia.¹³⁴

Vaihtoehtoisten toimenpiteiden analysointi on konkretisoitunut myös kansallisessa rikoslaissa. RL 6 luvun 9 §:n 2 momentin (10.4.2015/401) mukaan vangitsemisen painavaa syytä harkittaessa otetaan huomioon myös rikoksentekijän sijoitus lastensuojelulain (417/2007) 57 §:n mukaiseen lastensuojelulaitokseen. Tällöin painava syy voi liittyä esimerkiksi tilanteeseen, jossa ainoastaan vangitsemisella on mahdollista tosiasiallisesti katkaista alaikäisen rikoskierre, kun lastensuojelulliset toimenpiteet eivät ole riittäviä.¹³⁵ Rikoslaissa painavien syiden on katsottu liittyvän rikoksen vakavuuteen, tekijän menettelyn moitittavuuteen ja alaikäisen syyllistymisen lyhyen ajan sisällä toistuvasti uusiin rikoksiin.¹³⁶ Säännöksen esitöiden mukaan mahdollisuus lastensuojelulaitossijoitukseen tulee ottaa huomioon ehdolliseen vankeuteen tuomitsemista puoltavana seikkana. Tarkoituksena on ohjata seuraamusvalintaa järjestelyyn, jossa lastensuojelu ja valvonnalla tehostettu ehdollinen vankeus voivat yhdessä muodostaa vaikuttavan kontrollin ja tuen kokonaisuuden.¹³⁷ Tätä arviota myös korkein oikeus on tehnyt viimeaikaisessa käytännössään. Vaihtoehtoisten toimenpiteiden analysointiin paneudun syvällisemmin luvussa 4, tässä kohtaa tärkeä huomio on se, että vaihtoehtoisten toimenpiteiden analysointi on olennainen osa sekä lapsen edun ensisijaisuuden että viimesijaisuusperiaatteen toteutumista käytännön rikosoikeudellisessa päätöksenteossa.

Lapsen oikeuksien sopimus on Suomessa lain tasolla velvoittava, sillä se on saatettu voimaan kansallisesti ja sitoo viranomaisia osana ihmisoikeusvelvoitteita. Lisäksi perustuslain 22 § velvoittaa viranomaisia turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen, mikä kattaa myös

¹³³ Sama näkökanta on ollut jo ennen direktiivin implementointia vanhassa pakkokeinolaissa (450/1987). Ks. myös HE 14/1985 vp, s. 50–52. Alle 18-vuotiaan vangitsemista tulee välttää aina kun mahdollista, ja vangitsemiseen tulee suhtautua pidättyvästi. HE 222/2010 vp, s. 248.

¹³⁴ Nart v. Turkki 6.5.2008, kohta 31.

¹³⁵ HE 177/2018 vp, s. 42.

¹³⁶ Tapani – Tolvanen – Kempainen 2022, s. 184.

¹³⁷ HE 215/2014 vp, s. 89.

kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista johtuvat oikeudet. Koska lapsen etu on lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattu ihmisoikeus, jota Suomi on sitoutunut noudattamaan, sen painoarvoa voidaan analysoida myös perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisen näkökulmasta.

Perus- ja ihmisoikeuksia voidaan rajoittaa tietyissä tilanteissa, muun muassa päätöksenteossa silloin, kun joudutaan punnitsemaan eri perus- ja ihmisoikeuksien välistä painoarvoa.¹³⁸

Perus- ja ihmisoikeusmyönteisen lain tulkin myötä lainsäädäntöä on tulkittava ottaen huomioon alaikäisten erityiset oikeudet.¹³⁹ Koska lapsen etua tulee soveltaa kaikkiin alaikäisiin kohdistuviin asioihin, tulee näissä asioissa huomioon ottaa mahdolliset ristiriidat ihmisoikeussopimuksissa vahvistettujen oikeuksien välillä.¹⁴⁰ Esimerkiksi henkilökohtainen vapaus on sekä perusoikeus että ihmisoikeus, ja siksi päätöksenteossa tulee punnita sen rajoittamisen oikeutusta suhteessa lapsen etuun. Tuomioistuinten tulee valita parhaiten perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista edistävää tulkintaratkaisua, joka syrjäyttää perustuslain kanssa olevat ristiriitaiset vaihtoehdot.¹⁴¹

Alaikäisen vangitseminen on ankara toimenpide,¹⁴² ja kohtuussäännös sekä painavien syiden vaatimus korostavat sen välttämättömyyttä¹⁴³. Vaikka pakkokeinolaissa ei erikseen mainita lapsen edun periaatetta, sen huomioon ottaminen perustuu kansallisesti lailla voimaan saatettuun lapsen oikeuksien sopimukseen, jonka 3 artikla velvoittaa viranomaisia turvaamaan lapsen edun kaikissa häntä koskevissa päätöksissä. Tästä syystä olisi perusteltua, että painavan syyn vaatimusta ja lapsen edun periaatetta tulkittaisiin toisiaan täydentävinä osina vangitsemisen kokonaisarvioinnissa. Lapsen etu ei muodosta itsenäistä oikeudellista estettä vangitsemiselle, vaan toimii tulkintaperiaatteena, joka ohjaa soveltajaa arvioimaan, onko vangitseminen viime kädessä lain tarkoituksen mukainen ratkaisu. Tällainen lapsen etuun perustuva yksilökohtainen analysointi vahvistaisi painavan syyn vaatimuksen arviointia ja varmistaisi, että alaikäisen vangitseminen perustuu paitsi rikosprosessuaalisiin edellytyksiin, myös alaikäisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja oikeusturvaan.

Lastensuojelulain 24 §:n 2 momentin mukaan hyvinvointialueen tulee olla edustettuna esimerkiksi alaikäisen tekemäksi ilmoitetun rikoksen esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä, ellei

¹³⁸ Toivonen 2017, s. 116.

¹³⁹ Hakalehto 2025, s. 16.

¹⁴⁰ CRC/C/GC/14, s. 9.

¹⁴¹ PeVM 25/1994 vp, s. 4.

¹⁴² Forss 2023, s. 865.

¹⁴³ Forss 2023, s. 850.

läsnäoloa arvioida ilmeisen tarpeettomaksi. Erityisen tärkeää olisi, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen edustaja olisi läsnä alle 18-vuotiasta koskevassa vangitsemiskäsittelyssä lapsen edun turvaamiseksi. Tästä syystä PKL 3 luvun 7 §:ssä säädetään, että vangittavaksi vaaditun ollessa alle 18-vuotias, myös sosiaalihuoltolain (710/1982) 6.1 §:ssä tarkoitetun toimielimen edustajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi vangitsemisasian käsittelyn yhteydessä.¹⁴⁴ Lisäksi lastensuojelulain 25 §:n mukainen poliisin ilmoitusvelvollisuus käynnistää lastensuojelutoimenpiteet, mikä osoittaa rikosprosessin ja lastensuojeluprosessin kiinteän yhteyden. Jo kansallinen lainsäädäntö osoittaa sen, että rikosoikeudellinen lähestymistapa alaikäisen vangitsemisessä ei yksin riitä. Tarvitaan kokonaisvaltaisempi näkökulma, joka yhdistää sekä rikosoikeudellisen että lapsen edun arvioinnin koko prosessin ajan, esitutkinnasta tuomion täytäntöönpanoon saakka.

Lapsen etu ei siis tarkoita, ettei alaikäistä voisi koskaan vangita, mutta se velvoittaa selvittämään kaikki alaikäisen kannalta olennaiset seikat ennen vangitsemispäätöstä ja punnitsemaan niitä suhteessa muihin intresseihin. Koska lasten oikeuksien sopimuksen 37 artikla edellyttää vapaudenmenetyksen viimesijaisuutta, alaikäisen kohdalla vangitsemisen vaihtoehtoisia toimenpiteitä on tarkasteltava huomattavasti laajemmin kuin täysi-ikäisen kohdalla. Rikosprosessissa tämä tarkoittaa, että rangaistuksellisten tavoitteiden puolesta korostuvat huoltomallin mukaiset toimenpiteet.¹⁴⁵

Huoltomallin mukaisia toimenpiteitä painotetaan niin lasten oikeuksien sopimuksella kuin kohtuussäännöksen ja painavien syiden yhteisvaikutuksella. Oikeusmallin mukaiset toimenpiteet taas ilmenevät erityisissä edellytyksissä.¹⁴⁶ Lapsen etu tulkintaperiaatteena voi siten vaikuttaa siihen, miten pakkokeinolain mukaisia vaaraperusteita sovelletaan alaikäiseen.

Karttamisvaaran arviointi perustuu epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin. Alaikäisillä sidonnaisuudet ovat yleensä vahvat, sillä heillä on usein asunto ja oppivelvollisuuden takaama opiskelupaikka. Alaikäisen riippuvuus aikuisista tarkoittaa, että pelkkä karttamisvaara ei normaalitapauksessa ole lapsen edun mukainen peruste vangitsemiselle. Huoltomallin mukaiset toimenpiteet ovat ensisijaisia.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Fredman 2025, s. 795–796.

¹⁴⁵ Ks. Forss 2023, s. 854 Kuva 1.

¹⁴⁶ Forss 2023, s. 855.

¹⁴⁷ Forss 2023, s. 856.

Jatkamisvaaran tarkoituksena on estää rikollisen toiminnan jatkuminen. Alaikäisen kohdalla keskeinen vastaperuste vangitsemiselle on lastensuojelun mahdollisuus katkaista rikoskierre. Ensisijaisesti tulisi käyttää matkustuskieltoa sekä tehostettua matkustuskieltoa lastensuojelun toimenpiteisiin yhdistettynä.¹⁴⁸ Lapsen edun ensisijaisuus edellyttää, että ennen vangitsemista arvioidaan huoltomallin mukaiset vaihtoehdot, ja vangitseminen on perusteltua vasta, kun nämä keinot katsotaan riittämättömiksi.¹⁴⁹

Sotkemisvaaran arvioinnissa alaikäisen tosiasialliset mahdollisuudet vaikeuttaa tutkintaa ovat usein rajallisemmat kuin aikuisilla.¹⁵⁰ Sotkemisvaaraa arvioitaessa alaikäisen yksilöllisille olosuhteille ei voida antaa yhtä suurta merkitystä kuin karttamis- ja jatkamisvaaraa arvioitaessa, sillä rikoksen selvittämisen intressi painaa tällöin enemmän kuin alaikäisen suojaamistarve.¹⁵¹

Lapsen etua ei tule suoraan katsoa vastakkaisena intressinä vaaraperusteille, vaan se muokkaa niiden vaikuttavuutta tapauskohtaisesti lapsen edun mukaisesti. Huolto- ja oikeusmallin välinen tapauskohtainen punninta muodostaa tulkinnan lapsen edun ensisijaisuuden huomioivalle vangitsemiskynnykselle.¹⁵²

3.2.3 KKO 2025:28, KKO 2024:20 ja KKO 2025:86

Korkeimman oikeuden ratkaisujen keskeinen rooli pakkokeino-oikeudellisen oikeuskäytännön linjaamisessa¹⁵³ antaa niille merkittävän tulkinnallisen painoarvon myös tässä tutkielmassa. Korkein oikeus onkin ottanut aktiivisen roolin yhtenäistäessä oikeuskäytäntöä vangitsemisasiassa ja varmistaessa, että pakkokeinoja sovelletaan tarkoin lain edellyttämällä tavalla.¹⁵⁴

Tutkielmassa analysoidaan kahta tuoretta korkeimman oikeuden ratkaisua, jotka koskevat vangitsemista. Toisessa tapauksessa epäiltynä on alaikäinen ja toisessa täysi-ikäinen henkilö. Tarkoituksena on selvittää, mitä lisähuomioita alaikäisyyden perusteella on otettu huomioon arvioitaessa vangitsemisen edellytyksiä. Tämä antaa osviittaa siitä, mitä painavan syyn vaatimus merkitsee alaikäiselle ja miten oikeus on sitä tulkinnut verrattuna täysi-ikäiseen

¹⁴⁸ Forss 2023, s. 857.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Forss 2023, s. 860.

¹⁵¹ Forss 2023, s. 863.

¹⁵² Forss 2023, s. 855.

¹⁵³ Launiala 2021, s. 139.

¹⁵⁴ Launiala 2021, s. 138.

epäiltyyn. Tämän jälkeen tutkielmassa analysoidaan lisäksi tuoretta ratkaisua KKO 2025:86, joka koskee lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta tilanteessa, jossa lapsen äiti on vangittu ja lapsi on asunut hänen kanssaan vankilassa. Toisin kuin ratkaisuissa KKO 2025:28 ja KKO 2024:20, lapsen edun periaate oli tässä ratkaisussa systemaattisesti huomioitu ja esitetty osana ratkaisun perusteluja.

Alaikäistä koskevassa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2025:28 oli kyse 15-vuotiaasta A:sta, jota epäiltiin todennäköisin syin törkeästä ryöstöstä. Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat, että vangitsemisen edellytykset täyttyivät, mutta eivät määränneet A:ta vangittavaksi, koska painavia syitä ei katsottu olevan. Hänelle määrättiin tehostettu matkustuskielto. Korkein oikeus ei muuttanut tätä linjaa, vaan arvioi erityisesti pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 5 momentissa säädetyn painavan syyn vaatimuksen täyttymistä. Pakkokeinolain muutosta koskevassa hallituksen esityksessä, mihin tässäkin ratkaisussa on viitattu, on esitetty, että painavan syyn arviointikriteereinä olisivat erityisesti rikoksen vakavuus ja epäillyn ikä.¹⁵⁵

Korkeimman oikeuden ratkaisusta on havaittavissa useiden tulkintakeinojen toisiaan täydentävä käyttö. Keskeisessä asemassa on sanamuodonmukainen tulkinta. Korkein oikeus lähtee liikkeelle pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 5 momentin sanamuodosta. Korkein oikeus kiinnittää huomiota siihen, että lainsäätäjä on tietoisesti käyttänyt vahvaa ilmaisua, joka on lisätty vangitsemisen perinteisiin edellytyksiin. Sanamuodon perusteella alaikäisten vangitsemiskynnys on asetettu selvästi korkeammaksi.

Historiallinen tulkinta ilmenee ratkaisusta siten, että painavan syyn sisältöä ja merkitystä on analysoitu etenkin lain esitöiden perusteella. Korkein oikeus analysoi, millaista soveltamiskynnystä lainsäätäjä on alaikäisen vangitsemiselle tarkoittanut ja onko säännöksellä pyritty tosiasiallisesti kiristämään vangitsemisedellytyksiä vai ainoastaan korostamaan jo voimassa olleita periaatteita.

Systemaattisella tulkinnalla korkein oikeus tarkastelee kyseistä säännöstä osana pakkokeinolain kokonaisuutta ja erityisesti suhteessa lain 1 luvussa säädettyihin yleisiin periaatteisiin. Korkeimman oikeuden ratkaisussa säännöksen sisältöä jäsennetään suhteessa siihen, että vangitseminen on viimesijainen ja ankarin vapauteen kohdistuva pakkokeino.

¹⁵⁵ HE 177/2018 vp, s. 42.

Painavan syyn vaatimus saa näin merkityksensä osana laajempaa perusoikeuslähtöistä sääntelykokonaisuutta eikä pelkästään yksittäisenä sanamuotona.

Ratkaisussa on nähtävissä myös teleologinen tulkinta. Korkein oikeus tarkastelee sitä, mihin alaikäisiä koskevan erityissääntelyn tarkoitus perustuu ja mitä tavoitteita sillä pyritään saavuttamaan. Perusteluissa viitataan lapsidirektiiviin, jonka mukaan alaikäisten vapaudenmenetystä tulee käyttää vain viimesijaisena toimenpiteenä. Lapsen edun periaate ilmenee siis ratkaisun tulkintaa ohjaavana periaatteena, mutta sitä ei ole nimenomaisesti mainittu ratkaisussa.

Ratkaisun perusteella painavan syyn arvioinnissa analysoitiin ainakin seuraavia päätekijöitä: epäillyn ikä, rikoksen vakavuus, vaaraedellytysten painoarvo (sotkemis-, jatkamis- ja karttamisvaara) sekä vaihtoehtoisten toimenpiteiden olemassaolo.

Ensinnäkin A:n ikä, juuri 15 vuotta, merkitsi, että vangitsemisen kynnys oli korkeimmillaan. Forss on artikkelissaan katsonut, että juuri 15 vuotta täyttäneiden vangitsemiskynnys on korkeimmillaan, mutta pian 18 vuotta täyttävällä voidaan arvioida esimerkiksi sitä, etteivät lastensuojelulliset toimenpiteet ole enää käytettävissä rikoskierteen katkaisemiseksi.¹⁵⁶ Kohtuussyyt vaikuttavat siihen, että 15-vuotias ei ole liian nuori vangittavaksi tai 17-vuotias liian vanha välttymään vangitsemiselta.¹⁵⁷

Toiseksi, vaikka törkeä ryöstö on vakava rikos, sen erityinen vakavuus suhteessa rikoslajiinsa ei ollut erityisen korostunut. Näin ollen rikoksen laatu ei itsessään puoltanut vangitsemista.

Kolmanneksi pohdittiin sotkemis- ja jatkamisvaaraa. Korkein oikeus on ratkaisussaan todennut, että painavaa syytä arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota karttamisvaaran, sotkemisvaaran tai jatkamisvaaran painoarvoon yksittäistapauksissa.¹⁵⁸ Sotkemisvaaran katsottiin lieventyneen, koska esitutkinta oli jo pitkällä. Jatkamisvaara puolestaan ei oikeuttanut vangitsemista, sillä A:han oli jo kohdistettu lastensuojelutoimia, eikä vangitseminen ollut ainoa vaihtoehto rikoskierteen katkaisemiseksi. Karttamisvaaraa ratkaisu ei tuonut esille.

¹⁵⁶ Forss 2023, s. 850. Ks. CRC/C/GC/24, kohta 6(v). Yleiskommentin mukaan vangitseminen tulisi olla vain vanhempiin lapsiin kohdistuva toimenpide. Ks. myös EIT Korneykova v. Ukraina 19.4.2012, kohdat 40 ja 46. Tulkinassa korostettiin epäillyn juuri saavuttanutta syyntakeisuuden ikärajaa.

¹⁵⁷ Forss 2023, s. 850.

¹⁵⁸ KKO 2025:28, kohta 14.

Neljänneksi arvioitiin vaihtoehtoisia toimenpiteitä. Tehostettu matkustuskielto oli jo käytössä, eikä ollut syytä olettaa, ettei A sitä noudattaisi. Näin ollen lievempi pakkokeino oli jo tosiasiallisesti käytössä, mikä painoi vangitsemista vastaan. Lisäksi A:han oli kohdistettu myös lastensuojelullisia, ensisijaisia toimenpiteitä.

Korkein oikeus on tapauksessaan KKO 2024:20 arvioinut, oliko B:n vangitsemiselle ollut lain- ja ihmisoikeussopimuksen mukaiset perusteet. Tapauksen taustalla oli B:n vangitseminen murhasta todennäköisin syin epäiltynä. Käräjäoikeus oli 17.12.2021 määrännyt B:n vangittavaksi pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan ja 11 §:n 1 momentin perusteella. Vangitsemisen perusteena oli rikoksen vakavuus. Kyseessä oli ylitörkeä rikos, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta.

Tämä lainkohta mahdollistaa vangitsemisen ilman erityisten lisäedellytysten, kuten pakenemis- tai jatkamisvaaran, osoittamista. Korkein oikeus kuitenkin totesi, että tämä kansallinen sääntely ei sellaisenaan ole yhteensopiva EIS:n 5 artiklan 3 kohdan kanssa, sellaisena kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin sitä tulkitsee. EIT:n oikeuskäytännön mukaan pelkkä rikosepäilyn vakavuus ei voi yksinään oikeuttaa vapaudenmenetyksen jatkamista. Jo vangitsemisen alkuvaiheessa on esitettävä konkreettisia ja olennaisia perusteita, kuten pakenemisvaara, rikosten jatkamisvaara tai sotkemisvaara. Buzadji v. Moldova - tapauksessa EIT linjasi, että näiden perusteiden tulee olla riittäviä ja liittyä juuri kyseessä olevan henkilön tilanteeseen, ei vain rikoksen luonteeseen.¹⁵⁹

KKO päätyi siihen, että pakkokeinolain säännös, jonka perusteella B oli vangittu, oli ilmeisessä ristiriidassa sekä perustuslain 7 §:n että EIS:n 5 artiklan kanssa. Perustuslain 106 §:n perusteella tuomioistuimen oli annettava etusija perustuslaille ja jätettävä ristiriitainen lainkohta soveltamatta. Näin ollen KKO katsoi, että ylitörkeää rikosta koskevassa tapauksessa vangitsemisen perusteeksi on vaadittava konkreettisia syitä, jotka täyttävät pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohdan a-c alakohdan mukaiset edellytykset.

Asian arvioinnissa KKO otti huomioon muun muassa sen, että vangitsemisvaiheessa oli viitattu epäsuorasti jatkamis- ja karttamisvaaraan. Poliisi oli esittänyt, että B:tä epäiltiin useista muista rikoksista ja hänen toimintansa liittyi järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Lisäksi elinkautiseen johtava rikos synnyttää yleensä karttamisvaaran riskin. Sotkemisvaaraa ei katsottu enää olevan, koska yhteydenpitorajoitukset oli poistettu. KKO katsoi, että

¹⁵⁹ Buzadji v. Moldova 5.7.2016.

vangitsemisen erityisiä edellytyksiä oli tosiasiallisesti esitetty, vaikka niitä ei alioikeudessa nimenomaisesti lausuttu. Näin ollen KKO piti vangitsemista lopulta perusteltuna myös ihmisoikeussopimuksen edellytysten näkökulmasta, vaikka sen taustalla ollut kansallinen lainsäädäntö oli puutteellinen.

Käsillä oleva tapaus havainnollistaa, kuinka kansallinen lainsäädäntö ja kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet voivat ajautua ristiriitaan. Lisäksi se havainnollistaa ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan ensisijaisuuden vangitsemista koskevissa tapauksissa.

Ratkaisussa on käytetty ensinnäkin sanamuodonmukaista ja systemaattista tulkintaa. Pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohta sallii ylitörkeästä rikoksesta epäillyn pidättämisen todennäköisin syin, jos rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta.

Historiallinen tulkinta osoittaa, että lainsäätäjät on halunnut mahdollistaa ylitörkeästä rikoksesta epäillyn vangitsemisen ilman, että vaaraedellytysten täytyminen olisi välttämätöntä. Korkein oikeus tukeutui esitöihin selvittääkseen, että ylitörkeä rikos muodostaa itsessään riittävän perusteen vangitsemiselle vakavimmissa rikoksissa. Historiallinen tulkinta vahvisti sen, että kyse on lainsäätäjän tietoisesta ratkaisusta korostaa rikoksen vakavuutta itsenäisenä vangitsemisperusteena, mutta samalla ratkaisussa päädytään siihen, että myös ylitörkeissä rikoksissa vangitseminen edellyttää kokonaisarviointia.

Merkittävin käänne ratkaisussa syntyy kuitenkin teleologisella ja ihmisoikeusmyönteisellä tulkinnalla. Tilanteessa, jossa pakkokeinolain sanamuoto sallii pelkän rikosepäilyn perusteella vangitsemisen ylitörkeissä rikoksissa, on kysymys ristiriidasta perustuslain ja ihmisoikeussopimuksen kanssa. Korkein oikeus arvioi, ettei pakkokeinolain sanamuotoa voida tulkita siten, että vangitsemisen edellytykset olisivat ristiriidassa perustuslain ja ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

Vaikka asiassa ei ollut kyse alaikäisestä epäilystä, ratkaisulla on merkitystä myös alaikäisen vangitsemisen edellytysten arvioinnissa, koska vangitsemisen edellytykset ovat samat kaikille.

Esimerkinomaisesti tuon esille vielä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan tapauksen, jossa lapsen edun periaate toimi keskeisenä arviointiperusteena. Tapauksessa KKO 2025:86 lapsen vanhemmat olivat sopineet äidin yksinhuoltajuudesta pian lapsen syntymän jälkeen.

Lapsi oli asunut äidin luona vankilassa kolmeen ikävuoteen saakka, kunnes hänet otettiin huostaan. Isä haki myöhemmin huollon ja asumisjärjestelyiden muuttamista vedoten muun muassa parantuneisiin väleihin äidin kanssa sekä sosiaaliviranomaisen lausuntoihin. Käräjäoikeus hylkäsi hakemuksen kirjallisessa menettelyssä katsoen, ettei olosuhteissa ollut tapahtunut sellaista muutosta, joka oikeuttaisi asian uudelleenarviointiin. Hovioikeus katsoi toisin ja palautti asian käsiteltäväksi. Lopulta korkein oikeus päätyi palauttamaan asian käräjäoikeuden päätöksen varaan.

Keskeisessä asemassa oli lapsenhuoltolain (361/1983) 14 a §:n ilmeisyysvaatimuksen soveltamisedellytykset. Korkein oikeus analysoi paitsi sanamuotoa, myös oikeuskäytäntöä, lapsen edun periaatetta ja lapsenhuoltolain tavoitteita.

Ratkaisun teleologinen tulkinta näkyy sääntelyn tarkoituksen huomioimisessa. Korkein oikeus totesi, että huolto- ja asumisratkaisuja voidaan muuttaa vain, jos muutos on lapsen etua koskevien vaatimusten mukainen ja olosuhteissa on tapahtunut merkittävä muutos. Lain säännöksiä tulkittiin niiden tarkoituksen kautta, sillä tulkinta oli selvästi lapsen vakaita elinolosuhteita suojeleva. Turhia tai kevyesti perusteltuja muutoksia pyrittiin välttämään, koska jatkuva oikeudenkäyntimenettely vanhempien välillä voi itsessään olla lapselle vahingollista. Korkein oikeus katsoi, että isän esittämät seikat eivät osoittaneet tällaista muutosta, joten asia voitiin ratkaista kirjallisessa menettelyssä ilman täysimittaista uutta selvitystä. Päätöksessä lapsen etu ilmeni paitsi lopputuloksessa, myös oikeusprosessin hallinnan ja rauhoittamisen toimenä.

Toisin kuin perheoikeudellisissa kysymyksissä, rikosprosessin pakkokeinoja koskevissa ratkaisuissa lapsen edun periaate ei aina saa näkyvää roolia. Tämä käy ilmi aiemmin esitetystä tapauksesta KKO 2025:28, jossa korkein oikeus päätyi siihen, ettei vangitsemiselle ollut olemassa pakkokeinolain edellyttämiä painavia syitä. Ratkaisussa keskeisiä arviointiperusteita olivat vaihtoehtoiset toimenpiteet, epäillyn ikä, rikoksen laatu ja vangitsemisen edellytykset, mutta lapsen edun periaatetta ei mainittu lainkaan, vaikka epäilty oli alaikäinen. Tämä herättää kysymyksen siitä, miksi lapsen etua ei näkyvästi arvioitu tässä tapauksessa, kun kyse oli selvästi alaikäisestä. Selitys näyttää oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden perusteella liittyvän pitkälti siihen, millaisessa oikeudellisessa kentässä periaatetta sovelletaan.

Rikosprosessuaalisia pakkokeinoja koskevassa sääntelyssä painopiste on erilainen. Kyse on siitä, täytyvätkö lain edellytykset henkilöön kohdistuvan vakavan pakkokeinon käytölle.

Alaikäisyys voi vaikuttaa arvioon lieventävänä tekijänä, mutta se ei automaattisesti synnytä lapsen edun kokonaisvaltaista arviointia samalla tavalla kuin perheasioissa. Tämä ei kuitenkaan näytä tarkoittavan, että alaikäisyyttä ei huomioitaisi.¹⁶⁰ Lapsen etu ei vain perheoikeudellisena periaatteena nouse esiin samalla tavalla pakkokeinoasioissa. Näin ei kuitenkaan tulisi olla, koska lapsen oikeuksien sopimus edellyttää lapsen edun huomioon ottamista kaikissa lasta koskevissa toimissa. Rikosoikeuden tehtävä ei kuitenkaan Hakalehdon mukaan ole ensisijaisesti alaikäisten intressien edistäminen.¹⁶¹ Tämä ei kuitenkaan poista tarvetta sille, että lailla voimaansaatettuja säännöksiä on noudatettava ja toteutettava myös rikosoikeuden alalla. Parannettavaa on siis siinä, että oikeuskäytännössä alaikäisen vangitsemisen erityisluonnetta lapsen oikeuksien näkökulmasta ei tunnusteta riittävästi eikä ratkaisua perustella lapsen edun periaatteen mukaan lain edellyttämällä tavalla. Lisäksi vakiintunutta tulkintakäytäntöä, jossa lapsen edun arviointi olisi kiinteä osa painavan syyn kokonaisarviointia, ei ole vielä muodostunut.

Painavan syyn vaatimus alaikäisen vangitsemisessa merkitsee siis, että vapaudenmenetyksen kynnys on merkittävästi korkeampi kuin täysi-ikäisen. Tämä ilmenee sekä pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 5 momentin sanamuodosta, että sen esitöistä, joissa korostetaan erityisesti iän ja rikoksen vakavuuden merkitystä arvioinnissa. Näiden lisäksi korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2025:28 selventänyt, että arviointi kohdistuu muun muassa epäillyn ikään, rikoksen vakavuuteen, vaaraedellytysten ilmenemiseen ja vaihtoehtojen, lievempien toimenpiteiden olemassaoloon. Lisäksi pakkokeinolain esityöt ovat nimenomaisesti korostaneet painavan syyn vaatimuksen, kohtuuttoman vangitsemisen kiellon ja lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan mukaisen viimesijaisuusperiaatteen keskinäistä suhdetta.

Korkein oikeus käyttää ratkaisuisaan kontekstisidonnaisia tulkintakeinoja. Pakkokeinolain soveltamisessa (KKO 2025:28 ja KKO 2024:20) korostuu systemaattinen ja ihmisoikeusmyönteinen lähestymistapa, mutta näissä tapauksissa lapsen edun periaate jää taustalle. Perheoikeudellisessa ratkaisussa (KKO 2025:86) lapsen etu toimii tulkintaa ohjaavana teleologisena periaatteena. Tämä viittaa siihen, että oikeuskäytännössä ei ole vielä muodostunut yhtenäistä lapsioikeudellista tulkintalinjaa rikosprosessin pakkokeinojen yhteydessä. Painavan syyn vaatimuksen yhteydessä ei systemaattisesti arvioida lapsen edun periaatetta oikeudellisena lähtökohtana, vaikka kyse on alaikäisestä henkilöstä. Tämä ilmenee

¹⁶⁰ Päinvastoin lapsen iällä on katsottu olevan merkitystä vangitsemisen arvioinnissa.

¹⁶¹ Hakalehto 2025, s. 546.

esimerkiksi siitä, ettei korkeimman oikeuden ratkaisuisa viitata lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklaan. Lapsen edun arviointi jää siis epäsuoraksi, eikä se ole itsenäinen ja johdonmukainen arviointiperuste painavan syyn rinnalla.

Tulevaisuuden oikeuskäytännössä olisi perusteltua kehittää tulkintaa siten, että painavan syyn vaatimus ja lapsen edun periaate muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden. Tämä merkitsisi siirtymistä kohti perus- ja ihmisoikeusmyönteistä systematisointia, jossa alaikäisen vangitsemisen arviointi perustuu sekä rikosprosessuaalisiin edellytyksiin että alaikäisen kokonaisvaltaiseen suojeluun ja lapsen edun ensisijaisuuteen. Lähestymistapa olisi näin yhdenmukainen sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 ja 37 artiklojen että perustuslain 6 ja 7 §:n kanssa sekä vahvistaisi oikeuskäytännön johdonmukaisuutta että lapsioikeuden huomioimista myös rikosprosessissa. Painavan syyn vaatimus ei siis tarkoita ainoastaan korkeampaa oikeudellista kynnystä alaikäisen vangitsemiselle, vaan se tulisi ymmärtää lapsen edun kokonaisarviointina. Oikeuskäytännössä tulisi nykyistä selkeämmin huomioida lapsen etu ja oikeudet kaikissa alaikäisiä koskevissa tilanteissa.

Tutkielmassa on analysoitu painavan syyn arviointiin liittyviä tekijöitä, eli epäillyn ikää, rikoksen vakavuutta ja vaaraedellytysten näkökulmaa. Oikeuskäytännössä alaikäisen vangitsemisen arvioinnissa keskeiseksi periaatteeksi on vakiintunut se, että vangitseminen on aina viimesijainen toimenpide. Tästä syystä painavan syyn arvioinnissa on välttämätöntä analysoida sitä, ovatko lievemmat vaihtoehtoiset pakkokeinot riittäviä ja toteuttamiskelpoisia vangitsemisen toissijaisena vaihtoehtona. Vangitsemista voidaan pitää oikeutettuna vain, jos mikään lievempi toimenpide ei riitä turvaamaan esitutkintaa tai muita prosessuaalisia tavoitteita. Vangitsemispäätöksessä on näin ollen kyettävä osoittamaan, miksi lievemät toimenpiteet eivät riitä tavoitellun lopputuloksen saavuttamiseen.

4 Vaihtoehtoisten toimenpiteiden suhde painavan syyn vaatimukseen

4.1 Ensisijaiset toimenpiteet

Perusoikeuksien rajoittamista koskevat säännökset (PL 106 §, PL 22 § sekä EIS 5 ja 8 artikla) korostavat, että julkisen vallan on valittava vaihtoehtoista se toimenpide, joka rajoittaa yksilön oikeuksia vähiten ja samalla riittää tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi. Alaikäisiin sovellettuna tämä velvoite on korostetussa asemassa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 40 artiklan lisäksi sopimuksen 37 artikla edellyttää, että rikoksesta epäiltyä alaikäistä on kohdeltava hänen ihmisarvoaan kunnioittaen ja alaikäisen vapaudenmenetyksen tulee olla viimesijainen toimenpide ja mahdollisimman lyhytaikainen. Tämä tarkoittaa, että ennen vangitsemista tai muuta vapaudenmenetyksen muotoa viranomaisen on konkreettisesti arvioitava mahdollisuudet käyttää esimerkiksi lastensuojelullisia toimenpiteitä. Alaikäisen ikä ja kehitystaso on otettava huomioon päätöksenteossa, ja tavoitteena tulee olla ennen kaikkea alaikäisen sosiaalinen kuntoutuminen ja hänen myönteisen roolinsa tukeminen yhteiskunnassa. Rikosprosessin tarkoituksena ei tule olla pelkästään vastuun kohdistaminen, vaan ennen kaikkea alaikäisen tukeminen pois rikolliselta polulta yhteiskunnallisten intressien edistämiseksi.

Rikosoikeudellisen prosessin rinnalle käynnistyy myös lastensuojelullinen prosessi, jonka tarkoituksena on selvittää alaikäisen tilanne kokonaisvaltaisesti. Lastensuojelulain 25 §:n poliisin ilmoitusvelvollisuuden perusteella sosiaaliviranomaiset arvioivat, onko alaikäisellä tuen ja suojelun tarvetta. Vaikka lastensuojelutoimenpiteet eivät ole luonteeltaan rikosoikeudellisia pakkokeinoja, ne voivat tosiasiallisilta vaikutuksiltaan merkitä huomattavaa puuttumista alaikäisen henkilökohtaiseen vapauteen. Rikosprosessin ja lastensuojeluprosessin rinnakkaisuus ei siis ole täysin merkityksetöntä tutkielman aiheen analysoinnissa.

Jo lastensuojelullisten toimenpiteiden, kuten erityisen huolenpidon jakson ja kuntoutuksen suljetussa laitospalvelussa, on katsottu voivan johtaa alaikäisen eristäytymiseen ulkomaailmasta ja alaikäiselle tärkeistä sosiaalisista suhteista.¹⁶² Tällöin sijoituksen on katsottu rinnastuvan jopa vankilaoiloihin.¹⁶³ Huomion arvoista on, että huostaanotto

¹⁶² HE 142/2025 vp, s. 75.

¹⁶³ HE 142/2025 vp, s. 75–76.

lastensuojelutoimenpiteenä ei itsessään ole vapaudenmenetyks, mutta tilanteen mukaan siihen voi liittyä liikkumista rajoittavia toimia, kuten eristäminen tai poistumiskielto, jotka voivat tosiasiaassa muodostua vapaudenmenetykseksi.¹⁶⁴ Laitokseen sijoittamisen tuleekin aina perustua yksilölliseen arvioon alaikäisen tarpeista ja tilanteesta, jossa lapsen etu on ensisijainen harkintaperuste.¹⁶⁵ Tämä herättääkin kysymyksen siitä, miksi lapsen edun periaate ei näytä toteutuvan yhtä vahvasti silloin, kun kyse on rikosprosessiin liittyvistä pakkokeinoista. Lastensuojelussa lapsen etu on säädösten tasolla ensisijainen harkintaperuste, mutta vangitsemista koskevissa tilanteissa painottuvat yhteiskunnalliset- ja rikosprosessuaaliset turvallisuusintressit.

Liikkumisvapauden rajoittamiseen on kehitetty pakkokeinoja, jotka vaikuttavat vähemmän ihmisten perusoikeuksiin. Näitä vaihtoehtoja voidaan käyttää silloin, kun tavoitteisiin voidaan päästä ilman, että henkilöitä tarvitsee pitää vangittuna.¹⁶⁶ Vaikka lastensuojelulliset toimenpiteet eivät olisi riittäviä katkaisemaan alaikäisen rikoskierrettä, lapsen etu vaatii käyttämään ensisijaisesti vangitsemisen vaihtoehtoja eli matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa.¹⁶⁷ Tuomioistuimen tehtävänä on arvioida tilanteeseen parhaiten sopiva toimenpide vähimmän haitan periaatetta noudattaen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että viranomaisten tulisi valita se vaihtoehto, joka rajoittaa lapsen oikeuksia vähiten, mutta on silti riittävä turvaamaan esitutkinnan ja yhteiskunnalliset intressit. Näitä ovat matkustuskielto (PKL luku 1 §), tehostettu matkustuskielto (PKL 5 luku 1 a §) sekä tutkinta-aresti (PKL 2 luku 12 a §).

4.2 Matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto

Vuoden 1985 pakkokeinolain esitöiden pakkokeinoja koskevan aikaisemman lainsäädännön olennaisena puutteena oli pidetty sitä, ettei vangitsemiselle ollut käytettävissä lievempää vaihtoehtoa.¹⁶⁸ Tähän tarpeeseen vastattiin säätämällä matkustuskiellosta, joka rajoittaa henkilön liikkumisvapautta ilman, että hänet suljetaan laitokseen.

¹⁶⁴ Lainkirjoittajan opas, luku 4.2.2.

¹⁶⁵ HE 142/2025 vp, s. 195.

¹⁶⁶ Fredman ym. 2025, s. 730.

¹⁶⁷ Forss 2023, s. 859.

¹⁶⁸ HE 14/1985 vp, s. 44-45.

Matkustuskiellon on katsottu olevan ensisijainen vangitsemiseen nähden.¹⁶⁹ Korkeimman oikeuden ratkaisun 2024:42 kohdassa 14 arvioidaan, että tutkintavankeuteen nähden matkustuskielto rajoittaa henkilökohtaisen vapauden sijasta liikkumisvapautta.

Matkustuskielto soveltuu erityisen hyvin alaikäisten tilanteisiin, koska se mahdollistaa tehokkaan rikosprosessin turvaamisen, mutta aiheuttaa vähemmän haittaa alaikäisen kehitykselle ja sosiaalisille suhteille kuin täysi vapaudenmenetys.¹⁷⁰

Oikeuskirjallisuudessa matkustuskiellon on katsottu tarkoittavan pidättämisen tai vangitsemisen vaihtoehtona käytettävää rikoksesta epäillyn liikkumisvapauden rajoittamista, jonka tarkoituksena on estää epäiltyä pakenemasta, vaikeuttamasta asian selvittämistä tai jatkamasta rikollista toimintaa.¹⁷¹ Matkustuskielto voidaan määrätä, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään yksi vuosi vankeutta ja on olemassa vaara, että epäilty pakenee (karttamisvaara), jatkaa rikollista toimintaa (jatkamisvaara) tai häiritsee tutkintaa (sotkemisvaara).¹⁷²

Matkustuskiellon määräysten sisältö on jaettu pakkokeinolaissa eri kohtiin:

1. Alaikäinen voidaan velvoittaa pysymään tietyllä paikkakunnalla tai pysymään poissa tietyltä alueelta.
2. Alaikäinen voidaan velvoittaa pysymään asunnossa tiettyinä aikoina.
3. Alaikäinen voidaan velvoittaa ilmoittautumaan poliisiasemalla tiettyinä aikoina.
4. Alaikäiselle voidaan asettaa yhteydenpitorajoituksia.
5. Alaikäinen voidaan velvoittaa luovuttamaan passi tai muu henkilökortti poliisille.

Kun matkustuskieltoon liitetään tarkoituksenmukaisia ja kohdennettuja lisämääräyksiä,¹⁷³ sillä voidaan torjua tehokkaasti juuri niitä riskejä, jotka lain mukaan muodostavat perusteet vangitsemiselle eli karttamis-, jatkamis- ja sotkemisvaaraa (PKL 2:5).

¹⁶⁹ Fredman ym. 2025, s. 879.

¹⁷⁰ HE 14/1985 vp, s. 44–45.

¹⁷¹ Launiala 2021, s. 153.

¹⁷² Fredman ym. 2025, s. 877.

¹⁷³ Fredman ym. 2025, s. 879.

Karttamisvaaraan voidaan puuttua määrämällä alaikäinen pysymään tietyllä paikkakunnalla tai tietyssä asunnossa, velvoittamalla häntä ilmoittautumaan säännöllisesti poliisiasemalle sekä ottamalla häneltä pois passi tai henkilökortti, jolloin ulkomaille pakeneminen estyy.

Jatkamisvaaraa voidaan puolestaan ehkäistä rajoittamalla alaikäisen liikkumista tiettyihin aikoihin ja alueisiin, määrämällä hänet pysymään asunnossa esimerkiksi iltaisin tai öisin sekä asettamalla yhteydenpitörajoituksia, jotka estävät kontaktit rikollisiin verkostoihin tai rikoksen osallisiin.

Sotkemisvaara voidaan puolestaan estää yhteydenpitörajoituksilla, joiden avulla voidaan kieltää yhteydenotto esimerkiksi todistajiin, asianomistajaan tai rikoskumppaneihin. Näin ollen voidaan oikeudellisesti perustellusti katsoa, että mikäli nämä riskit kyetään riittävällä tavalla hallitsemaan matkustuskiellolla, ei vangitseminen ole enää tarpeellista tai oikeasuhtainen toimenpide.

Vangitsemiseen verrattuna matkustuskielto tarjoaa huomattavasti joustavamman toimenpidevalikoiman, jonka avulla voidaan sovittaa yhteen rikosprosessuaaliset intressit sekä alaikäisen kehitykselliset edellytykset. Siinä missä vangitseminen käytännössä katkaisee alaikäisen arjen, matkustuskielto voi mahdollistaa koulunkäynnin, harrastukset ja sosiaalisten suhteiden säilymisen valvotusti.

Jatkamisvaaran arvioinnissa sosiaaliviranomaisen mielipide on keskeinen, koska lastensuojelun toimet vaikuttavat siihen, onko vangitsemiseen olemassa painavat syyt. Vangitsemisoikeudenkäynnissä sosiaaliviranomainen ottaa kantaa siihen, riittävätkö lastensuojelulliset toimenpiteet rikoskierteen katkaisemiseksi. Lastensuojelullisena toimenpiteenä voidaan pitää liikkumisvapaudenrajoitusta (LVR) sekä erityisen huolenpidon jaksoa (EHO).¹⁷⁴

LVR on lastensuojelulaissa säädetty tietyllä tapaa samanlainen rajoitusmuoto kuin pakkokeinolaissa säädetty matkustuskielto. Sen edellytyksenä on muun kuin vähäisen rikoksen tekeminen. Poliisin suuntaan LVR on näyttäytynyt tehottomana, koska alaikäinen voi sen asettamisesta huolimatta karata ilman selvää seurausta.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Forss 2023, s. 338.

¹⁷⁵ Forss 2023, s. 336.

EHO jakson tarkoituksena on rikoskierteen katkaiseminen. Tässä alaikäiselle tarjotaan moniammatillista apua liikkumisvapautta rajoittaen. Alaikäisen vangitsemiseen voi kuitenkin johtaa myös prosessuaaliset syyt. EHO-jakson ongelmina on pidetty prosessin hitautta ja paikkojen vähyyttä suhteessa sen tarpeeseen. Lapsen etu kärsii tästä ongelmasta.¹⁷⁶

Tässä yhteydessä on perusteltua viitata 1.8.2026 voimaan tulevaan lakiin lastensuojelulain muuttamisesta. Lain 10 luvun 49 §:ssä säädetään uudesta kuntouttavasta suljetusta laitospalvelusta, joka on luonteeltaan perusoikeuksiin enemmän puuttuva kuin nykyinen lastensuojelun erityisen huolenpidon jakso. Kuntouttavan suljetun laitospalvelun säätämisen taustalla on havainto siitä, etteivät nykyiset lastensuojelun toimenpiteet ole aina riittäviä suojelemaan alaikäisiä, jotka rikollisella käyttäytymisellään aiheuttavat vakavaa vaaraa omalle tai muiden turvallisuudelle. Palvelua pidetään lastensuojelussa viimesijaisena ja sen tavoitteena on alaikäisen kuntouttaminen.¹⁷⁷

Kuntouttava suljettu laitospalvelu erottuu muista lastensuojelun laitospalveluista siten, että sen avulla pyritään alaikäisen yksilöllisiin tarpeisiin perustuen pitkäjänteisesti katkaisemaan alaikäisen rikollinen käyttäytyminen ja puuttumaan sen taustalla oleviin syihin moniammatillista asiantuntemusta hyödyntäen.¹⁷⁸ Kuntouttava suljettu laitospalvelu puuttuu tehostetusti alaikäisen käyttäytymiseen, ja sen ehdoton hyöty on moniammatillisuus ja pitkäjänteinen kuntoutus. Samalla se sisältää perusoikeudellisia, alaikäisen kehityksellisiä ja kustannuksellisia¹⁷⁹ näkökulmia. Mahdollisimman varhaisella puuttumisella voi kuitenkin olla ennaltaehkäiseviä vaikutuksia, ja näin voidaan vähentää kustannuksia pitkällä aikavälillä. Kuntouttavan suljetun laitospalvelun toimivuudesta saatava tieto voi myöhemmin tarjota hyödyllistä tietoa myös alaikäisten vangitsemisen arviointiin.

Vaikka matkustuskielto on lievempi toimenpide kuin vangitseminen, se voi olla erittäin tehokas. Oikeuskäytännössä on katsottu, että vaikka vangitsemista ei voitaisi määrätä kohtuuttomana toimenpiteenä, matkustuskielto voidaan silti asettaa.¹⁸⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kohtuusnäkökulmat sivuutettaisiin täysin päätettäessä matkustuskiellosta.¹⁸¹ Tässä tulee esiin suhteellisuusperiaatteen merkitys: pakkokeinon on oltava oikeasuhtainen

¹⁷⁶ Forss 2023, s. 339.

¹⁷⁷ HE 149/2025 vp, s. 192.

¹⁷⁸ HE 149/2025 vp, s. 120–121.

¹⁷⁹ HE 149/2025 vp, s. 59.

¹⁸⁰ Fredman ym. 2025, s. 881.

¹⁸¹ Ibid.

suhteessa tavoiteltuun päämäärään ja sen aiheuttamaan haittaan. Suhteellisuusperiaate korostuu erityisesti alaikäisten vangitsemisen arvioinnissa, joita koskeva pakkokeinolainsäädäntö ja kansainväliset velvoitteet edellyttävät viimesijaisuusperiaatteen noudattamista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on lausunut, että tehtäessä liikkumisvapauden rajoituksen suhteellisuusarviota huomioon on otettava rajoituksesta aiheutuvat vaikutukset sen kohteena olevaan henkilöön.¹⁸² Korkein oikeus toteaa ratkaisussaan 2024:42, että matkustuskiellolla puututaan jo lähtökohtaisesti olennaisesti vähemmän sen kohteena olevan henkilön perusoikeuksiin kuin pidättämisellä tai vangitsemisellä.¹⁸³ Lisäksi pakkokeinolain 5 luvun 2 §:n perusteella matkustuskieltopäätöksellä voidaan rajoittaa alaikäisen liikkumisvapautta tarvittavalla laajuudella. Tämä on otettava huomioon myös tilanteissa, joissa arvioidaan pakkokeinon suhteellisuutta.

Matkustuskielto lisämääräyksineen on hyvin joustava ja henkilölle yksilöllisesti sovitettavissa oleva toimenpide, mikä helpottaa myös sen suhteellisuusarviointia. Tällöin voidaan katsoa, että jos matkustuskieltoon liitetyt määräykset muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jolla rikoksen selvittämiseen tai rikoksilta välttymiseen liittyvät riskit saadaan tehokkaasti hallintaan, vangitsemisen käyttämiseen ei ole enää oikeudellisesti hyväksyttävää perustetta. Tällaisessa tilanteessa vangitseminen ei täyttäisi lain edellyttämää viimesijaisuutta eikä olisi välttämätön toimenpide tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi. Tämän perusteella alaikäisiin matkustuskielto ja siihen liitetyt lisämääräykset pystyvät tietyissä tapauksissa tarjoamaan oikeudellisesti hyväksyttävän, lievemmän mutta tehokkaan vaihtoehdon vangitsemiselle tilanteissa, joissa riskit ovat hallittavissa näiden toimenpiteiden avulla. Matkustuskiellon rikkomisen varalta PKL 5:10:n mukaan matkustuskieltopäätöksen sisältöä saadaan muuttaa taikka matkustuskieltoon määrätty saadaan matkustuskiellon sijasta pidättää tai vangita.

Matkustuskieltoon määrättäessä on otettava huomioon myös epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet.¹⁸⁴ Alaikäisiin sovellettuna tämä analysointi on erityisen tärkeää, ja se voidaan perustella lapsen edun periaatteella. Lapsen etu edellyttää yksilöllistä harkintaa, jossa otetaan huomioon esimerkiksi alaikäisen ikä, kehitystaso, perhesuhteet ja koulunkäynti. Lapsen edun

¹⁸² Fedorov ja Fedorova v. Venäjä 13.10.2005, kohdat 40–45.

¹⁸³ KKO 2024:42, kohta 16.

¹⁸⁴ Fredman ym. 2025, s. 881.

periaate varmistaisi myös sen, että matkustuskielto ei muodostu kohtuuttomaksi tai haittaa liikaa alaikäisen hyvinvointia ja kehitystä.

Matkustuskiellon valvonnasta ilmeni kuitenkin ongelmia, mistä syystä lainsäädäntöä täydennettiin tehostetulla matkustuskiellolla ja tutkinta-arestilla.¹⁸⁵

Tehostettu matkustuskielto on pakkokeino, jossa matkustuskieltoa valvotaan teknisin välinein, esimerkiksi elektronisen jalkapannan avulla.¹⁸⁶ Se on tarkoitettu tilanteisiin, joissa tavallinen matkustuskielto ei riitä turvaamaan esitutkintaa tai oikeudenkäyntiä, mutta vangitseminen katsotaan liian raskaaksi toimenpiteeksi (PKL 5:1a). Se sijoittuu ankaruudeltaan tavallisen matkustuskiellon ja vangitsemisen väliin,¹⁸⁷ ja tehostetussa matkustuskiellossa on näistä poiketen kysymys sekä henkilökohtaisen että liikkumisvapauden rajoituksesta¹⁸⁸. Tästä syystä tuomioistuimen tulisi ensisijaisesti arvioida, onko pakkokeinolain 5 luvun 1 §:ssä säädetty ilman teknistä valvontaa toimeenpantava matkustuskielto pakkokeinona riittävä toimenpide.¹⁸⁹

PKL 5 luvun 1 a §:n 2 momentissa säädetään, että tehostettua matkustuskieltoa voidaan soveltaa vain, jos seuraavat ehdot täyttyvät

1. Rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään yksi vuosi vankeutta,
2. epäilty suostuu toimenpiteeseen ja
3. hänen henkilökohtaiset olosuhteensa tukevat oletusta siitä, että hän noudattaa asetettuja velvollisuuksia.

Tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä aikaisintaan vangitsemisvaatimuksen käsittelyn yhteydessä.¹⁹⁰ Epäilty voidaan tällöin määrätä pysymään asunnossaan tai muussa soveltuvassa paikassa 12–22 tuntia vuorokaudessa (PKL 5 luku 2 a §). Tämä mahdollistaa yhdistelmän valvontaa ja liikkumisvapautta, joka tukee alaikäisen arjen jatkuvuutta ja yhteiskuntaan

¹⁸⁵ HE 252/2016 vp, s. 25. Vuonna 2019 astuivat voimaan uudet pakkokeinolain säännökset (101/2018) tehostetusta matkustuskiellosta ja tutkinta-arestista.

¹⁸⁶ Fredman ym. 2025, s. 881.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ HE 252/2016 vp, s. 29 ja 52.

¹⁸⁹ HE 252/2016 vp, s. 37.

¹⁹⁰ HE 252/2016 vp, s. 45.

sopeutumista. Tuomioistuin arvioi tapauskohtaisesti epäillyn asumisolosuhteet ja päivittäisen liikkumistarpeen esimerkiksi kouluun tai töihin.

Eryityisesti matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto on havaittu tehokkaaksi 15-17 vuotiaiden rikoskierteen katkaisemisessa vangitsemisen vaihtoehtona.¹⁹¹ Tilastojen mukaan vuonna 2019 alaikäisiä määrättiin tehostettuun matkustuskieltoon kolmetoista kertaa ja vuonna 2020 kahdeksan kertaa.¹⁹² Matkustuskiellon molemmilla muodoilla voidaan tukea alaikäisen tilannetta pitkänkin aikaa ja saada kohdennettua hänelle muiden viranomaisten tukea.¹⁹³ Vaikka määrät ovat vielä pieniä, ne osoittavat kehityssuuntaa kohti inhimillisempää ja alaikäisen kehitystä paremmin tukevaa rikosoikeudellista järjestelmää.

4.3 Tutkinta-aresti

Vangitsemisen viimesijaisuusperiaate ja tarve lievempien pakkokeinojen kehittämiseen ovat johtaneet uusien vaihtoehtojen käyttöönottoon myös Suomessa.¹⁹⁴ Yksi tällainen toimenpide on tutkinta-aresti. Pakkokeinolakiin lisättiin 1.1.2019 voimaan tulleessa uudistuksessa (laki 101/2018) säännökset tutkinta-arestista.

Tutkinta-arestilla tarkoitetaan pakkokeinolain 2 luvun 12 b §:n 1 momentin mukaan teknisesti valvottua vapaudenrajoitusta. Pakkokeinolain 2 luvun 12 a §:n 1 momentin mukaan sitä voidaan käyttää tilanteissa, joissa 5 luvun 1 §:ssä tarkoitettu matkustuskielto on riittämätön pakkokeino, mutta varsinaista vangitsemista ei katsota tarpeelliseksi käyttää. Toisin kuin vangitseminen, joka merkitsee täydellistä vapaudenmenetystä, tutkinta-aresti mahdollistaa pakkokeinolain 2 luvun 12 a §:n 4 momentin mukaan epäillyn pysymisen omassa elinympäristössään, joskin tiukasti valvottuna. Tämä ero tekee tutkinta-arestista merkityksellisen, kun pyritään minimoimaan vapaudenmenetyksestä aiheutuvat haittavaikutukset esimerkiksi alaikäisen sosiaalisiin suhteisiin.

Tutkinta-arestin käyttö edellyttää ensinnäkin epäillyn suostumusta ja sitoutumista määrättyihin velvollisuuksiin (PKL 2:12 a §). Erona vangitsemiseen on, että vangitseminen määrätään tahdosta riippumatta. Lisäksi alaikäisen henkilökohtaisten olosuhteiden perusteella tulee voida pitää todennäköisenä, että hän noudattaa asetettavia velvollisuuksia.

¹⁹¹ Forss 2023, s. 332.

¹⁹² Muurinen 2021, s. 117.

¹⁹³ Forss 2023, s. 340.

¹⁹⁴ HE 252/2016 vp, s. 1.

Pakkokeinolain 2 luvun 12 b §:n ensimmäisessä momentissa määritellään velvollisuudet, jotka kuuluvat kaikille tutkinta-arestiin määrätyille. Tutkinta-arestiin määrätyllä on velvollisuus pysyä asunnossaan tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa vähintään 12 ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa. Valvonta toteutetaan teknisin välinein, kuten elektronisella jalkapannalla.¹⁹⁵ Toisessa momentissa säädetään poikkeuksia tähän, joita voidaan myöntää esimerkiksi työn, opiskelun tai muun perustellun syyn perusteella. Tuomioistuin harkitsee tapauskohtaisesti, voidaanko velvollisuuksista poiketa ja millä ehdoilla.

Vangitsemiseen verrattuna tutkinta-aresti säilyttää ainakin osittain yhteyden yhteiskuntaan. Alaikäisiin tämä ero on keskeinen, sillä koulu- ja perhe-elämän jatkuvuus ovat olennaisia tekijöitä uusintarikollisuuden ehkäisemisessä ja alaikäisen sosiaalisen integraation tukemisessa. Vangitseminen katkaisee nämä tekijät kokonaan, kun taas tutkinta-arestilla pyritään säilyttämään niitä. Ennen päätöksentekoa, tuomioistuimen on saatava selvitys epäillyn henkilökohtaisista oloista, asumisjärjestelyistä sekä siitä, soveltuuko kyseinen asunto tutkinta-arestin toimeenpanoon (PKL 2:12b.3). Tällaisessa harkinnassa otetaan huomioon pakkokeinolain 2 luvun 13 §:n kohtuuttoman vangitsemisen kieltö, jonka mukaan ketään ei saa vangita, jos toimenpide olisi epäillyn olosuhteet huomioon ottaen kohtuuton.¹⁹⁶

Lain esitöiden mukaan tutkinta-arestia on ehdotettu käytettäväksi erityisesti tilanteissa, joissa tuomittava rangaistus olisi vähintään yksi, mutta alle kaksi vuotta vankeutta. Pakkokeinon kohteena olevan henkilön tulee myös todennäköisesti olla sellainen, jonka arvioidaan mahdollisesti karttavan rangaistuksen täytäntöönpanoa tai jatkavan rikollista toimintaa. Tutkinta-arestia ei siis voitaisi käyttää kaikkein törkeimmissä rikoksissa.¹⁹⁷ Tämä tekee tutkinta-arestista kuitenkin ongelmallisen vaihtoehdon erityisesti alaikäisiin käytettynä. Jos rikos on liian lievä, ei vangitsemisen (eikä siten tutkinta-arestin) kynnys täyty. Jos taas rikos on riittävän vakava, jotta vangitsemista voitaisiin edes harkita, tutkinta-arestia ei enää voida käyttää, koska sen käyttö rajautuu alle kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Tämä väliin jääminen tarkoittaa käytännössä sitä, että tutkinta-aresti ei ole sovellettavissa juuri niissä tilanteissa, joissa se voisi olla vaihtoehtona vapaudenmenetykselle.

Käytännön tilastot tukevat tätä arviota: vuosina 2019 ja 2020 yhtäkään alaikäistä ei määrätty tutkinta-arestiin.¹⁹⁸ Tämä kertoo pakkokeinon tiukasta soveltamiskynnyksestä, että sen

¹⁹⁵ Fredman ym. 2025, s. 729.

¹⁹⁶ HE 252/2016 vp, s. 38–39.

¹⁹⁷ HE 252/2016 vp, s. 38.

¹⁹⁸ Muurinen 2021, s. 117.

vähäisestä käytettävyydestä. Tolvanen on esittänyt yhdeksi mahdolliseksi syyksi tutkinta-arestin käyttämättömyydelle sen, ettei tutkinta-aresti välttämättä ole tehokas pakkokeino tapauksessa, jossa vangitsemisen edellytykset ovat olemassa, eli tutkinta-arestin ei uskota olevan tehokas keino estämään rikosten uusimista. Tolvasen mukaan tämä olisi painava syy siihen, miksi tutkinta-arestia ei määrätä.¹⁹⁹ Tällöin painava syy vangitsemiselle voidaan katsoa täyttyvän juuri siksi, ettei tutkinta-arestia pidetä riittävänä toimenpiteenä estämään rikosten uusimista. Nykytilanteessa käytettävissä olevina vaihtoehtoina on kuitenkin myös matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto, joiden vaihtoehtoisuutta tulee arvioida ennen vangitsemispäätöstä.

Vaikka pohjoismaiset oikeusjärjestelmät jakavat monia periaatteellisia ja rakenteellisia yhteisiä piirteitä, niiden käytännöt alaikäisten vapaudenmenetyksen suhteen eroavat toisistaan siinä määrin, että maiden välillä voidaan tunnistaa sekä hyviä käytäntöjä että kehityskohteita. Oikeusvertailun avulla voidaan analysoida, missä määrin Ruotsin ja Norjan ratkaisut voisivat tuoda uusia näkökulmia myös Suomen lainsäädännön kehittämiseen. Tästä syystä seuraavassa luvussa analysoidaan Ruotsin ja Norjan oikeusjärjestelmiä ja niiden tarjoamia vaihtoehtoja alaikäisten vangitsemiselle, kun tarvitaan tehokkaita mutta inhimillisempiä toimenpiteitä kuin vangitseminen.

¹⁹⁹ Tolvanen 2023.

5 Oikeudellinen perusta muissa maissa ja de lege ferenda

5.1 Norja

Norjan rikosoikeudellinen järjestelmä painottaa vahvasti alaikäisten erityisasemaa ja suojaa rikosprosessissa. Norjassa astui voimaan ihmisoikeuslaki²⁰⁰ vuonna 1999 ja lapsen oikeuksien sopimus liitettiin ihmisoikeuslakiin vuonna 2003. Ihmisoikeuslailla lapsen oikeuksien sopimukselle annettiin sama asema kuin muulle lakisääteiselle sääntelylle, ja sillä on etusija muihin lakisääteisiin säännöksiin nähden.²⁰¹ Norjassa sopimuksen sisällyttämisellä osaksi kansallista lakia on ollut merkittävä vaikutus muuhun sääntelyyn. Vaikutus on näkynyt erityisesti siinä, että lapsen oikeuksien sopimuksen määräysten muuntaminen kansalliseksi lainsäädännöksi on lisääntynyt ja nopeutunut sisällyttämisen myötä. Tätä vaikutusta on argumentoitu sillä, että lapsen oikeudet ovat sisällyttämisen myötä saaneet näkyvämmän aseman sekä julkisessa keskustelussa että lainsäädäntöhankkeissa.²⁰²

Lisäksi Norjassa lapsen etu on säädetty perustuslailliseksi oikeudeksi. Norjan perustuslain 104 §:ssä säädetään lapsen edun ensisijaisuudesta ja valtion velvollisuudesta turvata lapsen kehitys, turvallisuus ja osallisuus.²⁰³ Pykälässä säädetyt oikeudet ovat peräisin lapsen oikeuksien yleissopimuksesta.²⁰⁴

Tämän lisäksi alaikäisten suoja näkyy myös Norjan rikos- ja prosessioikeudellisessa lainsäädännössä. Norjan oikeudenkäyntimenettelylain²⁰⁵ 171 § mukaan jokainen, jota voidaan perustellusti epäillä yhdestä tai useammasta rikoksesta, joista lain mukaan voidaan tuomita yli kuuden kuukauden vankeuteen, voidaan pidättää, jos jokin seuraavista ehdoista täyttyy:

1. On syytä pelätä, että henkilö yrittää välttää syytettä, tuomiota tai muiden toimenpiteiden täytäntöönpanoa (karttamisvaara),

²⁰⁰ Menneskerettsloven (LOV-1999-05-21-30).

²⁰¹ Søvig 2019, s. 269.

²⁰² Prop. 2017/18:186, s. 79–80.

²⁰³ Kongeriket Noregs grunnlov (FOR-2024-06-07-928) Born har krav på respekt for menneskeverdet sitt. Dei har rett til å bli høyrd i spørsmål som gjeld dei sjølve, og det skal leggjast vekt på meininga deira i samsvar med alderen og utviklingssteget. Ved handlingar og i avgjerder som vedkjem born, skal kva som er best for barnet, vere eit grunnleggjande omsyn. Born har rett til vern om den personlege integriteten sin. Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for utviklinga til barnet og mellom anna sjå til at det får den økonomiske, sosiale og helsemessige tryggleiken som det treng, helst i sin eigen familie.

²⁰⁴ Søvig 2019, s. 273.

²⁰⁵ Straffeprosessloven (LOV-1981-05-22-25).

2. On olemassa välitön vaara siitä, että henkilö tuhoaa tai peittää todisteita, esimerkiksi vaikuttamalla todistajiin (sotkemisvaara),
3. On tarpeen estää henkilöä tekemästä uutta rikosta, josta voi seurata yli kuuden kuukauden vankeusrangaistus (jatkamisvaara),
4. Henkilö itse pyytää pidätystä, ja siihen on riittävät perusteet.

Oikeudenkäyntimenettelylain 174 § täydentää tätä sääntelyä vaatimuksella siitä, että alle 18-vuotiaita ei tulisi pidättää, ellei se ole ehdottoman välttämätöntä.

Alaikäisen tutkintavankeuden käyttöä säännellään lisäksi syyttäjähjeen²⁰⁶ 9–2 §:n ensimmäisessä momentissa. Sen mukaan alle 18-vuotiaita ei tulisi pidättää tai vaatia tutkintavankeuteen, ellei se ole ehdottoman välttämätöntä. Alle 16-vuotiaiden kohdalla tulisi vangitsemisen sijasta ensisijaisesti pyrkiä muihin toimenpiteisiin, kuten tilapäiseen sijoittamiseen lastensuojelun alla toimivaan laitokseen, mikäli se on mahdollista. Myöskään Norjan lain esitöissä ei täsmennetä, mitä käsitteellä ”ehdottoman välttämätön” tarkoitetaan. Norjan korkein oikeus on todennut, että arvioinnin lähtökohtana ovat ne tekijät, joille tutkintavankeus tavallisesti altistaa alaikäisiä henkilöitä, ja mitkä on otettava huomioon 174 §:n toista momenttia sovellettaessa.²⁰⁷

Norjan rikoslaisissa pidetään yllä samaa kantaa. Rikoslain²⁰⁸ 33 §:n mukaan alle 18-vuotias voidaan tuomita ehdottomaan vankeuteen vain, jos se on ehdottoman välttämätöntä, ja silloinkin maksimirangaistus on 15 vuotta, vaikka teosta muutoin voitaisiin tuomita pidempi vankeus. Laissa asetetulla rangaistuksen ylärajalla varmistetaan, että rikosoikeudellinen seuraamus ei syrjäyttäisi täysin kasvatuksellisia ja sosiaalisia toimenpiteitä. Rikoslain esitöiden mukaan se, mikä pitkällä aikavälillä parhaiten palvelee lapsen etua, on asetettava etusijalle, ja se voidaan sivuuttaa vain siltä osin kuin on olemassa erityisen painavia yleisestäviä näkökohtia, joita muut rikosoikeudelliset seuraamukset eivät tyydyttävästi täytä.²⁰⁹

Lisäksi Norjan lainvalmistelussa näkyy tietoinen pyrkimys noudattaa lapsen oikeuksien sopimusta ja erityisesti sen 37 artiklan määräystä vapaudenmenetyksen viimesijaisuudesta.

²⁰⁶ Pätaleinstruksen (FOR-1985-06-28-1679).

²⁰⁷ NOU 2008:15, s. 68, ratkaisu löytyy Norsk Retstitende 1996, s. 983.

²⁰⁸ Straffeloven (LOV-2005-05-20-28).

²⁰⁹ Prop. 135 L (2010–2011), s. 100.

Nuorten rikosoikeudellisia seuraamuksia koskevien lain esitöiden mukaan direktiivin 37 artiklaa on luettava ottaen huomioon 3 artiklan 1 kohta, jossa todetaan, että lapsen etu on ensisijainen näkökohta kaikissa lapsia koskevissa toimissa. Lapsen oikeuksien komitea ei esitöiden mukaan ole juurikaan täsmentänyt, mitä tarkoitetaan vaatimuksella, jonka mukaan vapaudenmenetyksen on oltava viimesijainen toimenpide, muuta kuin että vankeusrangaistuksen kynnyksen on oltava korkea ja alaikäiselle määrätyn seuraamuksen oltava oikeasuhteinen.²¹⁰ Norjassa lapsen edun huomioiminen ei siis kytkeydy ainoastaan perheoikeudelliseen sääntelyyn, vaan on esillä myös rikosoikeudellisessa sääntelyssä.

Norjassa sekä Euroopan ihmisoikeussopimus että lapsen oikeuksien sopimus on sisällytetty kansalliseen oikeusjärjestelmään ihmisoikeuslain kautta. Ne ovat osa kansallista lainsäädäntöä ja niillä on etusija ristiriitatilanteissa tavallisen lain kanssa. Oikeuskäytännössä on kuitenkin katsottu, että näiden kahden sopimuksen asema ja vaikutus kuitenkin eroavat merkittävästi toisistaan. Yksi keskeinen ero liittyy tuomioistuinten tulkintavapauteen.²¹¹ EIS:n asema on sekä muodollisesti että käytännössä vahva erityisesti siksi, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antaa sitovia ratkaisuja, joiden noudattamista kansallisilta tuomioistuimilta odotetaan. Norjan tuomioistuimet voivat näin ohittaa kansallisen lainsäätäjän, jos katsovat tämän sääntäneen EIS:n vastaisesti.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa tilanteen on katsottu olevan monimutkaisempi. Vaikka sopimus on osa Norjan lainsäädäntöä ja sillä on muodollinen etusija, sen vaikutuksien on katsottu jäävän usein rajatummaksiksi. Keskeinen ero liittyy kansainvälisiin valvontaelimiin. EIT:n päätökset ovat oikeudellisesti sitovia, kun taas lapsen oikeuksien komitean antamat näkemykset ovat suosituksia. Vaikka myös KP-sopimus on Norjassa sisällytetty ihmisoikeuslain kautta, ja sen valitusmekanismi ei ole oikeudellisesti sitova, Norjan korkein oikeus on silti katsonut, että sen yksilövalituksia koskeville päätöksille tulisi antaa merkittävää painoarvoa. Lapsen oikeuksien sopimuksessa tämä asema on vielä kehittymässä.²¹²

Søvig on analysoinut teoksissaan lasten oikeuksien asemaa Norjan lainsäädännössä. Lapsen oikeuksien sopimuksen tulkinnassa lähtökohtana ovat sopimuksen sanamuoto sekä lapsen oikeuksien komitean antamat yleiskommentit, päätelmät ja muut kannanotot. Hän korostaa,

²¹⁰ Prop. 114 L (2023-2024) s. 20.

²¹¹ Søvig 2019, s. 275.

²¹² Ibid.

että kansallinen ja kansainvälinen taso ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Søvigin esittämät huomiot korostavat lapsen oikeuksien sopimuksen dynaamista ja kehittyvää luonnetta, jota komitea myös tulkitsee dynaamisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka Norjan lainsäädäntö olisi ollut lapsen oikeuksien sopimuksen mukainen lakia säädettäessä, myöhempi kansainvälinen kehitys voi johtaa siihen, että lainsäädäntö joutuu ristiriitaan sopimusvelvoitteiden kanssa. Tästä syystä Norjan korkeimman oikeuden tulee ottaa huomioon lapsen oikeuksien sopimuksen tulkintakäytännön viimeaikainen kehitys arvioidessaan kansallisen sääntelyn yhteensopivuutta kansainvälisten velvoitteiden kanssa.²¹³ Vastaavaa lähestymistapaa tulisi soveltaa myös Suomessa. Lapsen oikeuksien sopimus sitoo yhtä lailla Suomen viranomaisia ja tuomioistuimia, ja tästä syystä myös suomalaisessa lainkäytössä on perusteltua huomioida sopimuksen kehittyvä tulkintakäytäntö.

Norjan perustuslaki korostaa tuomioistuinten, erityisesti korkeimman oikeuden, tehtävää tulkita ja kehittää perustuslain tarjoamaa suojaa.²¹⁴ Tässä tehtävässä Norjan korkein oikeus on useissa ratkaisuissaan viitannut lapsen oikeuksien yleissopimuksen 37 artiklaan arvioidessaan, mikä rangaistusmuoto parhaiten vastaa alaikäisen rikoksentekijän etua. Sopimuksella on ollut selvä vaikutus paitsi oikeuskäytäntöön myös lainsäädäntöön. Samalla se toimii normatiivisessa vuorovaikutuksessa lainsäätäjän kanssa, koska tuomioistuimen ratkaisut ovat vaikuttaneet sekä lain sisältöön että rangaistuskäytäntöihin. Norjan parlamentti on viitannut lapsen oikeuksien sopimukseen ja epäsuorasti rohkaissut lievempien ja alaikäisten kehitystarpeet huomioon ottavien seuraamusten kehittämistä alaikäisille rikoksentekijöille.²¹⁵ Kyse ei tässä yhteydessä ole vain rangaistusjärjestelmän kehittämisestä, vaan laajemmasta lapsioikeudellisesta lähestymistavasta rikosprosessuaalisessa kontekstissa.

Ratkaisussa HR-2019-55-U arvioitiin 16-vuotiaan alaikäisen tutkintavankeuden jatkamisen lainmukaisuutta. A pidätettiin 5.12.2018, ja häntä epäiltiin useista rikoksista, joihin sisältyi vakavia väkivaltatekoja ja säännösten rikkomuksia. Rikosepäilyt kohdistuivat useaan eri tekoon ja osoittivat viranomaisten mukaan rikollisen käyttäytymisen jatkumista.

A vangittiin ensimmäisen kerran käräjäoikeuden päätöksellä 6.12.2018 ja tutkintavankeutta jatkettiin myöhemmällä päätöksellä 17.1.2019 asti. Tutkintavankeuden perusteena oli rikosprosessilain 171 §:n 3 momentissa tarkoitettu rikoksen uusimisvaara. A valitti

²¹³ Søvig 2019, s. 278.

²¹⁴ Søvig 2019, s. 273.

²¹⁵ Søvig 2019, s. 287.

korkeimpaan oikeuteen vedoten siihen, että tutkintavankeuden jatkaminen oli suhteetonta ja ristiriidassa lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan ja 37 b artiklan kanssa. Lisäksi A:n mukaan hovioikeuden perustelut olivat suhteellisuusarvioinniltaan puutteelliset. Hovioikeus hylkäsi valituksen ja katsoi, että tutkintavankeuden jatkaminen rajoitetuksi ajaksi oli edelleen perusteltua. Hovioikeus korosti arvioinnissaan A:n nuorta ikää, rikosepäilyjen vakavuutta, uusimisriskiä sekä sitä, että tutkintavankeuden kokonaiskesto jäisi selvästi alle todennäköisesti määrättävän seuraamuksen pituuden. Hovioikeus oli myös tietoinen rikoslain 33 §:n asettamasta vaatimuksesta tuomita alaikäinen ehdottomaan vankeuteen vain, jos se on erityisen välttämätöntä.

A haki muutosta hovioikeuden päätökseen korkeimmalta oikeudelta. Hän toisti aiemmat väitteensä ja korosti, että tutkintavankeuden jatkaminen pääkäsittelyyn asti olisi suhteetonta sekä loisi riskin hyvitysvelvollisuudesta, mikäli lopullinen seuraamus osoittautuisi tutkintavankeuden kestoja lievemmäksi. Syyttäjän vastusti valitusta ja katsoi, että kyseessä olevat väkivaltarikokset edellyttivät tehokkaiden pakkokeinojen käyttöä yhteiskunnan suojaamiseksi. Syyttäjän mukaan tutkintavankeuteen liittyvät hoito- ja tukitoimet olivat syytetyn tilanteessa hänen etunsa mukaisia.

Korkeimman oikeuden arvioinnin kohteena oli se, oliko tutkintavankeuden jatkaminen rikosprosessilain 170 a §:ssä säädetysti suhteellista, kun asiassa otetaan huomioon lapsen oikeuksien yleissopimuksen määräykset. Korkein oikeus hyväksyi hovioikeuden tekemän laajan suhteellisuusarvioinnin. Se katsoi, että hovioikeus oli ottanut asianmukaisesti huomioon syytetyn alaikäisyyden, tutkintavankeuden keston, rikosepäilyjen vakavuuden ja rikoksen uusimisriskin. Keskeistä oli myös se, että tutkintavankeuden jatkaminen koski rajattua ajanjaksoa.

Toisessa uudemmassa tapauksessa HR-2024-686-U vasta 15-vuotias B oli pidätetty ja vangittu useiden vakavien rikosepäilyjen, muun muassa törkeän ryöstön avunannon perusteella ja ollut vangittuna noin yhden kuukauden ajan nuorisovankilassa. Syyttäjän halusi pitää epäillyn vangittuna pääkäsittelyyn asti, joka oli useiden kuukausien päästä. Käräjäoikeus ja hovioikeus hyväksyivät vangitsemisen jatkamisen katsoen, että toimenpide oli ”tvingende nødvendig” eli pakottavan välttämätön.

Korkein oikeus kuitenkin kumosi hovioikeuden päätöksen. Ratkaisun keskeinen kysymys oli se, oliko alaikäisen tutkintavankeuden jatkaminen perusteltu ottaen huomioon lapsen

oikeussopimuksen ja Norjan rikosprosessilain vaatimukset. Korkein oikeus korosti, että alaikäisen vapaudenmenetystä koskevien päätösten tulee perustua yksilölliseen ja ajantasaiseen arvioon, jossa vangitseminen on aidosti viimesijainen toimenpide.

Ratkaisussa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että hovioikeus oli tukeutunut pitkälti aiempiin päätöksiin ja vaatimuksiin rikoksen vakavuudesta ja yhteiskunnan suojelun tarpeesta. Hovioikeus ei ollut riittävällä tavalla arvioinut, miksi juuri tutkintavankeuden jatkaminen kyseisessä vaiheessa oli välttämätöntä eikä lievemmat pakkokeinot olisi riittäneet. Korkeimman oikeuden mukaan alaikäisen kohdalla ei ole hyväksyttävää, että vangitsemisen jatkamista perustellaan yleisluontoisesti ilman konkreettista arviota vaihtoehtojen toimenpiteiden riittävydestä.

Ratkaisut vahvistavat Norjan oikeuskäytännössä vakiintunutta linjaa, jonka mukaan alaikäisten tutkintavankeus edellyttää tiukkaa välttämättömyys- ja suhteellisuusarviointia. Pelkkä viittaus rikosepäilyyn vakavuuteen tai uusimisriskiin ei riitä, vaan tuomioistuimen on osoitettava, miksi vapaudenmenetys on lapsen kohdalla ainoa mahdollinen toimenpide. Tämä korostaa lapsen oikeuksien yleissopimuksen 37 artiklan merkitystä osana kansallista pakkokeinoarviointia. Vaikka yhteiskunnan suojelutarve voi olla painava, alaikäisen vapaudenmenetystä ei voida jatkaa ilman huolellista ja yksilöllistä harkintaa. Lapsen edun ensisijaisuus ja viimesijaisuusperiaate konkretisoituvat oikeuskäytännössä tapauskohtaisen harkinnan kautta, ja ratkaisut tarjoavat samalla perusteltuja lähtökohtia myös Suomen alaikäisiä koskevan tutkintavankeuskäytännön arviointiin.

Norjassa lapsen etu on nimenomaisesti tuotu esiin ratkaisun perusteluissa, ja siihen on viitattu sekä vangitsemisen yksilöllisen arvioinnin että viimesijaisuusperiaatteen yhteydessä. Suomessa alaikäisen vangitsemisen viimesijaisuutta korostetaan vahvasti, mutta kuten aiemmin todettu, lapsen yksilöllisten tarpeiden arviointi jää selvästi heikommaksi.

5.2 Ruotsi

Ruotsin oikeusjärjestelmässä alaikäisen vangitseminen perustuu sekä kansainvälisen lapsen oikeuksia koskeviin velvoitteisiin että kansalliseen lainsäädäntöön. Ruotsissa on seurattu Norjan kokemuksia sopimuksen sisällyttämisestä kansalliseen lakiin, olihan se ollut osa

Norjan lainsäädäntöä jo lähes 15 vuotta Ruotsin tehdessä vastaavan päätöksen.²¹⁶ Ruotsi on sisällyttänyt YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen kansalliseen lainsäädäntöönsä lailla (2018:1197) Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksesta²¹⁷, ja sopimus on ollut voimassa Ruotsin lakina vuodesta 2020 alkaen. Lain 1 §:ssä tuodaan ilmi, että sopimuksen 1–42 artiklaa sovelletaan alkuperäisessä tekstissään Ruotsin lakina. Ruotsissa tähän ratkaisuun on päädytty, sillä lapsen oikeuksien sopimuksen sisällyttäminen kansalliseen lainsäädäntöön on katsottu selkeyttävän valtion velvoitteita ja vahvistavan lapsen oikeuksien huomioon ottamista kaikilla päätöksenteon tasoilla.²¹⁸ Kyse on ennen kaikkea tulkinnan ja soveltamisen vahvistamisesta eikä uusien oikeuksien luomisesta.²¹⁹

Ruotsin rikosprosessilain²²⁰ 24 luvun 1 §:n mukaan vangitseminen on mahdollista, kun epäiltyä kohtaan on olemassa todennäköiset syyt rikoksesta, josta on säädetty vähintään vuoden vankeusrangaistus. Lisäksi on arvioitava, onko olemassa vaara, että epäilty välttelee rangaistusta, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa. Vangitsemisen täytyy kuitenkin olla suhteutettavissa sen aiheuttamaan haittaan.

Lisäksi Ruotsin lainsäädännössä sekä rikosprosessilain 24 luvun 4 §:n 2 momentissa että nuorista rikoksenteijöistä annetun lain²²¹ 23 §:n mukaan alaikäisen vangitseminen edellyttää aina poikkeuksellisia syitä²²². Jos epäillyn ikä, terveydentila tai jokin muu vastaava seikka viittaa siihen, että vangitseminen saattaisi aiheuttaa vakavaa haittaa, epäilty voidaan vangita rikosprosessilain 24 luvun 4 §:n 1 momentin perusteella vain silloin, kun on ilmeistä, ettei valvontaa voida toteuttaa muilla tavoilla.

Myös Ruotsin rikoslain²²³ 30 luvun 5 §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista voidaan tuomita vankeusrangaistuksen vain, jos siihen on poikkeuksellisia syitä. Rikoslain muuttamisesta annetun lain²²⁴ 32 luvun 5 §:ssä todetaan, että tuomioistuimen on tällöin määrättävä rangaistukseksi ensisijaisesti nuorisohuolto. Tämä korostaa myös rikoslaissa asetettua tarvetta etsiä vaihtoehtoisia toimenpiteitä vangitsemiselle. Ruotsin laissa lapsen etu

²¹⁶ Prop 2017/18:186, s. 191.

²¹⁷ Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

²¹⁸ Prop. 2017/18:186, s. 76.

²¹⁹ Prop. 2017/18:186, s. 77.

²²⁰ Rättegångsbalk (1942:740).

²²¹ Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

²²² Synnerliga skäl.

²²³ Brottsbalk (1962:700).

²²⁴ Lag (2021:1103) om ändring i brottsbalken.

ei kuitenkaan saa näkyvää sijaa rikoslainsäädännössä samalla tavalla kuin Norjan lainsäädännössä.

Ruotsin parlamentaarinen valiokunta on antanut mielenkiintoisen selvityksen Ruotsin lainsäädännön ja käytännön suhteesta lapsen oikeuksien sopimuksen määräyksiin. Selvityksen mukaan joissakin tapauksissa lapsen etua koskevien vaatimustenmukaista voi olla riistää alaikäiseltä hänen vapautensa, jos se on välttämätön edellytys alaikäisestä huolehtimiselle.²²⁵ Kuten tutkielmassa on tuotu ilmi, alaikäisen vangitsemisessa punnitaan keskeisesti lapsen edun ja yhteiskunnallisten intressien yhteensovittavaa ratkaisua. Se seikka, että vangitseminen itsessään voisi olla lapsen etua koskevien vaatimusten mukainen toimenpide, on hyvin ongelmallinen, sillä vangitseminen on lähtökohtaisesti haitallinen toimenpide ihmiselle, ja vielä haitallisempi alaikäiselle ihmiselle. Lisäksi, mikäli vangitseminen perustellaan lapsen edulla, syntyy vaara siitä, että lapsen edun käsite ymmärretään vangitsemista oikeuttavaksi käsitteeksi, jolla voidaan legitimoida perusoikeuksien rajoittamista.

Käsitteet suojelu ja vapaudenmenetys tulisi pitää erillään toisistaan. On mahdollista, että alaikäinen tarvitsee välitöntä ja jopa suljettua hoitoa esimerkiksi vakavan itsetuhoisuuden tai väkivallan uhan vuoksi. Tällöin ei kuitenkaan ole kyse vangitsemisesta rikosprosessuaalisessa mielessä, vaan hoitoon perustuvasta rajoituksesta, jonka pääasialliset tavoitteet eroavat toisistaan. Ajattelen, että vangitseminen on lapsen etua koskevien vaatimusten mukaista vain hyvin rajoitetussa, teoreettisessa mielessä silloin, kun ainoastaan vangitsemisella voidaan estää vaaran syntyminen eikä vähemmän rajoittavia vaihtoehtoja ole käytettävissä. Tällöinkin on enemmän kyse vahingon minimoinnista kuin alaikäisen subjektiivisen edun tosiasiallisesta toteuttamisesta. Lapsen etuun vetoaminen tässä yhteydessä kertoo enemmän vaihtoehtojen rajallisuudesta kuin lapsen etuun perustuvista tarpeista.

Ruotsin korkein oikeus on useissa tapauksissa linjannut, miten poikkeuksellisia syitä tulee tulkita. Ruotsin korkeimman oikeuden tapauksessa HD Ö 4583–15 A oli 15 vuoden ikäinen, ja häntä epäiltiin todennäköisin syin törkeästä varkaudesta ja kätkemisestä. Hän oli karannut kahdesti HVB-kodista²²⁶ ja syyllistynyt uusiin pahoinpitelyihin karkumatkoillaan. Korkein oikeus katsoi, että hänen tapauksessaan oli olemassa sekä karttamis- että uusimisvaara.

²²⁵ SOU 1997:116. Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige, s. 37.

²²⁶ Tällä tarkoitetaan lastensuojelulaitosta Ruotsissa.

Koska tarjolla ollut valvonta HVB-kodissa ei ollut riittävää, tuomioistuin katsoi, että vangitseminen oli poikkeuksellisesti mahdollista. Silti oikeus painotti, että vangitsemiskynnys on erittäin korkea erityisesti näin nuorelle henkilölle. Ruotsin korkein oikeus on tapauksessaan todennut, että poikkeukselliset syyt määritetään vertaamalla epäillyn ikää rikoksen vakavuuteen. Oikeus katsoi, että 15-vuotiaan vangitsemiseen liittyy merkittävä riski vakavien psyykkisten haittojen syntymisestä.²²⁷ Tästä syystä alaikäisten vangitsemista tulisi harkita vain täysin poikkeuksellisissa tilanteissa. Oikeus painotti, ettei vangitseminen ollut hyväksyttävää, koska käytettävissä oli vaihtoehtoisia toimenpiteitä, esimerkiksi nuorisohuoltolain mukainen valvottu sijoitus laitokseen.

Vaikka A:ta syytettiin vakavista rikoksista, korkein oikeus totesi, etteivät teot olleet luonteeltaan kaikkein vakavimpia. Tässä tapauksessa erityiset vangitsemisperusteet eivät riittäneet osoittamaan laissa edellytettyjä poikkeuksellisia syitä. Oikeus havainnollisti arviointia toteamalla, että esimerkiksi 16-vuotias murhasta epäilty voidaan tietyissä olosuhteissa määrätä vangittavaksi, kun taas 15-vuotiasta törkeästä ryöstöstä epäiltyä ei voida ilman selvästi poikkeuksellisia perusteita vangita.²²⁸

Toinen mielenkiintoinen oikeustapaus HD Ö 4476–17 koskee 16-vuotiasta B:tä, jota epäiltiin törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä aserikoksesta. Tässä tapauksessa viitattiin tapaukseen HD Ö 4583–15 poikkeuksellisten syiden arvioinnista,²²⁹ ja tätä tapausta voidaan pitää poikkeuksellisten syiden arvioinnin kannalta merkittävänä ennakkoratkaisuna.

Ruotsin korkeimman oikeuden mukaan, mikäli alle 18-vuotias epäilty on ollut vangittuna jonkin aikaa, itse vapaudenmenetyksen kesto vaikuttaa suhteellisuusharkintaan ja siten siihen, onko vangitsemiselle edelleen olemassa poikkeuksellisia syitä. Korkein oikeus piti tämän tapauksen rikoksia huomattavasti vakavampina rikoksina kuin niitä, joista oli kyse tapauksessa HD Ö 4583–15. Lisäksi oli ilmeinen riski siitä, että epäillyn vapauttaminen haittaa meneillään olevaa rikostutkintaa. Tästä syystä korkein oikeus päätyi siihen, että vangitsemiselle oli olemassa poikkeukselliset syyt.

²²⁷ Jo vuoden 1964 lain esitöiden mukaan on katsottu, että alle 18-vuotiaan voidaan aina olettaa kärsivän vakavaa haittaa vangitsemisesta, ks. Prop. 1964:10, s. 163. Häktning av så unga misstänkta alltid får antagas innebära allvarligt men för vederbörande och därför i största möjliga utsträckning bör undvikas.

²²⁸ NJA 2015, s. 649.

²²⁹ SOU 2024:93, s. 176–177.

Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisuisissa on arvioitu tutkintavankeuden käyttöä suhteessa muihin pakkokeinoihin. Ratkaisussa korostetaan, että tutkintavankeus on viimesijainen keino ja tuomioistuimen on ennen vangitsemista arvioitava konkreettisesti, ovatko lievemmat vaihtoehdot tosiasiallisesti riittäviä tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi. Ratkaisuisissa lapsen edun periaatetta ei sovellettu itsenäisenä oikeudellisena ratkaisuperusteena, vaan lapsen asema huomioitiin tutkintavankeuden välttämättömyyttä koskevassa kokonaisarvioinnissa.

Näiden tapausten pohjalta voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, miten poikkeuksellisia syitä sovelletaan Ruotsin oikeuskäytännössä. Ikä on merkittävä lieventävä tekijä, mutta ei yksin riitä estämään vangitsemista. Mitä nuorempi epäilty on, sitä painavimmat syyt vangitsemiselle tarvitaan. Rikoksen vakavuus on keskeinen arviointiperuste. Mitä vakavampi rikos, sitä todennäköisemmin voidaan katsoa, että poikkeuksellisia syitä vangitsemiseen on olemassa edellyttäen, että muita vaihtoehtoisia toimenpiteitä ei katsota riittäviksi. Siksi ensin on arvioitava vaihtoehtoisia toimenpiteitä vapaudenmenetykselle. Lisäksi tutkinnan vaarantumisen riski voi oikeuttaa vangitsemiseen, mutta riskin on oltava konkreettinen ja todistettavissa.

5.3 Suomen lainsäädännön kehittäminen

5.3.1 Painava syy -käsite

Vaikka painavan syyn vaatimus on nimenomaisesti kirjattu pakkokeinolakiin alaikäisen vangitsemisen lisäedellytykseksi, sen sisältö on jäänyt oikeudellisesti avoimeksi ja tulkinnanvaraiseksi. Avoimen normin tarkoituksena on korostaa alaikäisen vangitsemisen poikkeuksellisuutta, ei määritellä tyhjentävästi tilanteita, joissa vangitseminen olisi sallittua. Tällainen ratkaisu tuo tuomioistuimille laajaa harkintavaltaa, mutta samalla johtaa vaihtelevaan soveltamiskäytäntöön ilman selkeitä arviointikriteereitä. Tämä on ongelmallista siitä syystä, että vangitseminen on vahvasti perusoikeuksiin puuttuva toimenpide.

Tulkintaperiaatteena lapsen etu ohjaa lain soveltamista tilanteissa, joissa säännöksen sanamuoto jättää harkinnanvaraa. Lapsen edun mukainen tulkinta edellyttää tällöin, että epäselvissä tilanteissa valitaan ratkaisu, joka mahdollisimman tehokkaasti turvaa lapsen kehitystä ja vapautta. Käytännössä tämä voisi juuri tarkoittaa vaihtoehtoisten toimenpiteiden arviointia.

Painavan syyn käsite avoimena normina ja siihen vaikuttava lapsen edun periaate luovat keskenään jännitteisen suhteen. Tästä syystä tulisi erityisesti harkita, olisiko painavan syyn käsitettä mahdollista täsmentää esimerkiksi pakkokeinolain kokonaisuudistuksen yhteydessä.²³⁰

Pakkokeinolain kokonaisuudistuksen yhteydessä on tarkoitus selkeyttää vangitsemisen edellytyksiä. Samalla painavan syyn vaatimusta voitaisiin täsmentää siten, että säännöksen perusrakenne säilyy ennallaan. Yksi vaihtoehto olisi täydentää 2 luvun 11 §:ää joko varsinaisella momentilla tai lain esitöiden kautta tulkintaohjeella, jossa yksilöitäisiin keskeiset arviointiperusteet. Tutkielman perusteella niitä olisivat epäillyn ikä, rikoksen vakavuus, vaaraedellytysten painoarvo ja vaihtoehtoiset toimenpiteet. Tällä voitaisiin tehdä eroa kohtuuttoman vangitsemisen kiellon käsitteeseen ja kytkeä painavan syyn käsitettä selkeämmin lapsen edun ensisijaisuuden kanssa.

Täsmentäminen ei välttämättä edellyttäisi tyhjentävää luetteloa hyväksyttävistä tilanteista, sillä se voisi kaventaa liiaksi tuomioistuimen harkintavaltaa. Kyse voisi ennemminkin olla ohjaavasta seikastosta, joka velvoittaa tuomioistuimen arvioimaan nimenomaan alaikäisen asemaan liittyviä seikkoja, tuoden ratkaisuun läpinäkyvyyttä myös lapsen edun periaatteelle.

Vaihtoehtoisesti tai rinnakkain lainsäädäntömuutoksen kanssa painavan syyn sisältöä voitaisiin täsmentää oikeuskäytännössä. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä voitaisiin tehdä läpinäkyvämpää analyysiä siitä, milloin painava syy alaikäisen vangitsemiselle täyttyy ja milloin ei. Tässä yhteydessä ei tule kuitenkaan unohtaa lapsen edun periaatetta, jonka arviointi tulisi selkeästi ilmetä ratkaisun perusteluista osana painavan syyn täyttymisen arviointia. Tämänkaltainen kehitys edistäisi yhtenäistä soveltamiskäytäntöä, ennakkopäätösten vähäinen määrä ja tapauskohtaisuus rajoittavat sen vaikutusta. Siitä syystä sääntelyllinen täsmennys kokonaisuudistuksen yhteydessä voisi olla systemaattisesti vaikuttavampi keino.

Painava syy ja vaihtoehtoiset toimenpiteet liittyvät kiinteästi toisiinsa. Lappi-Seppälä on rikosoikeuden perusteoksessa esittänyt ehdollisen rangaistuksen edellytykseksi rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden, aikaisemman rikollisuuden, nuoruuden sekä kohtuussyyt.²³¹ Hänen mukaansa alaikäisen vapausrangaistusten käyttöä on pyritty

²³⁰ Pakkokeinolain muutostarpeiden arviointi 2023.

²³¹ Lappi-Seppälä 2022, 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiireet – Ehdollinen vankeus – Ehdollisen rangaistuksen edellytykset.

rajoittamaan, koska vankilaan joutuminen voi heikentää merkittävästi mahdollisuuksia selviytyä myöhemmin elämässä. Vankeus katkaisee usein koulutuksen, vaikeuttaa työelämään kiinnittymistä ja etäännyttää alaikäisen hänen tavanomaisesta sosiaalisesta ympäristöstään.²³² Näillä seikoilla on merkitystä myös arvioitaessa alaikäisen vangitsemista tutkintavankeuteen, mistä syystä näiden seikkojen turvaamista tulisi arvioida vaihtoehtoisten toimenpiteiden arvioinnissa.

5.3.2 Lapsen edun arviointi

On tärkeää korostaa, että painavan syyn vaatimus ei ole vain muodollinen kynnys, vaan olennaisesti sidoksissa alaikäisen yksilölliseen oikeussuojaan. Historiallinen ja nykyaikainen kansainvälinen näyttö osoittaa, että erityisesti vankiloissa olevat alaikäiset ovat erityisen alttiita ihmisoikeusloukkauksille sekä eri väkivallan ja hyväksikäytön muodoille.²³³ Tästä syystä lapsen edun korostaminen on tärkeää painavan syyn arvioinnin yhteydessä, sillä vangitseminen on lähtökohtaisesti ristiriidassa alaikäisen kehitystä turvaavan lapsen edun periaatteen kanssa.

Suomen oikeuskäytännössä lapsen etu jää liian usein yleisten rikosprosessuaalisten periaatteiden ja rikosoikeudellisen kontrollin varjoon vangitsemispäätösten yhteydessä. Vaikka yksittäisissä seikoissa huomioidaan alaikäisen oma näkökulma, lapsen etua oikeudellisena periaatteena ei tuoda esiin, mikä synnyttää epävarmuutta siitä, onko sitä todella punnittu suhteessa muihin oikeudellisiin intresseihin. Lapsen edun tulisi olla yksi itsenäinen oikeudellinen arviointiperuste rikosoikeudellisten seikkojen ohella, kuten perheoikeudellinen oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus osoittavat, puhumattakaan taustalla velvoittavasta kansainvälisestä sääntelystä ja komitean kannanotoista lapsen edun toteuttamisessa.

Norjan lainvalmistelussa on esitetty tulkinta, jonka mukaan lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklaa vangitsemisen viimesijaisuudesta ja lyhytaikaisuudesta on luettava yhdessä 3 artiklan 1 kohdan kanssa. Tästä syystä vangitsemiskäsittelyssä tulee paitsi arvioida vaihtoehtoisia toimenpiteitä ja vangitsemisen välttämättömyyttä 37 artiklan edellyttämällä tavalla, myös analysoida laajemmin ja yksilöllisesti lapsen etua 3 artiklan perusteella. Käytännössä juuri

²³² Lappi-Seppälä 2022, 5. Seuraamusjärjestelmän pääpiireet – Ehdollinen vankeus – Ehdollisen rangaistuksen edellytykset – Nuoruus.

²³³ Freeman 2014, s. 242–243.

tämä 3 artiklan mukainen lapsen edun arviointi jää tekemättä, vaikka normatiivisesti nämä kaksi artiklaa tulee tulkita toisiinsa sidoksissa olevina.

Menettelysääntönä lapsen edun periaate korostaa päätöksenteon prosessuaalista puolta. Päätöksenteon laadun arviointi perustuu olennaisesti siihen, kuinka hyvin perusteltu päätös tai tuomio on. Sopimusvaltioiden olisi selostettava, miten oikeutta on päätöksessä kunnioitettu, toisin sanoen mitä on pidetty lapsen edun mukaisena, mihin kriteereihin tämä arvio perustuu, sekä miten lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin, olivatpa nämä laajempia poliittisia kysymyksiä tai yksittäistapauksia koskevia näkökohtia.²³⁴ Pelkkä toteamus siitä, että vangitsemisen edellytykset täyttyvät tai eivät täyty, ei täytä lapsen edun menettelyllisiä vaatimuksia.

Lapsen edun huomioimista rikosprosessissa voidaan puoltaa myös sillä, että lastensuojelulain toimien kriteerinä on lapsen etu. Lastensuojelun toimenpiteet ja rikosoikeudellinen järjestelmä ovat yhteydessä toisiinsa silloin, kun alaikäinen on rikoksesta epäilty. Lapsen edun huomioon ottaminen rikosprosessissa edistää johdonmukaista lähestymistapaa, jossa rikosoikeudelliset seuraamukset eivät muodostu irrallisiksi alaikäisen muusta elämäntilanteesta tai lastensuojelullisista tarpeista. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2025:28 lapsen etua ei tuotu perusteluissa näkyvästi esiin, vaikka rikoksesta epäilty oli alaikäinen. Puolestaan perheoikeudellisessa ratkaisussa KKO 2025:86 lapsen etua arvioitiin systemaattisesti ja se oli päätöksenteon keskeinen peruste. Vertailu osoittaa, että lapsen edun periaatteen huomioon ottamisen tapa vaihtelee oikeudenalan mukaan.

Alaikäisten vangitsemista koskevassa tuomioistuinkäytännössä tulisi jatkossa selkeästi osoittaa, miten lapsen etu on otettu huomioon ratkaisun perusteluissa. Vangitsemispäätöksen perusteluissa tulisi punnita yksilöllisesti alaikäisen tilannetta suhteessa muihin asiaan vaikuttaviin intresseihin, kuten ratkaisussa KKO 2025:86 on tehty, kun on ollut kyse perheoikeudellisesta asiasta. Tällainen harkinta edellyttää, ettei alaikäisen vangitsemista arvioida pelkästään rikosoikeudellisesta näkökulmasta, vaan harkinnassa huomioidaan myös lastensuojeluun ja sosiaalihuoltoon liittyvät näkökohdat. Käytännössä alaikäisen kanssa tekemisissä olleet lastensuojeluviranomaiset ja muut toimijat voivat tuoda esiin alaikäisen todellisista elinolosuhteista ja alaikäisen tarpeista koskevaa tietoa, jotka ovat lapsen edun arvioinnin kannalta merkityksellisiä. Moniammatillisen tiedon hyödyntäminen edistäisi sekä

²³⁴ Sormunen 2020, s. 761.

lapsen edun aitoa toteutumista että parhaan ratkaisun muodostumista vangitsemisen välttämättömyyttä ja vaihtoehtoisia toimenpiteitä arvioitaessa.

Lapsen edun toteuttamisen ongelmakohta voi kuitenkin liittyä esimerkiksi tuomareiden asiantuntemukseen. Toivosen mukaan lapsen edun arviointi ei onnistu pelkästään oikeustieteen avulla.²³⁵ Onnistunut arviointi edellyttäneekin muiden tieteenalojen tulkinta-apua. Tulkinta-avun hakeminen ei ole oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa poikkeuksellista tai vain lapsiasioille tyypillistä, mutta alaikäisten vangitsemista koskevissa asioissa sen merkitystä ei ole mielestäni systemaattisesti tunnistettu. Jotta lapsen edun arvioiminen olisi tuomioistuimessa aidosti mahdollista, lienee tarkoituksenmukaista harkita lapsiasioihin perehtyneen asiantuntijan osallistumista vangitsemiskäsittelyihin ja tehostaa tuomarien koulutusta lapsen edun periaatteen soveltamiseksi.²³⁶ Ilman lapsioikeuteen perehtynyttä asiantuntija-arviota sekä alaikäisen yksilöllisen elämäntilanteen ja tarpeiden huomioon ottamista on käytännössä mahdotonta arvioida juuri kyseisen lapsen etua koskevien vaatimusten mukaista ratkaisua.

Lapsen edun jättäminen oikeudellisen arvioinnin ulkopuolelle voi heikentää alaikäisten oikeussuojaa ja päätöksenteon legitimitettä sekä sitä, että kansainväliset velvoitteet jäävät täysimääräisesti toteutumatta. Alaikäistä koskevissa tapauksissa tuomioistuinten tulisi kuvata konkreettisesti päätöksen perusteluissa myös se, miten lapsen etua on arvioitu ja punnittu suhteessa muihin perus- ja ihmisoikeuksiin. Vaikuttaa siltä, että lapsen edun systemaattinen huomioon ottaminen ja nimenomaan näkyväksi tekeminen tuomioistuinten päätösten perusteluissa ei vaatisi oikeudellista uudistustyötä tai merkittäviä lainsäädännöllisiä muutoksia, vaan jo nykyisellä sääntelyllä tuomioistuimet voisivat kehittää käytäntöään tuomalla lapsen edun osaksi perusteluja ja punnitsemalla periaatetta suhteessa muihin intresseihin ja perus- ja ihmisoikeuksiin. Mikäli tällaisen käytännön kehittämisen kautta lapsen etu ei kuitenkaan toteudu, voidaan oikeusvertailevasta näkökulmasta analysoida Norjan lainsäädäntöä mahdollisena esikuvana.

5.3.3 Perustuslailliset muutokset

Lapsen etu aineellisena oikeutena tarkoittaa jo aiemmin todetun mukaan alaikäisen subjektiivista oikeutta siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja asetetaan etusijalle kaikissa

²³⁵ Toivonen 2017, s. 100.

²³⁶ Lasten oikeuksien yhdistys 2023.

häntä koskevissa päätöksissä. Tuomioistuimen tulee tunnistaa vangitsemisen konkreettiset vaikutukset alaikäiseen ja asettaa ne vastakkain rikosprosessin tavoitteiden kanssa. Mikäli lapsen etu jää pelkäksi viittaukseksi ilman sisällöllistä arviointia, ei aineellisen oikeuden vaatimus täyty.

Vertailu Norjan ja Ruotsin oikeusjärjestelmiin osoittaa, että alaikäisen vangitsemista koskeva sääntely ja periaatteet ovat samansuuntaisia, mutta niiden normatiivinen painoarvo ja käytännön soveltaminen hieman vaihtelevat. Norjassa lapsen oikeuksien sopimus on integroitunut vahvemmin osaksi kansallista oikeusjärjestystä ja tästä syystä myös lapsen edun merkitys näkyy vahvemmin rikosprosessissa. Ruotsissa puolestaan viimesijaisuusperiaate ja sen tuomat vaihtoehtoiset toimenpiteet näkyvät vangitsemisen ensisijaisena lähtökohtana. Suomen oikeusjärjestelmä eroaa etenkin Norjasta siinä, että lasten oikeuksien sopimus ja etenkin lapsen edun periaate on heikommassa normatiivisessa asemassa.

Vaikka lapsen etua ei mainita erikseen, on useiden perustuslain säännösten katsottu heijastavan samankaltaisia ulottuvuuksia kuin lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ilmaistaan, kuten alaikäisten kohteleminen yksilöinä.²³⁷ Komitea on myös todennut, että periaatetta ei kuitenkaan ole pantu järjestelmällisesti täytäntöön lainsäädännössä ja tuomioistuimissa.²³⁸ Tämä viittaa siihen, että periaatteen ymmärtäminen Suomen oikeusjärjestelmässä ei ehkä vieläkään vastaa komitean tulkintaa periaatteesta. Mikäli lapsen etu ei muuten saa konkreettista asemaa vangitsemispäätösten perusteluissa, voitaisiin kansainvälisten esimerkkien perusteella harkita, tulisiko lapsen oikeuksien sopimukselle antaa Suomessa vahvempi oikeudellinen asema, esimerkiksi tuomalla sen osia perustuslain tasolle. Tällöin perustuslain tehtävä muun lainsäädännön ohjaajana täytyisi myös alaikäisten vapaudenmenetystä koskevassa päätöksenteossa.

Suomen perustuslain 6 luvun 3 §:ssä säädetään lasten tasa-arvoisesta kohtelusta ja mahdollisuudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lapsia koskevien perusoikeussäännösten valmistelun yhteydessä harkittiin, että lapsia koskeva sääntely koottaisiin omaan pykälään. Ajatuksesta luovuttiin, koska ajateltiin, että lapsia koskeva sääntely sopii paremmin kuhunkin asiayhteyteen.²³⁹ Alaikäiset nähdään siis niin itsenäisinä oikeussubjekteina, kuin erityistä suojelua tarvitsevana ryhmänä.

²³⁷ Tolonen – Koulu – Hakalehto 2020, s. 159–160.

²³⁸ CRC/C/FIN/CO/4, kohta 27.

²³⁹ HE 309/1993 vp, s. 45.

Kansainväliset esimerkit osoittavat, että lasten oikeuksien vahva asema ei heikennä rikosprosessin legitimitettä, vaan pikemminkin vahvistaa sitä. Norjan perustuslain 104 §:ssä säädetään lapsen edun ensisijaisuudesta sekä valtion velvollisuudesta turvata lapsen kehitys, turvallisuus ja osallisuus. Säännöstä ei voida sivuuttaa edes vakavien rikosepäilyjen yhteydessä, ja se on rinnasteinen esimerkiksi henkilökohtaisen vapauden kanssa. Vastaava kehitys Suomessa selkeyttäisi tuomioistuinten harkintaa ja loisi varmistuksen sille, että alaikäisten vangitseminen säilyy aidosti viimesijaisena toimenpiteenä. Viimeistään tällöin lapsen etu saisi vastaavan painoarvon kuin perustuslain 7 §:ssä turvattu henkilökohtainen vapaus.

Lasten oikeuksien painottaminen alaikäisten vangitsemista koskevassa sääntelyssä ei perustu ainoastaan alaikäisten haavoittuvaan asemaan rikosprosessissa. Yksi tärkeä yhteiskunnallinen intressi liittyy alaikäisten kehitykseen tulevaisuuden täysivaltaisiksi ja vastuullisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Alaikäinen ei ole ainoastaan rikosprosessin osapuoli tässä hetkessä, vaan myös tuleva aikuinen, jonka identiteetti ja suhde yhteiskuntaan on vasta muotoutumassa. Vangitseminen voi alaikäisen kohdalla haitata merkittävästi koulunkäyntiä, sosiaalisten suhteiden muodostumista ja psyykkistä kehitystä. Vastaavasti se voi vahvistaa syrjäytymistä, jota rikosprosessin tulisi pikemminkin ehkäistä kuin syventää. Lasten oikeuksien suojaaminen ei ole siis vastakkainen rikosoikeudellisen kontrollin tavoitteille, vaan osa rikosentorjuntaa ja yhteiskunnallisten intressien edistämistä.

6 Johtopäätökset

Tutkielmassa käsitellään pakkokeinolaissa säädettyä painavan syyn vaatimusta alaikäisen vangitsemisessa. Tutkielman keskeisenä tutkimuskysymyksenä on: mitä tarkoittaa painavan syyn vaatimus alaikäisten vangitsemisessä?

Tutkielmassa on tavoitteena selvittää, mitä painavan syyn vaatimus merkitsee ja millainen oikeudellinen rooli sillä on alaikäisten pakkokeinoihin liittyvässä päätöksenteossa.

Tutkielman lähtökohtana on, että vapaudenmenetys on alaikäiselle erityisen ankara pakkokeino, mistä syystä sen edellytyksiä on arvioitava täysi-ikäisiä tiukemmin.

Tutkielman aineistona on käytetty lainsäädäntöä, lain esitöitä, korkeimman oikeuden ratkaisuja, oikeuskirjallisuutta sekä kansainvälisiä lähteitä. Vangitsemisen viimesijaisen luonteen takia tutkielmassa arvioidaan vaihtoehtoisia pakkokeinoja vangitsemiselle, joita ovat laissa säädetty matkustuskielto, tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti. Lisäksi tutkielmassa analysoidaan Ruotsin ja Norjan sääntelyä ja pohditaan kehitysehdotuksia Suomen lainsäädännön kehittämiseksi.

Tutkielmassa tehdyn analyysin perusteella voidaan todeta, että painavan syyn vaatimus ei muodosta itsenäistä oikeudellista suojaa, vaan se vahvistaa jo olemassa olevaa kohtuuttoman vangitsemisen kieltoa alaikäisiä koskevissa tilanteissa, jolloin vangitsemista voidaan pitää nimenomaisesti alaikäisiin käytettynä mahdollisena vain erityisen painavissa olosuhteissa. Molemmat ilmentävät vangitsemisen viimesijaisuutta, mutta painavan syyn vaatimus korostaa erityisesti alaikäisen asemaa.

Painavan syyn vaatimuksen tarkoituksena on varmistaa, että alaikäisen vangitseminen tapahtuu vain poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa mikään muu lievempi toimenpide ei ole riittävä. Painavan syyn täyttymistä ei voida arvioida itsenäisenä perusteena, vaan sen arviointi muodostuu sekä normatiivisten säännösten että tapauskohtaisten olosuhteiden yhteisvaikutuksesta. Painavan syyn vaatimus toteuttaa sisällöllisesti lasten oikeuksien sopimuksen 37 artiklan viimesijaisuusperiaatetta, mutta sopimuksen 3 artikla lapsen edusta ei konkreettisesti ilmene vangitsemisharkinnassa. Kuten edellä on todettu, näitä artikloja tulisi tulkita toisiaan täydentävinä. Näin ollen tulkinnalliseksi kysymykseksi jää, voidaanko lapsen edun huomioon ottaminen rajoittaa tällä tavalla viimesijaisuustavoitteen toteuttamiseen vai tuleeko sen olla itsenäinen ja konkreettinen harkintaperuste vangitsemispäätöksissä.

Lapsen etu ei ole pelkkä oikeudellinen periaate vaan myös velvoite, joka vaikuttaa siihen, millaista yhteiskuntaa rakennamme. Rikosoikeus on alue, jossa voidaan mitata valtion arvoja ja sitoutumista kansainvälisiin ihmisoikeusnormeihin. Kyse on tasapainosta eli siitä, kuinka suojella yhteiskuntaa rikoksilta ja samalla antaa alaikäiselle mahdollisuus muutokseen ja kasvuun. Tutkielman analyysin perusteella lapsen edun tulee vaikuttaa niin itsenäisenä aineellisenä, tulkinnallisena kuin menettelyllisenä oikeutena, eikä ainoastaan viimesijaisuusperiaatteen taustalla vaikuttavana yleisenä tavoitteena. Näin on myös esimerkiksi perheoikeudellisissa tapauksissa, joissa lapsen etu muodostaa itsenäisen harkintaperusteen. Samalla tavoin lapsen edun tulisi ohjata päätöksentekoa myös rikosprosessuaalisissa asioissa, jotta alaikäisen oikeudet toteutuisivat yhdenmukaisesti oikeudenalasta riippumatta. Ainoastaan näin voidaan varmistaa, että alaikäisen oikeudet toteutuvat täysimääräisesti myös vangitsemisharkinnan yhteydessä ja että lapsen etu saa sille kuuluvan aseman osana painavan syyn kokonaisarviointia.

Painavaa syytä on oikeuskäytännössä arvioitu konkreettisesti rikoksen vakavuuden, epäillyn iän, vaaraedellytysten painoarvon ja vaihtoehtoisten toimenpiteiden kautta. Pelkkä rikoksen vakavuus ei kuitenkaan yksinään voi oikeuttaa vangitsemista siitä syystä, että ainoastaan rikoksen törkeys ei täytä perusoikeuksien rajoittamisen vaatimuksia, vaikka se on olennainen edellytys vangitsemiselle. Rikoksen vakavuuden lisäksi epäillyn ikä on olennainen arviointiperuste. Mitä nuorempi epäilty, sitä vahvemmin painavan syyn on perustuttava muihin, konkreettisiin riskeihin eikä pelkkään rikoksen vakavuuteen. Kuitenkin painava syy voi täytyä vain, jos vähintään yksi vaaraedellytys on selvästi osoitettavissa ja vaaraedellytysten arviointi perustuu yksilöllisiin olosuhteisiin. Tämä arviointi on kiinteässä yhteydessä vaihtoehtoisten toimenpiteiden arvioinnin kanssa. Painavaa syytä ei ole, mikäli rikosprosessin tavoitteet voidaan saavuttaa lievemällä vaihtoehtoisella toimenpiteellä. Mitä lievempi rikos ja nuorempi epäilty on kyseessä, sitä vahvempia perusteita painavan syyn täyttymiselle vaaditaan, ja sitä todennäköisemmin lievemät toimenpiteet ovat riittäviä. Painavan syyn vaatimus toimii näin viimesijaisuuden kokonaisarviointia ohjaavana periaatteena, jonka arviointi edellyttää rikoksen vakavuuden, henkilön iän ja vaaraedellytysten ensisijaista arviointia. Näiden edellytysten arviointi taas edellyttää eri periaatteiden soveltamista tapauskohtaisiin olosuhteisiin. Viimekädessä vangitseminen on sallittua vasta, kun kaikki muut toimenpiteet on todettu riittämättömiksi.

Tutkielman neljännessä pääluvussa arvioitavat vaihtoehtoiset pakkokeinot ovat lähtökohtaisesti vangitsemista lievempiä toimenpiteitä. Vaihtoehtoisten toimenpiteiden soveltuvuutta on arvioitava niiden tosiasiallisen tehokkuuden pakkokeinon tavoitteiden toteuttamisessa, aiheutuvan haitan ja alaikäisen yksilöllisten olosuhteiden näkökulmasta.

Matkustuskieltoa on pidetty yleisimpänä ja vakiintuneimpana vaihtoehtona vangitsemiselle. Matkustuskiellon etu on suhteellisen vähäinen puuttuminen alaikäisen perusoikeuksiin sekä mahdollisuuden jatkaa normaalia elämää ja pitää rajoitukset tilanteen mukaan maltillisina. Matkustuskielto voi soveltua heikommin tilanteissa, joissa on merkittävä karttamis- tai jatkamisvaara. Matkustuskiellon lisäedellytykset kuitenkin mahdollistavat myös vaaraedellytysten huomioimisen ja dynaamisen soveltamisen, mikä tekee siitä vartenotettavan vaihtoehdon vangitsemiselle useissa tilanteissa. Analyysin perusteella matkustuskielto soveltuu kuitenkin parhaiten tilanteisiin, joissa alaikäisen sosiaaliset olosuhteet ovat vakaat eikä rikosepäily liity vakavaan rikollisuuteen.

Tehostettu matkustuskielto on tavallista matkustuskieltoa ankarampi muoto. Tehostetulla matkustuskiellolla voidaan karttaa ne riskit, joihin perinteinen matkustuskielto ei kykene vastaamaan. Tutkielmassa esiin tulevat kuitenkin tehostetun matkustuskiellon resurssi- ja järjestelykysymykset sekä alaikäisen kyky noudattaa valvontaa. Tutkielman perusteella tehostettu matkustuskielto soveltuu vangitsemisen vaihtoehdoksi erityisesti karttamisvaaraa koskevissa tilanteissa ja nimenomaan tämän poissulkemiseksi.

Tutkinta-aresti on teoreettisesti hankalasti sovellettava ja käytännössäkin ilmeisen vähän hyödynnetty vaihtoehto vangitsemiselle. Tutkinta-arestin soveltamista rajoittavat sen käytännön soveltamisen epäselvyys. Vaihtoehtoisten toimenpiteiden rajallinen käyttö näyttää liittyvän normatiiviseen riittämättömyyteen ja tästä johtuvaan käytännön soveltamisen epävarmuuteen, että resurssikysymyksiin. Tästä syystä vaihtoehtoisten toimenpiteitä koskevaa lainsäädäntöä etenkin tutkinta-arestista tulee vielä kehittää.

Tutkielman perusteella painavan syyn vaatimuksen normatiivista sisältöä tulisi selkeyttää sekä säädösten avulla että soveltamiskäytännössä. Erityisesti lapsen edun konkreettinen punninta tulisi tehdä näkyvämmäksi vangitsemispäätösten perusteluissa. Lisäksi vaihtoehtoisten pakkokeinojen systemaattinen arviointi ennen vangitsemista vahvistaisi vangitsemisen viimesijaisuuden toteutumista.